

Advertit Baronius dictum ab Augustino hic, libro 2, cap. 20: *Nullam quidem legem ab imperatoribus datam, ut occideremini, recolo*: et concludit elaboratos hosce libros ante Honorii legem die aprilis vigesima quinta, anno, ut putat, 398 datam, qua capitale supplicium adversus inferentes injuriam in personas et loca sacra decernitur. Sed contra Augustinus, et libro 1, cap. 9, non obscure significat scribere se post mortem Optati Gildoniani, quæ sub anni 398 finem contigit, et libro 2, cap. 92, n. 210, aliam de auferendis idolis, quæ anni 399 est, Honorii legem aperte indicat. Non ergo recolebat priorem illam anni 398 legem, fortean quæ eam in Africa contra Donatistas executioni demandatam nunquam viderat. Præterquam quod an ea lex ad Donatistas spectaverit, fueritque anno 398 promulgata, non satis liquet. Ut ut est, existimare par est, his libris locum in Retractationibus non temere ab Augustino assignatum post opuscula quædam sua, quæ anno 400 aut anno 401 composuit.

In subsequentes libros vide præterea lib. 2, cap. 25, Retractationum, tom. 1, col. 640, a verbis, Antequam finirem, usque ad verba, Litteras tuas, col. 641. M.

S. AURELII AUGUSTINI

HIPPONENSIS EPISCOPI

CONTRA

LITTERAS PETILIANI DONATISTÆ

CIRTENSIS EPISCOPI

Libri tres.

LIBER PRIMUS^(a).

Scriptus forma epistolæ ad Catholicos directæ, in qua primæ partes epistolæ Petiliani, quam ipse ad suos scripserat, refelluntur.

Dilectissimis fratribus ad nostræ dispensationis curam pertinentibus, AUGUSTINUS, In Domino salutem.

CAPUT PRIMUM. — 1. Nostis nos sæpe voluisse Donatarum hæreticorum sacrilegum errorem in notitiam manifestam, non tam ex nostro, quam ex ipsorum ore¹ producere, atque convincere: unde factum est ut ad nonnullos etiam primates eorum litteras daremus, non quidem communicatorias, quibus se jam in præteritum indignos a catholica Ecclesia dissentiendo fecerunt; nec tamen contumeliosas, sed pacificas: ut nobiscum quæstione discussa, quæ illos ab orbis terrarum sancta communione dirupit, considerata veritate corrigi vellent; nec majorum suorum animosam perversitatem pertinacia stultiore defenderent, sed ad fructum charitatis radici catholicæ redirentur. Sed quoniam scriptum est, *Cum his qui ode-*

runt pacem, eram pacificus (Psal. cxix, 7); ita illi respuerunt litteras meas, sicut ipsam pacem, cui per eas consulebatur, oderunt. Nunc vero cum essem in ecclesia Constantiniensi, Absentio¹ præsentem, et collega meo Fortunato ejus episcopo, obtulerunt mihi fratres epistolam, quam ad suos presbyteros ejusdem schismatis episcopum dedisse dicebant, sicut earumdem quoque litterarum prætendebat inscriptio. Quam cum legissem, ita miratus sum quod primis verbis suis totam partis suæ communionem radicitus amputavit, ut nollem credere illius hominis esse litteras, quem solet fama prædicare, quod inter eos doctrina atque facundia maxime excellat. Sed quia me legente aderant quidam qui ejus sermonis cultum ornatumque cognoscerent, mihi persuadere cœperunt, omnino ejus esse illud eloquium. Ego tamen cujuslibet esset, refellendum putavi, ne quisquis ea scripsit, aliquid

¹ Editi, *opere*. Sed melius veteres codices, *ore*.

¹ Forte, *Alypio*.

ADMONITIO PP. BENEDICTINORUM.

Libros contra Litteras Petiliani contulimus cum Gallicanis quatuor manuscriptis, Floriacensi, Beccensi, Pratellensi et Cygirannensi seu S. Cygiranni, cum editis Am. Er. et Lov. Consulimus etiam varias lectiones Belgicorum codicum per Lovanienses collectas.

Comparavimus præterea eas omnes editiones initio Retr. et Confess., t. 1, memoratas. M.

(a) Scriptus circiter annum Christi 400.

sibi apud imperitos adversus Catholicam scripsisse videretur.

2. Hoc ergo ille primum in epistola sua posuit dicens, *quod eis objiciamus bis Baptisma, qui sub nomine Baptismi animas nostras reo lavacro polluimus*. Quid autem prodest omnia ejus contumeliosa verba retextere? Nam quoniam aliud est documenta firmare, aliud maledicta refellendo tractare; illud potius attendamus, quo pacto demonstrare voluerit, nos Baptismum non habere, et ideo se non repetere quod jam erat, sed dare quod non erat. Ait enim: *Conscientia namque dantis attenditur, qui abluat accipientis?* Quid, si lateat dantis conscientia, et fortasse maculosa sit? quomodo poterit accipientis abluere conscientiam, si, quemadmodum dicit, *conscientia dantis attenditur, qui abluat accipientis?* Si enim dixerit ad accipientem non pertinere quidquid mali latuerit in conscientia dantis, ad hoc valebit fortasse illa ignorantia, ut de conscientia baptizatoris sui non possit nesciens maculari. Sufficiat ergo ut alterius conscientia maculosa cum ignoratur, non maculet: numquid autem etiam abluere potest?

CAPUT II. — 3. Unde igitur abluendus est qui accipit Baptismum, cum dantis polluta conscientia est, et hoc ille qui est accepturus ignorat? Præsertim cum addat, et dicat, *Nam qui fidem a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum*. Ecce stat perfidus baptizaturus, at ille qui baptizandus est, perfidiam ejus ignorat: quid eum accepturum esse arbitraris? utrum fidem, an reatum? Si dixeris fidem; concedes posse fieri ut a perfido quisque fidem percipiat, non reatum; et falsum erit illud quod dictum est, *Qui fidem a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum*. Invenimus enim fieri posse ut etiam a perfido fidem quis percipiat, si perfidiam dantis ignoret. Non enim ait, *Qui fidem a perfido manifesto vel cognito sumpserit: sed, Qui fidem, inquit, a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum*; quod utique falsum est, quando quis a latente perfido baptizatur. Si autem dixerit, *Etiam cum baptizator perfidus latet, non ab eo fidem percipit, sed reatum: rebaptizent ergo illos quos ab eis baptizatos esse constiterit, qui diu apud ipsos conscelerati¹ latuerunt, et postea proditi convictique damnati sunt*.

CAPUT III. Eo quippe tempore quo latebant, quoscumque baptizaverunt, non eis potuerunt fidem tradere, sed reatum; si quisquis fidem a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum. Ergo baptizentur a bonis, ut possint fidem percipere, non reatum.

4. Sed quomodo et de istis (a) securi erunt, si conscientia dantis attenditur, quæ latet oculos accepturi? Ita secundum eorum sententiam fit salus illa spiritualis incerta, dum contra Scripturas sanctas, quæ dicunt, *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine (Psal. cxvii, 8)*; et, *Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine (Jerem. xvii, 5)*: spem ba-

¹ Editi, *cum scelerati*. Mss., *cum sceleratis*: minus recte. (a) Supple, *bonis*.

ptizandorum auferunt a Domino Deo, et in homine ponendam esse persuadent. Unde fit omnino ut non incerta, sed prorsus nulla sit salus: quia, *Domini est salus (Psal. iii, 9)*; et, *Vana salus hominis (Psal. lxx, 13)*. Itaque quisquis in homine spem posuerit, etiam quem justum et innocentem novit, maledictus est. Unde et apostolus Paulus eos qui dicebant se Pauli esse, objurgat, et dicit: *Numquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis (I Cor. i, 13)*?

CAPUT IV. — 5. Quapropter, si errabant illi, et nisi corrigerentur, perirent, qui volebant esse Pauli; quæ tandem spes eorum est, qui quærunt esse Donati? Id enim agunt isti, ut origo, radix, et caput baptizati non nisi ille sit a quo baptizatur. Ita fit ut, quoniam plerumque qualis sit baptizator incertum est, incerta origine, incerta radice, incerto capite, spes etiam omnis¹ incerta sit. Et cum fieri possit, ita esse conscientiam dantis, ut scelerata atque maculosa sit, et hoc ignoret accipiens; consequenter fit ut scelerata origine, scelerata radice, scelerato capite, spes quoque baptizati vana et inanis existat. Quippe cum iste in epistola sua ponat, et dicat, *Omnis enim res origine et radice consistit, et si caput non habet aliquid, nihil est*. Cumque originem et radicem et caput baptizati, hominem a quo baptizatur, velit intelligi; quid prodest misero baptizato, quod ignorat quam malus sit baptizator ejus? Ignorat enim se malum habere caput, aut omnino se esse sine capite. Tamen quæ spes est illi, cui sive scienti, sive nescienti, caput pessimum aut nullum est? Numquid ipsa ignorantia fit ei caput, cui suus baptizator vel malum caput vel nullum est? At hoc quisquis putaverit, vere sine capite est.

CAPUT V. — 6. Nos ergo quærimus, quia dixit iste, *Qui fidem a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum*; statimque connexuit, dicens, *Omnis enim res origine et radice consistit, et si caput non habet aliquid, nihil est*: quærimus itaque nos, cum ille baptizator perfidus latet, si tunc ille quem baptizat, fidem percipit, non reatum: si tunc ei non est baptizator ejus origo et radix et caput, quis est a quo accipit fidem? ubi est origo de qua oritur? ubi radix unde germinat? ubi caput unde incipit? An forte cum baptizantem perfidum ille qui baptizatur ignorat, tunc Christus dat fidem, tunc Christus est origo et radix et caput? O humana temeritas et superbia! cur non sinis potius ut semper Christus det fidem, christianum dando facturum? Cur non sinis ut semper sit Christus origo christiani, in Christo radicem christianus infigat, Christus christiani sit caput? Neque enim etiam cum per sanctum et fidelem dispensatorem gratia spiritualis credentibus impertitur, dispensator ipse justificat, ac non ille unus de quo dictum est, quod *justificat impium (Rom. iv, 5)*? Aut vero Apostolus Paulus caput est et origo eorum, quos plantaverat, aut Apollo radix est eorum quos rigaverat; ac non ille qui eis in credendo fidem dederat: cum idem

¹ Sic Mss. At editi, *hominis*.

dicat, *Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit: itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus* (I Cor. III, 6, 7). Nec radix eorum erat ipse; sed potius ille qui ait: *Ego sum vilis; vos estis sarmenta* (Joan. xv, 5). Caput etiam eorum quomodo esse poterat, cum dicat, nos multos unum esse corpus in Christo, ipsumque Christum caput esse universi corporis, pluribus locis apertissime prædicet?

CAPUT VI. — 7. Quapropter sive a fideli, sive a perfido dispensatore sacramentum Baptismi quisque percipiat, spes ei omnis in Christo sit, ne sit *maledictus qui spem suam ponit in homine*. Alioquin si talis quisque in gratia spiritali renascitur, qualis est ille a quo baptizatur, et cum manifestus est qui baptizat homo bonus, ipse dat fidem, ipse origo et radix caputque nascentis est; cum autem latet perfidus baptizator, tunc quisque a Christo percipit fidem, tunc a Christo ducit originem, tunc in Christo radicatur; tunc Christo capite gloriatur: optandum est¹ omnibus qui baptizantur, ut baptizatores perfidos habeant, et ignorent eos. Quamlibet enim bonos habuerint, Christus est utique incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator.

CAPUT VII. — 8. Quod si dementissimum est credere (semper enim Christus justificat impium, faciendo ex impio christianum, semper a Christo percipitur fides, semper Christus est origo regeneratorum et caput Ecclesiæ), quid habent ponderis illa verba, quæ vani lectores non attendunt quid intus habeant, sed tantum quemadmodum sonent? Qui autem non aure sola excipit voces, sed et mente sententias intuetur, cum audierit, *Conscientia dantis attenditur, qui abluat accipientis*: respondebit, *Sæpe mihi ignota est humana conscientia, sed certus sum de Christi misericordia. Cum audierit, Qui fidem a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum*: respondebit, *Non est perfidus Christus, a quo fidem percipio, non reatum. Cum audierit, Omnis res enim origine et radice consistit; et si caput non habet aliquid, nihil est*: respondebit, *Origo mea Christus est, radix mea Christus est, caput meum Christus est. Cum audierit, Nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur*: respondebit, *Semen, quo regeneror, verbum Dei est, quod obaudienter audire sum monitus, etiamsi ille per quem audio, quæ mihi dicit ipse non facit, dicente Domino, et me securum faciente: Quæ dicunt, facite; quæ faciunt, facere nolite: dicunt enim, et non faciunt* (Matth. xxiii, 3). Cum audierit, *Quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem?* respondebit, *Me innocentem non facit, nisi qui mortuus est propter delicta nostra, et resurrexit propter justificationem nostram. Non enim in ministrum, per quem baptizor, credo; sed in eum qui justificat impium, ut deputetur mihi fides ad justitiam* (Rom. iv, 25, 5).

CAPUT VIII. — 9. Cum audierit, *Arbor bona bonos*

fructus facit; arbor mala malos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas (Matth. vii, 17, 16)? et, *Omnis bonus homo de thesauro cordis sui profert bona; et malus homo de thesauro cordis sui profert mala* (Id. xii, 35): respondebit, *Hoc ergo bonus fructus est, ut arbor bona sim, hoc est, bonus homo, ut præbeam fructum bonum, hoc est, opera bona. Hoc autem, non qui plantat et qui rigat, mihi dabit; sed qui incrementum dat Deus. Nam si arbor bona bonus baptizator est, ut fructus ejus bonus sit ille quem baptizaverit; quisquis ab homine malo etiam non manifesto fuerit baptizatus, bonus esse non poterit: de mala quippe arbore exortus est. Aliud est enim arbor bona, aliud arbor occulta, sed tamen mala. Aut si cum occulta est arbor mala, quicumque fuerit ab illa baptizatus, non de illa, sed de Christo nascitur; sanctius justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quam qui baptizantur a manifestis bonis (a).*

CAPUT IX. — 10. Item cum audierit, *Qui baptizatur a mortuo; non ei prodest lavatio ejus* (Eccli. xxxiv, 30): respondebit, *Vivit Christus, jam non moritur, et mors ei ultra non dominabitur* (Rom. vi, 9), de quo dictum est, *Ipse est qui baptizat in Spiritu sancto* (Joan. i, 33). Baptizantur autem a mortuis, qui baptizantur in idolorum templis. Non enim et ipsi a sacerdotibus suis se accipere arbitrantur sanctificationem quam putant, sed a diis: qui quoniam homines fuerunt, et ita mortui sunt¹, ut neque super terras, neque in requie cœli sint, vere ipsi a mortuis baptizantur: et si quo alio modo ista sanctæ Scripturæ verba veraciter queri, ac salubriter discuti et intelligi possunt. Nam si hoc loco mortuum intellexero peccatorem baptizatorem, eadem illa consequetur absurditas, ut quisquis etiam a latente impio fuerit baptizatus, tanquam a mortuo baptizatus, inaniter lotus sit. Non enim ait, *Qui baptizatur a mortuo manifesto; sed absolute dicit, a mortuo*. Ac si mortuum quemque tunc putant, cum eum peccatorem sciunt; vivere autem, etiamsi sceleratus in eorum communionem astutissime lateat: primo execrabili superbia sibi plus arrogant, quam Deo tribuunt, ut cum eis peccator notus est, mortuus appelletur; cum autem Deo notus est, vivus existimetur. Deinde si peccator ille dicendus est mortuus, qui est hominibus cognitus; de Optato quid responsuri sunt, quem sceleratum longo tempore sibi notum damnare timuerunt? Cur qui ab illo baptizati sunt, non dicuntur a mortuo baptizati? An ideo vivebat, quod fides illi comes erat²? Quod facete et eleganter a nescio quo primario collega suo dictum solent etiam ipsi jactare atque laudare, non intelligentes exitu³ Golix superbissimi, suo sibi gladio caput auferri (I Reg. xvii, 51).

¹ Am. Er. et Mss., *et ita modo sunt*. In libro 2 contra Cresconium, n. 50, sic illa sententia repetitur: « et ita mortui sunt, ut neque super terras, neque in requie sanctorum vivant: »

² Forte legendum, *quod Deus illi comes erat*: sicuti postea lib. 2, nn. 55, 88, 257.

³ Ita vetus codex. At editi, *exitum*.

(a) Vide infra, lib. 2, n. 12.

¹ Am. Er. et veteres Mss., *laborandum est*. Sed tamen infra, lib. 3, nn. 52, 54, 56, habent, *optandum est*.

CAPUT X. — 11. Postremo, si neque occultum sceleratum, neque manifestum, qui tamen ab eis nondum damnatus sit, volunt appellare mortuum, sed et manifestum et damnatum, ut quisquis ab eo baptizatur, ipse a mortuo baptizetur, et nihil ei prosit lavacrum ejus: quid dicturi sunt de iis quos *plenarii concilii sui (a) ore veridico* cum Maximiano et cæteris ejus ordinatoribus damnaverunt, Felicianum dico Mustitanum, et Prætextatum Assuritanum, de quibus interim loquor, qui numerantur inter duodecim Maximiani ordinatores, et erectores altaris contra eorum altare, cui Primianus assistit? Isti certe ab eis inter mortuos deputantur. Testis est illius concilii eorum videlicet præclara sententia, quæ quondam quando apud eos decernenda recitata est, ore latissimo¹ acclamaverunt; nunc autem si forte eis a nobis recitata fuerit, obmutescunt; cum potius non eam deberent primo gaudere disertam, ne postea plangerent diffamatum. Ibi quippe de Maximianistis a consortio suæ communionis exclusis ita dicunt: *Quod veridica unda in asperos scopulos nonnullorum naufraga projecta sunt membra, et Ægyptiorum admodum exemplo, pereuntium funeribus plena sunt littora; quibus in ipsa morte major est pœna, quod post extortam aquis ultricibus animam, nec ipsam inveniunt sepulturam.* Ita quidem isti insultant schismaticis suis, ut eos et mortuos et insepultos vocent: sed certe optare debuerunt ut sepelirentur, ne de multitudine jacentium in littore cadaverum insepulorum Gildonianus Optatus incedens cum agmine militari, tanquam rapidus fluctus² ultra prosiliens, Felicianum et Prætextatum introrsus postea resorberet.

CAPUT XI. — 12. A quibus quæro, utrum ad eorum pelagus comméando revixerunt, an adhuc ibi mortui manent? Si enim nihilominus cadavera sunt, nec aliquo modo prodest lavacrum eis qui ab istis mortuis baptizantur. Si autem revixerunt, quomodo prodest lavacrum illis, quos, cum exanimis jacerent, foris antea baptizarunt, si eo modo quo putant intelligendum est, *Qui baptizatur a mortuo, quid ei prodest lavacrum ejus?* Eos enim quos Prætextatus et Felicianus, cum adhuc Maximiano communicarent, baptizaverunt, nunc secum non rebaptizatos cum eisdem baptizatoribus suis, hoc est, Feliciano et Prætextato intus habent permixtos communioni suæ: cujus facti occasione, si non suæ pertinaciæ principatum foverent, sed spiritualis suæ salutis tam certum exitum cogitarent, evigilare utique deberent, et animi sanitate recepta in pace catholica respirare; si timore superbiæ posito, et pervicaciæ furore superato, vellent attendere quam immani sacrilegio transmari-
narum Ecclesiarum, quas primævas sitas ex sanctis Libris accepimus, Baptismus exsecretur, et Maximianistarum, quos ore proprio damnaverunt, Baptismus recipiatur.

¹ Sola editio Lov., *latissimo*: ut rursum lib 4 contra Cresconium, n. 48.

² In Mss., *tanquam ravidus fluctus*.—Sic etiam Er. Lugd. Ven. Lov. M.
(a) Bagaiensis.

CAPUT XII — 13. Ipsi vero fratres nostri memoratarum Ecclesiarum filii, quid ante tot annos in Africa gestum sit, et tunc nescierunt, et modo nesciunt: unde illos crimina, quæ ab eorum parte Afris objecta sunt, etiamsi vera essent ignorantes, contaminare non possent. Isti autem palam separati atque divisi, cum Primiani ordinationi etiam interfuisse dicantur, Primianum damnaverunt, alium episcopum contra Primianum ordinaverunt, extra Primianum baptizaverunt, post Primianum rebaptizaverunt cumquæ suis foris a se baptizatis, et intus a nullo rebaptizatis, ad Primianum redierunt. Si tanta Maximianistarum conjunctio Donatistas non maculat, quomodo Afrorum fama potuit maculare peregrinos? Si in pacis osculo sine crimine coeunt labia quæ se invicem damnaverunt, cur in Ecclesiis valde eorum judicio remotissimis trans mare ab eis quisque damnatus, non ut fidelis catholicus osculatur, sed ut paganus impius exsufflatur? Quod si pacem receptis Maximianistis pro sua unitate fecerunt: ecce non reprehendimus, nisi quod suo se judicio jugulant, ut cum pro unitate concisionis suæ a se rursus concisa recolligant, ipsam concisionem suam veræ unitati resarcire contemnant.

CAPUT XIII. — 14. Si pro unitate partis Donati in nefario schismate baptizatos nemo rebaptizat, et rei tanti sceleris, ut eos in concilio suo antiquis illis auctoribus schismatis quos vivos terra sorbuit (*Num. xvi, 31-35*) compararent, aut separati non puniuntur, aut damnati in integrum restituuntur; cur non pro unitate Christi, quæ toto terrarum orbe diffusa est, de quo prædictum est quod dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ (*Psal. lxxi, 8*); et quod prædictum est, videtur ac probatur impleri: cur ergo non pro ista unitate vera et plenaria lex illius hæreditatis¹ agnoscitur, quæ de communibus codicibus personat, *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (*Psal. ii, 8*). Pro Donati unitate non coguntur revocare quod disperserunt, sed admonentur exaudire quod clamant Scripturæ: cur non intelligunt id secum actum misericordia Dei, ut quoniam catholicam Ecclesiam falsis criminibus accusabant, quorum quasi contagione nimiam sanctitatem suam contaminare volebant, vera et maximam crimina *plenarii concilii sui veridico*, sicut dicunt, ore damnata, rursus recipere per Optati Gildoniani regnum, et sibi sociare cogentur. Jam tandem sentiant quemadmodum veris suorum sceleribus impleantur, qui in fratres suos falsa confingunt, quæ si etiam vera dixissent, jam tandem sentire deberent quanta sint pro pace toleranda, et pro pace Christi redire ad Ecclesiam quæ non damnavit incognita, si pro pace Donati placuit revocare damnata.

CAPUT XIV. — 15. Itaque nobis, fratres, hoc unum quod de Maximianistis apud eos factum est, ad

¹ Am. Er. et nostri Mss., *pax illius hæreditatis*. Lovanienses ex Endoviensi Ms. et ex lib. 5 contra Cresconium, n. 27, emendarunt, *lex illius hæreditatis*.

eos admonendos corrigendosque sufficiat : non vetera archiva ¹ discutimus , non antiqua armaria ventilamus , non ad longinquas terras nostram probationem transmittimus ; sed sequestramus omnia nostrorum documenta majorum , differimus ² testimonia toto terrarum orbe clamantia.

CAPUT XV. — 16. Ecce Mustitana et Assuritana civitates ; supersunt adhuc ³ in hac vita et in hac provincia qui se disjunxerunt et a quibus disjuncti sunt , qui altare erexerunt et contra quos erexerunt , qui damnarunt et qui damnati sunt , qui receperunt et qui recepti sunt , qui foris baptizati sunt et intus rebaptizati non sunt : si hæc pro unitate maculant , maculati comprimant vocem ; si hæc pro unitate non maculant , correcti auferant litem.

CAPUT XVI. — 17. Jam verba epistolæ suæ ille ipse qui scripsit , irrideat , qui usurpato indocte ac mendaciter testimonio , quo scriptum commemorat , *Qui baptizatur a mortuo , quid ei prodest lavatio ejus ?* conatur nobis ostendere , *quatenus traditor vita mortuus habeatur.* Et adjungit , dicens : *Mortuus est ille qui Baptismo vero nasci non meruit ; mortuus est ille similiter , qui justo Baptismo genitus , mixtus est traditori.* Si ergo Maximianistæ mortui non sunt , cur in plenario concilio suo dicunt , quod *eorum pereuntium funeribus plena sunt littora ?* Si autem mortui sunt , unde vivit ⁴ Baptisma quod dederunt ? Deinde , si Maximianus mortuus non est , quare post illum rebaptizatur ? Si autem mortuus est , quare cum illo non est mortuus Felicianus Mustitanus ordinator ejus , et cum nescio quo traditore Afro collega mori potuit transmarinus ? Aut si et ipse mortuus est , unde cum illo apud te vivunt intus non rebaptizati , qui ab illo mortuo foris sunt baptizati ?

CAPUT XVII. — 18. Deinde subjungit : *Ambo vitam Baptismi non habent , et qui nunquam penitus habuit , et qui habuit et amisit.* Nunquam ergo habuit , quem Maximianista Felicianus aut Prætextatus foris baptizaverunt , ipsi autem quod habuerunt , amiserunt . Quando ergo isti cum suis recepti sunt , quis dedit eis quos baptizarunt ; quod non habebant ; et quis ipsis reddidit quod amiserant ? Si autem formam Baptismi secum abstulerunt , virtutem autem ipsam Baptismi per malum schisma amiserunt ⁵ , cur ipsam formam , quæ semper et ubique sancta est , exsufflas in Catholicis quos non audisti , et in Maximianistis amplecteris quos punisti ?

19. Quidquid autem de Juda traditore crimine sibi dicere visus est , ad nos quid pertinet , qui neque ab eis probamur traditores , neque si aliquorum ante nos in nostra communione defunctorum traditio probaretur , etiam ipsa nos ⁶ improbata et displicens

nobis aliqua ex parte macularet ? Si enim ipsi damnatis a se criminibus et receptis non maculantur , quanto minus nos auditis et improbatis maculari poterimus ? Quantumlibet ergo in traditores invehatur , totidem verbis eos et a me deputet accusari . Sed sane distinguo : quia ille apud me arguit eum quem jam olim defunctum mea cognitio non judicavit ; ego ejus lateri coherentem ostendo , quem a se damnatum , vel certe sacrilego schismate separatum , sine ulla honoris ejus diminutione suscepit .

CAPUT XVIII. — 20. *Nequissimus , inquit , traditor nobis legem servantibus persecutor et carnifex existitisti.* Si legem servaverunt Maximianistæ , cum a te separati sunt ; sis et tu servator legis , cum ab Ecclesia , quæ in toto orbe diffusa est , separatus es . Quod si de persecutionibus agis ¹ , cito respondeo , si aliquid inique passi estis , non pertinere ad eos qui talia facientes quamvis improbant ² , pro pace tamen unitatis laudabiliter tolerant . Quapropter non habes quod objicias frumentis dominicis paleam suam usque ad ventilationem ultimam sustinentibus , a quibus tu nunquam recessisses , nisi levior palea vento tentationis et ante adventum ventilatoris avolasses . Sed ut ab hoc uno exemplo , quod ad istorum ora claudenda , et eos si sapiant corrigendos , si autem in perversitate maneat , confundendos , in eorum facies refudit Dominus , non recedam : si justiores sunt qui patiuntur persecutionem , quam illi qui faciunt ; iidem Maximianistæ justiores sunt , quorum et basilica funditus eversa est , et militari Optati comitatu graviter agitati sunt , et jussiones proconsulis ad omnes eos de basilicis excludendos a Primianistis impetratæ manifestæ sunt . Quapropter , si imperatoribus eorum communionem detestantibus , ad persequendos Maximianistas tanta sunt ausi , quid facerent si eis per regum communionem aliquid efficere liceret ? Si autem ut pravos corrigerent , ista fecerunt ; quid mirantur si catholici imperatores majore potestate urgendos corrigendosque decernunt eos , qui totum orbem christianum rebaptizare conantur , cum causam dissentendi non habeant ; quandoquidem malos , etiamsi vera crimina objicerent , pro pace tamen tolerandos etiam ipsi testantur , quando eos quos damnaverunt cum suis honoribus , et cum foris dato Baptismo receperunt ? Considerent aliquando quid digni sint pati ³ christianis potestatibus orbis terrarum , hostes christianæ unitatis diffusæ toto orbe terrarum . Jam igitur si correctio pigra est , saltem adsit pudor ; ne iidem ipsi cum ea quæ scribunt , legere cœperint , risus eos vincat , dum in se non agnoscunt quod videri volunt in aliis , nec in se agnoscunt ⁴ quod aliis objiciunt .

CAPUT XIX. — 21. Quid igitur sibi vult , quod

¹ Sic Mss. At editi mendose , *arcana* .

² Er. et Lov. , *deferimus* : corrupte .

³ Apud Er. Lugd. Ven. Lov. : *Ecce Mustitana* (Lov. , *Mustitata*) *et Assuritata civitates supersunt aliis adhuc* . M .

⁴ Lov. , *unde venit* . Concinnius editi alii et Mss. , *unde vivit* .

⁵ Editi , *non amiserunt* . Abest , *non* , a manuscriptis .

⁶ Sic Am. et Mss. At Er. et Lov. , *nec ipsa nos* .

¹ Am. Er. et Mss. , *de nostris agis* . Lovanienses ex libro 5 contra Cresconium , n. 45 , correxerunt , *de persecutionibus agis* .

² Legendum forte , *quamvis improbe* . Confer lib. 5 contra Cresconium , n. 45 .

³ Verbum , *pati* , abest ab Am. et Mss. .

⁴ Sic Am. et Mss. At Er. et Lov. , *et in se agnoscunt* .

iste in epistola sua posuit dicentem Dominum Judæis, *Ideo mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas; et ex illis occidetis, et crucifigetis, et flagellabitis (Matth. xxiii, 34)?* Nam si se ipsos intelligi volunt sapientes, et scribas, et prophetas, nos autem tanquam persecutores sapientium et prophetarum; quare nobiscum loqui nolunt, cum ad nos missi sint? Denique iste qui illam scripsit epistolam, cui modo respondemus, si urgeatur a nobis, ut ei manu propria subscribens suam esse fateatur, forte non faciat: usque adeo timent, ne ulla eorum verba teneamus. Nam cum ejusdem epistolæ posteriorem partem aliquo modo vellemus accipere, quia totam describere a quibus nobis data est, nequiverunt; nullus a quo petita est, eam dare voluit, posteaquam cognoverunt, nos ei parti, ad quam pervenimus, respondere. Itaque cum legant quemadmodum Dominus prophetæ dicat, *Exclama vehementer, non est quod parcas, et scribe stilo meo peccata eorum (Isai. lviii, 1):* isti prophetæ viri qui missi sunt ad nos, nihil sic timent, sed cavent ne a nobis eorum clamor audiatur; quod utique, si vera de nobis dicerent, non timerent. Non immerito, sicut in Psalmo scriptum est, *Oppilatum est os loquentium iniqua (Psal. lxii, 12).* Si enim propterea Baptismum nostrum non suscipiunt, quia nos sumus progenies viperarum, sicut iste in epistola sua posuit: cur Maximianensium susceperunt, de quibus concilium eorum sic loquitur, *Quod viperei seminis noxios partus venenati uteri alvus diu texerit, et concepti sceleris uda coagula in aspidum membra tardo se calore vaporarunt.* Nonne de ipsis etiam in eodem concilio consequenter dictum est, quod *Venenum aspidum sub labiis eorum, quorum os maledictione et amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem, contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt (Psal. xlii, 3)?* Et tamen et ipsos in honore integro, et ab eis foris baptizatos intus nunc habent.

CAPUT XX. — 22. Quapropter hæc omnia de progenie viperarum, et de veneno aspidum sub labiis eorum, et alia quæ dicta sunt in eos, qui viam pacis non cognoverunt, si vere isti vellent dicere, ipsi potius sunt; quando eorum Baptismum, in quo per concilii sententiam ista dixerunt, propter pacem Donati receperunt, et Baptismum Ecclesiæ Christi toto orbe diffusæ, unde in Africam ipsa pax venit, ad sacrilegam injuriam pacis Christi repudiant. Qui ergo sunt potius pseudoprophetæ, qui veniunt in vestitu ovium, intus autem sunt lupi rapaces: utrum ii, qui vel nesciunt in Catholica malos, et eis innocenter communicant, vel eos quos de area dominica priusquam ventilator adveniat, segregare non possunt, pro pace tolerant unitatis, an ii qui ea quæ in Catholica reprehendunt, in schismate faciunt, et quæ in unitate toleranda eaque¹ incerta fugere se fingunt, in sua præcisione manifesta et a se ipsis damnata recipiunt?

CAPUT XXI. — 25. Denique ita dictum est, et

¹ Editi, et qui in unitate toleranda ea quæ etc. Castigantur ex MSS.

hoc etiam ipse commemoravit: *Ex fructibus eorum cognoscetis eos (Matth. vii, 15, 16):* Ergo fructus consideremus. Objicitis traditionem: hanc ipsam multo probabilius eis ipsis objicimus. Et ne per multa curramus, in eadem Constantiniensi civitate Silvanum episcopum majores vestri in ipso exordio sui schismatis ordinaverunt. Iste cum adhuc esset subdiaconus, manifestissimus traditor municipalibus Gestis expressus est. Si et vos adversus majores nostros aliqua documenta profertis: æqua conditio postulatur, ut aut utraque vera, aut utraque falsa esse credamus. Si utraque vera sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui crimina vos fugere in totius orbis communionem finxistis, quæ in ipsa particula vestræ concisionis habebatis. Sin autem utraque falsa sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui propter falsa crimina traditorum immani separationis crimine maculamini. Quod si a nobis aliqua, et a vobis nulla, vel a nobis vera, et a vobis falsa proferuntur, non est discutiendum¹ quam penitus vestra ora claudantur.

CAPUT XXII. — 24. Quid, si vos sancta et vera Christi Ecclesia convinceret atque superaret, etiamsi nos nulla vel falsa, vos autem aliqua et vera traditionis documenta teneretis, quid jam vobis restet, nisi ut, si vultis, pacem diligatis; si autem non vultis, saltem obtumescatis²? Etenim quæcumque modo proferretis, facillime et verissime dicerem, tunc Ecclesiæ plenariæ et catholicæ unitati, jam per tot gentes diffusæ atque firmatæ, vos ea probare debuisse³, ut vos intus essetis, illi autem quos convinceretis, pellerentur foras. Quod si conati estis facere, procul dubio probare non potuistis, et victi vel irati vos ab innocentibus qui damnare incerta non possent, immani sacrilegio separastis. Si autem nec conati estis id agere, nimis execrabili et impia cæcitate vos a frumentis Christi, quæ per totum agrum, id est, totum mundum usque ad finem crescunt, paucis in Africa zizaniis offensi præcidistis (a).

CAPUT XXIII. — 25. Postremo, testamentum a quibusdam persecutionis tempore flammis traditum perhibetur: nunc undecumque prolatum est recitetur. Certe in exordio promissionum testatoris id invenitur Abrahamæ dictum, *In semine tuo benedicentur omnes gentes (Gen. xxii, 18):* et hoc quid sit, verax interpretatur Apostolus, *In semine, inquit, tuo, quod est Christus (Galat. iii, 16).* Nullius traditio fidem Dei evacuat. Communicate omnibus gentibus: et tunc vos testamentum a pernicie flammaram conservasse gloriamini. Si autem non vultis, quæ pars potius credenda est, quod testamento institerit exurendo, nisi quæ non vult consentire prolato? Quanto enim certius sine aliqua temeritate sacrilega, ille traditoribus successisse judicatur, qui nunc lingua persequitur testa-

¹ Lov, non est discutiendum quin penitus. At editi alii et nostri MSS., non est discutiendum quam penitus. Et sic infra, lib. 5, n. 70.

² Sic editi. Forte, obtumescatis. M.

³ Am. Er. et MSS., firmare debuisset.

(a) Vide infra, lib. 2, cap. 16, lib. 3, nn. 69, 70, et contra Cresconium lib. 3, n. 55, et lib. 4, n. 66.

mentum, quod illi flamma persecuti perhibentur? Objicitis persecutionem: respondent vobis frumenta dominica, Aut juste factum est, aut palea nostra fecit. Quid ad hæc dicitis? Objicitis quod Baptismum non habeamus: respondent vobis eadem frumenta dominica, formam Sacramenti etiam intus quibusdam nihil prodesse, sicut Simoni Mago baptizato non proderat; multo magis nihil prodesse iis qui foris sunt: inesse illis tamen discedentibus hinc probatur, quod redeuntibus non restituitur. Nunquam¹ igitur nisi impudentissime poteris adversus ista frumenta clamare, et dicere pseudopphetas vestitos pellibus ovium, intus autem lupos rapaces: quandoquidem malos in unitate catholica vel non noverunt, vel pro unitate tolerant quos noverunt.

CAPUT XXIV. — 26. Vestros autem fructus si consideremus; omitto tyrannicas in civitatibus et maxime in fundis alienis dominationes, omitto furorem Circumcellionum², et præcipitatorum ultro cadaverum cultus sacrilegos et profanos, bacchationes ebrietatum, et sub uno Optato Gildoniano decennalem totius Africae gemitum: omitto ista, quia sunt in vobis quidam qui hæc sibi displicere, ac semper displicuisse proclamant; sed ea se dicunt, quia comprimere non possunt, pro pace tolerare: ubi se iudicio suo condemnant; quia si amarent pacem, non discinderent unitatem. Nam quæ tanta dementia est, pacem in ipsa pace velle relinquere, et eam in dissensione velle retinere? Itaque propter eos qui mala ejusdem partis Donati, quæ omnes vident et reprehendunt, fingunt se non videre, usque adeo ut etiam de ipso Optato dicant, Quid fecit? Quis eum accusavit? quis convicit? Ego nescio, non vidi, non audivi. Propter hos ergo quæ se manifesta ignorare conflingunt, exorti sunt Maximianistæ, in quibus eis oculi pateant, et ora claudantur: aperte se separant, aperte altare contra altare erigunt, aperte in concilio (a) sacrilegi et viperæ, et veloces ad effundendum sanguinem, et Dathan et Abiron et Chore comparandi appellantur, et asperis verbis detestati damnantur, aperte recipiuntur rursus in honoribus suis cum baptizatis suis. Hi sunt fructus eorum, pro Donati pace ista facientium ut pelle ovina se contegant, et Christi pacem in toto orbe terrarum recusantium ut intus sint lupi rapaces.

CAPUT XXV. — 27. Nihil me prætermisisse arbitror eorum, quæ iste in epistola sua posuit, duntaxat quæ in ea parte, ad quam pervenimus, potui reperire: prodant etiam reliquam partem, ne forte ibi sit aliquid quod refelli non possit. Hæc autem, quæ Domino adjuvante respondimus, admoneo Charitatem vestram, ut non solum petentibus detis, sed etiam non petentibus ingeratis. Respondeant si quid volunt: et si nobis nolunt, saltem ad suos litteras mittant, quæ tamen (b) nobis occultari non jubeant; quod si faciunt, apertissime fructus suos produnt, quibus lupi

rapaces induti pellibus ovium demonstrentur, qui occulte insidiantur ovibus nostris, et aperte pastoribus respondere formidant. Nos eis tantummodo schismatis crimen objicimus, quo penitus omnes involuti sunt: non quorundam eorum crimina, quæ sibi quidam eorum displicere respondeant. Ipsi vero si nobis aliena crimina non objiciant, non habent quod objiciant: et ideo se ab scelere schismatis defendere omnino non possunt; quia sive propter falsa et a se conficta, sive etiam propter vera, sed tamen paleæ crimina, se ab area dominica, et ab innocentia frumentorum toto orbe crescentium, nefaria diremptione separarunt.

CAPUT XXVI. — 28. Nisi forte expectatis a me, ut etiam de Manichæo quæ interposuit, refellantur. Qua in re nobis non displicet, nisi quia pestilentiosissimum et perniciosissimum errorem, id est, Manichæorum hæresim omnino levissima et prope nulla reprehensione culpavit; quem veritatis fortissimis documentis Catholica expugnat¹. Hæreditas enim Christi in omnibus gentibus constituta, adversus omnes exheredatas hæreses tuta est: sed sicut ait Dominus, *Quomodo potest satanas satanam ejicere (Marc. III, 25)?* ita Manichæorum errorem quomodo potest Donatistarum error evertere (a)?

CAPUT XXVII. — 29. Quapropter, charissimi, quamquam multis modis convictus error iste superetur, nec ulla qualicumque ratione², sed sola impudentia pertinaci resistere audeat veritati: tamen ne memoriam vestram documentorum oneret multitudo, hoc unum Maximianistarum factum tenete, hoc in eorum fronte configite, hoc eis ad comprimendas dolosas linguas in ora coarctate, hoc tanquam tridenti telo velut tricripitem bestiam eorum calumniam trucidate. Traditionem objiciunt, persecutionem objiciunt, falsum baptismum objiciunt: de solis Maximianistis ad omnia respondete. Quod enim majores eorum tradiderunt sanctos codices flammis, occultum esse arbitrantur: sed cum sacrilegio schismatis inquinatos in suis honoribus receperunt, hoc certe occultare non possunt. Item persecutiones violentissimas, quas quibuslibet ubi potuerint faciunt, occultas esse arbitrantur: sed cum spiritualis persecutio persecutionem superet corporalem, Maximianistas quos ipsi corporaliter persecuti sunt, et de quibus ipsi dixerunt, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem (Psal. XIII, 5)*, in suis honoribus receperunt; hoc certe occultare non possunt.

CAPUT XXVIII. — Postremo Baptismi quæstionem, qua miseros fallunt, occultam esse arbitrantur: sed cum dicant Baptismum non habere quotquot præter communionem unius Ecclesiæ baptizantur, Maximianistas cum eis quos extra istorum communionem in schismate baptizarunt, in suis honoribus receperunt; hoc certe occultare non possunt.

¹ Editi, quem veritas fortissimis documentis catholica expugnat. At MSS., veritatis fortissimis documentis Catholica (subaudi, Ecclesia) expugnat.

² Duo MSS. Belgicus unus, et alter Gallicus Floriacensis habent, nec ullis erroribus qualiscunque rationis.

(a) Vide infra, lib. 2, nn. 40, 41.

¹ In MSS., numquid.

² In MSS. hic et infra hoc in libro *Circellionum*; vel, *Cercellionum*; vel, *Cercicellionum*.

(a) Bagaiensi.

(b) Melius legeretur, *quas tamen*, juxta Morel, *Element. critic.*, pag. 252, 255. M.

30. *At hæc, inquit, pro pace non maculant, et bonum est rigorem severitatis ad misericordiam flectere, ut denuo rami fracti inserantur.* Ita ergo tota causa concluditur, victa in illis, invicta pro nobis: quia si nomen pacis ad tolerandos in schismate malos in qualemcumque umbram defensionis assumitur, procul dubio cum horrendo scelere et sine ulla defensione per unitatem orbis terrarum vera pax ipsa violatur.

CAPUT XXIX. — 51. Hæc fratres, cum impigra mansuetudine agenda et prædicanda retinete: diligite homines, interficite errores: sine superbia de veritate præsumite, sine sævitia pro veritate certate.

Orate pro eis quos redarguitis atque convincitis. Pro talibus enim propheta Deum deprecatur, dicens: *Imple facies eorum ignominia, et quærent nomen tuum, Domine (Psal. LXXXII, 17).* Quod quidem jam fecit Dominus, ut eorum facies ignominia Maximianistarum apertissime impleret: superest ut norint salubriter erubescere. Ita enim nomen Domini quærere poterunt, a quo perniciosissime aversi sunt, dum pro eo suum nomen extollunt. Vivatis et perseveretis in Christo, et multiplicemini, atque abundetis in charitate Dei, et in invicem, et in omnes, dilectissimi fratres.

LIBER SECUNDUS ^(a).

In quo ad omnia et singula verba Epistolæ Petiliani sic respondet Augustinus, tanquam cum adversario præsentem colloquatur.

CAPUT PRIMUM. — 1. Primis partibus Epistolæ Petiliani, quas tantummodo inveneramus, satis nos respondisse meminerunt, qui ea legere vel audire potuerunt. Sed quia postea tota est a fratribus inventa atque descripta, missaque nobis ut universæ respondeamus, non erat defugiendum hoc officium stili nostri: non quia ille novum aliquid dicit, cui non jam multis modis et sæpe responsum est; sed propter tardiores fratres, qui ea quæ alicubi legerint, ad omnia paria referre non possunt, ita morem geram eis qui me omnino ad singula respondere compellunt, ut quasi alternis sermonibus in præsentia disseramus. Verba ex Epistola ejus ponam sub ejus nomine, et responsionem reddam sub meo nomine, tanquam, cum ageremus, a notariis excepta sint. Ita nemo erit qui me aliquid prætermisisse, aut propter indiscretas personas se non potuisse intelligere conqueratur: simul etiam ut iidem ipsi Donatistæ, qui coram nobiscum disserere nolunt, per litteras quas suis ediderunt, ita non effugiant respondentem sibi ad singula veritatem, tanquam nobiscum facie ad faciem colloquantur.

2. Ab ipso exordio Epistolæ suæ PETILIANUS dixit: *Petilianus episcopus dilectissimis fratribus, presbyteris et diaconibus ministris per diœcesim nobiscum in sancto Evangelio constitutis: gratia vobis et pax a Deo Patre nostro et Domino Jesu Christo.*

3. AUGUSTINUS respondit: Agnosco apostolicam salutationem: videris quis dicas¹, unde tamen didiceris quod dicis adverte. Sic salutat Paulus Romanos, sic Corinthios, sic Galatas, sic Ephesios, Colossenses, Philippenses, Thessalonicenses. Quæ igitur dementia est, cum his Ecclesiis nolle communicare pacis salutem, in quarum Epistolis didicisti pacificam salutationem?

CAPUT II. — 4. PETIL. dixit: *Bis Baptisma nobis objiciunt ii qui sub nomine Baptismi animas suas reo lavacro polluerunt, quibus equidem obscenis sordes cunctæ*

mundiores sunt, quos perversa munditia aqua sua contigit inquinari.

5. AUG. respondit: Nec aqua nostra inquinamur, nec vestra mundamur: sed aqua Baptismi in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti cum datur alicui, nec nostra, nec vestra est, sed illius de quo Joanni dictum est, *Super quem videris Spiritum sicut columbam descendentem et manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu Sancto (Joan. 1, 33).*

CAPUT III. — 6. PETIL. dixit: *Conscientia namque dantis attenditur, qui¹ abluat accipientis.*

7. AUG. respondit: De conscientia Christi ergo securi sumus. Nam si quemlibet hominem ponas, incerta erit accipientis mundatio, quia incerta conscientia est abluentis.

CAPUT IV. — 8. PETIL. dixit: *Nam qui fidem à perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum.*

9. AUG. respondit: Non est perfidus Christus; a quo fidelis homo fidem percipit, non reatum. Credit quippe in eum qui justificat impium, ut deputetur fides ejus ad justitiam (Rom. IV, 5).

CAPUT V. — 10. PETIL. dixit: *Omnis res enim origine et radice consistit; et si caput non habet aliquid, nihil est: nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur.*

11. AUG. respondit: Quid te pro Christo vis opponere, sub quo te non vis ponere? Ille est origo et radix caputque nascentis, de quo non timemus sicut de homine quolibet, ne forte sit fictus et pessimus, et de origine pessima oriamur, de pessima radice surgamus, pessimo capiti conformemur. Quis enim homo de homine securus sit, cum scriptum sit: *Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine (Jerem. XVII, 5)?* Semen autem quo regeneramur, verbum Dei est, id est, Evangelium. Unde Apostolus dicit: *In Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui (I Cor. IV, 15).* Qui tamen etiam non caste annuntiantes Evangelium, annuntiare permittit, et in hoc gaudet (Philipp. I, 17, 18);

¹ Sic Mss. Editi vero, *quid dicat.*

(a) Scriptus circiter initium anni 402.

¹ Lov. hoc loco, *quæ.* At Mss. constanter, *qui.*

quia etsi non caste annuntiabant, sua quærentes, non quæ Jesu Christi (*Philipp.* II, 21), castum tamen erat quod annuntiabant. Et dixerat Dominus de quibusdam talibus: *Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, et non faciunt* (*Matth.* XXIII, 3). Si ergo caste annuntiat quod castum est, etiam ipse annuntiator, quia verbo consociatur, credentem congenerat: si autem ipse non regeneretur, castum tamen sit quod annuntiat, nascitur credens non ex ministri sterilitate, sed ex veritatis fecunditate.

CAPUT VI. — 12. PETIL. dixit: *Quæ cum ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem, dicente Domino Jesu Christo, « Arbor bona fructus bonos facit, arbor mala malos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas »* (*Id.* VII, 17, 16)? *Et iterum, « Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona; et omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala »* (*Id.* XII, 35)?

13. AUG. respondit: Omnis homo etiamsi non sit suis criminibus reus, alterum non facit innocentem, quia non est Deus: alioquin si ex innocentia baptizantis expectatur ut fiat innocentia baptizati, tanto erit quisque innocentior, quanto innocentior a quo baptizetur invenerit; et tanto ipse minus erit innocens, quanto et ille a quo baptizatur. Et si forte contra aliquem tenet odium qui baptizat, hoc et illi qui baptizatur, imputabitur. Ut quid ergo miser currit ad Baptismum? Ut ei dimittantur peccata sua, an ut imponantur aliena? An sicut navis mercatoris alia ponat, alia suscipiat? Arborem autem bonam et fructum ejus bonum, et arborem malam et fructum ejus malum, homines solemus intelligere, et opera eorum, sicut consequenter ostenditur in verbis, quæ tu quoque commemorasti: *Bonus homo de bono thesauro cordis sui profert bona; et malus homo de malo thesauro cordis sui profert mala.* Cum autem Dei verbum prædicat, Dei sacramentum ministrat, non de suo, si malus est, prædicat aut ministrat: sed deputabitur in eis, de quibus dictum est, *Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim quæ Dei sunt, faciunt autem quæ sua sunt.* Nam si ita est, ut dicis, id est, fructus baptizantium ipsi baptizati existimantur; magnum malum Africæ denuntiatis, si tot Optati pullulaverunt, quotquot baptizavit Optatus.

CAPUT VII. — 14. PETIL. dixit: *Et iterum, « Qui baptizatur a mortuo, non ei prodest lavatio ejus »* (*Eccli.* XXXIV, 30). *Non mortuum, corpus exanime, nec hominis funus porrectum asseruit esse baptistam; sed Dei non habentem spiritum, qui mortuo comparatur, sicut alio loco discipulo manifestat, Evangelio protestante. Ait discipulus ejus: « Domine, permittite mihi sepelire patrem meum. » Ait illi Jesus: « Sequere me, et sine mortuos, mortuos suos sepeliant »* (*Matth.* VIII, 21, 22). *Pater discipuli non erat baptizatus, paganum paganis addixit: nisi hoc de infidelibus dixerit, Mortuus mortuum non potest sepelire. Mortuus igitur, quidem*

non aliqua morte¹, sed vita sua percussus. Nam qui sic vivit ut reus sit, vita mortua cruciatur. A mortuo igitur baptizari, hoc est mortem sumpsisse, non vitam. Agendum nobis et dicendum est, quatenus traditor vita mortuus habeatur. Mortuus est ille qui Baptismo vero nasci non meruit; mortuus est ille similiter qui justo Baptismo genitus mixtus est traditori: ambo vitam Baptismi non habent, et qui nunquam penitus habuit, et qui habuit et amisit. Dicit enim Dominus Jesus Christus: « Advenient in eum septem spiritus nequiores, et erit homo ille deterior priore » (*Id.* XII, 45).

15. AUG. respondit: Diligentius quære quomodo dictum et quomodo intelligendum sit testimonium quod de Scriptura posuisti. Nam quia mortui solent mystice appellari omnes iniqui, manifestum est: sed Christus, cujus est Baptisma verum, quod propter hominis vitia dicitis falsum, vivit sedens ad dexteram Patris, et nec ipsa carnis infirmitate jam morietur, et mors ei ultra non dominabitur (*Rom.* VI, 9): cujus Baptismo qui baptizatur, non a mortuo baptizatur; et si forte ministri operarii dolosi² sua quærentes, non quæ Jesu Christi, et Evangelium non caste annuntiantes, et Christum per contentionem et invidiam prædicantes, propter iniquitates suas mortui sunt appellandi, Sacramentum tamen Dei vivi nec in mortuo moritur. Mortuus enim erat Simon ille a Philippo in Samaria baptizatus, qui donum Dei volebat pecunia comparare (*Act.* VIII, 13, 18, 19): sed vivebat ad ejus pœnam Baptisma quod habebat.

16. Quam sit autem falsum quod dicis, *Ambo vitam Baptismi non habent, et qui nunquam penitus habuit, et qui habuit et amisit;* hinc licet advertas, quod qui baptizati apostatant, et per pœnitentiam redeunt, non eis redditur Baptismus, quem si amitterent, redderetur. Mortui sane vestri quomodo baptizant secundum sensum vestrum? An mortui non sunt (ut cætera taceam, et dicam quod omnibus notum atque quotidianum est) ebriosi; cum de vidua dicat Apostolus, *Quæ autem in deliciis agit, vivens mortua est* (*I Tim.* V, 6)? Deinde in illo concilio vestro, quo Maximianum cum suis auctoribus vel suis ministris damnastis, excidit tibi quam eloquenter dixeritis, *Ægyptiorum admōdum exemplo, pereuntium funeribus plena sunt littora; quibus in ipsa morte major est pœna, quod post extortam aquis ultricibus animam, nec ipsam invenerunt sepulturam?* Et tamen unus eorum Feliciānus utrum revixerit, vos videritis: secum tamen apud vos intus habet, quos foris mortuus baptizavit. Sicut ergo a vivo baptizatur, qui vivi Christi Baptismo induitur; sic a mortuo baptizatur, qui mortui Saturni, vel cujuslibet alterius Baptismo involvitur: ut interim cito dicamus, quomodo verba quæ posuisti, sine cujusquam nostrum angustia possint intelligi. Nam sicut accipiuntur a vobis, non vos explicare, sed nos vobiscum implicare contenditis.

CAPUT VIII. — 17. PETIL. dixit: *Agendum, in-*

¹ Mss., quid est? Non aliqua morte.

² Am. et Er., operarii diaboli. At Lov. et Mss., operarii dolosi. Alludit Augustinus ad illud II Cor. XI, 13: Nam ejusmodi pseudopostoli sunt operarii subdoli.

quam, nobis dicendumque est, quatenus perfidus traditor vita mortuus habeatur. Judas Apostolus fuit, cum traderet Christum: idemque honore apostoli perdito spiritualiter mortuus est, suo postea laqueo moriturus, sicut scriptum est: « Pœnitent me, » inquit, « quia tradidi sanguinem justum; et abiit, et laqueo se suspendit » (Matth. xxvii, 4, 5). Laqueo traditor periit, laqueum talibus dereliquit: de quo Dominus Christus clamavit ad « Patrem, Pater, quos dedisti mihi, omnes servavi; et ex illis nullus periit, nisi filius perditionis, ut impleretur Scriptura » (Joan. xvii, 12). Olim namque David sic in eum sententiam dixerat, qui esset Christum perfidis traditurus: « Episcopatum ejus accipiat alter; sit uxor ejus vidua, et filii ejus orphani » (Psal. cviii, 8, 9). Ecce quantus est spiritus Prophetarum, ut cuncta futura pro præsentibus viderit, ut ante plurima sæcula nasciturus traditor damnaretur. Denique ut dicta sententia compleretur, episcopatum ejus apostoli perditum sanctus Matthias accepit. Nemo hinc stolidus, nemo perfidus disputet: triumphum Matthias, non injuriam retulit, qui de Domini Christi victoria spoliū retulit proditoris. Hoc igitur factum episcopatum tibi quid vindicās hæres nequioris traditoris? Judas Christum carnaliter tradidit, tu spiritualiter ¹ furēns Evangelium sanctum flammis sacrilegis tradidisti. Judas legislatorem tradidit perfidis, tu quasi ejus reliquias legem Dei perdendam hominibus tradidisti: qui si legem diligeres, ut juvenes Machabæi, pro Dei legibus necareris (si nex dici hominum potest, quos moriendo pro Domino perficit immortales); quorum unus scilicet fratrum tyranno sacrilego hac fidei voce respondit: « Tu quidem, scelerate et impie, de præsentī vita nos perdis; rex autem mundi qui regnat in æternum et regnū ejus non erit finis, mortuos nos pro suis sanctis legibus, in æternæ vitæ conservationem ² resuscitabit » (II Mach. vii, 5). Si hominis mortui testamentum flammis incenderes, nonne falsarius punireris? Quid de te ergo futurum est, qui sanctissimam legem Dei judicis incendisti? Judam facti vel in morte pœnituit: te non modo non pœnitet, verum etiam nequissimus traditor nobis legem servantibus persecutor et carnifex existis.

18. Aug. respondit: Vide quid intersit inter vestras maledicas voces, et nostras veridicas assertiones. Attende paululum. Ecce exaggerasti crimen traditionis, et invidiosissimis verbis, velut captiosus inventor, Judæ nos proditori comparasti ³. Ad hoc tibi ego cum brevissime respondero, Non feci quod dicis, non tradidi, falsa objicis, nunquam id probabis: nonne omnis iste verborum ingentium fumus repente dilabitur? An forte probare conaberis? Hoc ergo prius faceres, et deinde in nos tanquam in convictos quovelles eumulo invectionis insurgeres. Ecce una vanitas; audi alteram.

19. Tu ipse cum de prædicta Judæ damnatione loquereris, dixisti, Ecce quantus est spiritus Prophetarum, ut cuncta futura pro præsentibus viderit, ut ante plurima sæcula nasciturus traditor damnaretur: et non

vidisti eadem prophetia stabili et certa et inconcussa veritate, qua prædictum est, quod unus discipulus traditurus esset Christum, prædictum etiam quod totus mundus esset crediturus in Christum. Cur attendisti in prophetia hominem qui tradidit Christum, et non ibi attendisti orbem pro quo est traditus Christus? Quis tradidit Christum? Judas. Quibus eum tradidit? Judæis. Quid ei fecerunt Judæi? Foderunt, inquit, manus meas et pedes, dinumeraverunt omnia ossa mea: ipsi vero consideraverunt et conspexerunt me; diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestimentum meum miserunt sortem. Quantum sit ergo quod tanto pretio emptum est, in Psalmo ipso paulo post lege: Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terræ; et adorabunt in conspectu ejus universæ patriæ gentium: quoniam Domini est regnum, et ipse dominabitur gentium (Psal. xxi, 17, 18, 19, 28, 29). Quis autem potest ad commemoranda cætera de orbe credituro innumerabilia prophetica documenta sufficere? Sed tu laudas prophetiam, quia vides in ea hominem qui vendidit Christum; nec in ea vides possessionem, quam emittit venditus Christus. Ecce altera vanitas; audi tertiam.

20. Inter multa tuæ invectionis verba, dixisti: Si hominis mortui testamentum flammis incenderes, nonne falsarius punireris? Quid de te ergo futurum est, qui sanctissimam legem Dei judicis incendisti? Hæc dicens non attendisti, quod te utique movere deberet, quomodo fieri posset ut nos testamentum incenderemus, et in ea hæreditate consisteremus, quæ illo testamento conscripta est: vos autem mirum est testamentum servasse, et hæreditatem perdidisse. Nonne in eo testamento scriptum est, Postula a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ (Psal. ii, 8)? Huic hæreditati communica, et objice mihi de testamento quod voles. Nam quæ dementia est, ideo testamentum tradere te noluisse flammis, ut contra verba litiges testatoris? Nos autem eum habeamus in manibus Gesta ecclesiastica et municipalia, in quibus legamus eos qui contra Cæcilianum alterum episcopum (a) ordinauerunt, potius fuisse divinatorum codicum traditores; non tamen insultamus, non invehimur in vos, nec sanctarum paginarum cineres in vestris manibus plangimus, nec Machabæorum tormenta flagrantia sacrilegio vestri timoris ⁴ opponimus, dicentes, Vestra potius membra quam Dei eloquia ignibus traderetis. Nolumus enim esse vani, ut alienis commissis, quæ aut ignoratis aut improbatis, vobis inanem strepitum concitemus. Quod autem vos a totius orbis communione separatos videmus (quod scelus et maximum, et manifestum, et omnium vestrum est), si exaggerare velim, tempus me citius quam verba deficient. Et hoc tu si defendere velis, ea es objecturus orbi terrarum, quæ si objicienda sunt, admones unde amplius accuseris; si objicienda non sunt, non defenderis. Utquid ergo

¹ Sic Mss. Editi vero, carnalem tradidit, tu spiritualem.

² Mss., conversationem.

³ Mss., velut copiosus inventor, Judæ nos perditio comparasti.

⁴ Sic Am. et Mss. At Er. et Lov., tumoris. (a) Majorinum.

inflaris adversus me de traditione, quæ nec mea est, nec tua, si manet illud pactum, ut non nobis¹ objiciamus aliena; si autem non manet, tua potius est quam mea? Quanquam et manente illo pacto arbitror me justissime dicere, ut ille judicetur socius ejus qui tradidit Christum, qui cum toto orbe non se tradidit Christo. Ergo, inquit Apostolus, *Abrahæ semen estis, secundum promissionem hæredes* (Galat. III, 29). Et iterum dicit: *Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi* (Rom. VIII, 17). Idemque semen Abrahæ ad omnes gentes pertinere demonstrat ex illo, quod Abrahæ dictum est: *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. XXII, 18). Quapropter puto justum esse quod postulo, ut testamentum Dei, quod jam olim apertum est, aliquantum advertamus, et quem non invenerimus traditi cohæredem, ipsum judicemus traditoris hæredem; ille pertineat ad Christi venditorem, qui Christum negat orbis emptorem. Nempe quando se post resurrectionem discipulis demonstravit, et palpanda membra dubitantibus præbuit, hoc illis ait: *Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere tertia die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem* (Luc. XXIV, 46, 47). Ecce a qua hæreditate vos alienatis: ecce cui hæredi resistitis. Itane vero parceret Christo in terra ambulanti, qui contradicit in cœlo sedenti? Adhuc non intelligitis quoniam quidquid nobis objicitis, sermoni ejus objicitis. Promittitur christianus orbis, et creditur: impletur, et contradicitur. Cogitate, obsecro, quid pati pro tanta impietate debuistis; et tamen si quid passi estis nescio, non vidi, non feci: tu hodie, qui non pateris vim persecutionis meæ, redde mihi rationem separationis tuæ. Sed iterum ac sæpe dicturus es, quæ si non probas, ad neminem pertinent: si autem probas, ad me non pertinent.

CAPUT IX. — 21. PETIL. dixit: *His ergo criminibus sepius, esse verus episcopus non potes.*

22. AUG. respondit: Quibus criminibus? Quid docuisti? quid ostendisti? Et si ostendisses crimina nescio quorum, quid hoc ad semen Abrahæ, in quo benedicuntur omnes gentes?

CAPUT X. — 23. PETIL. dixit: *Si Apostoli persecuti sunt aliquem, aut aliquem tradidit Christus?*

24. AUG. respondit: Possem quidem dicere ipsum satanam omnibus malis hominibus esse pejorem, cui tamen tradidit Apostolus hominem in interitum carnis, ut spiritus salvus sit in die Domini Jesu (I Cor. V, 5). Itemque alios, de quibus dicit: *Quos tradidi satanæ, ut discant non blasphemare* (I Tim. I, 20). Et Dominus Christus flagellatos expulit de templo improbos mercatores, ubi etiam connexum est testimonium Scripturæ dicentis, *Zelus domus tuæ comedit me* (Joan. II, 15-17). Ecce invenimus Apostolum traditorem, Christum persecutorem. Possem ista di-

cere, et te in non parvos æstus mittere, ut non querelas eorum qui patiuntur, sed animum eorum qui faciunt quærere cogereris. Sed hinc noli laborare, non ea dico; sed dico ad semen Abrahæ, quod est in omnibus gentibus, non pertinere, si quid non recte vobis factum est, fortasse a palea dominicæ segetis, quæ nihilominus est in omnibus gentibus. Vos ergo reddite rationem separationis vestræ. Sed prius attendite quales habeatis, quos vobis objici non vultis; et videte quam inique faciatis, cum aliena facta nobis objicitis, etsi ea quæ dicitis probaretis. Ita nulla erit ratio separationis vestræ.

CAPUT XI. — 25. PETIL. dixit: *At enim aliqui dicent, Filii non sumus traditoris. Ejus est aliquis filius, cujus facta sectatur. Hi enim certissimi filii sunt, idemque parentibus similes, quos non ista caro nec sanguis, sed mores et facta parentibus consimiles genuerunt.*

26. AUG. respondit: Paulo ante nihil contra nos dicebas, nunc etiam cœpisti dicere aliquid et pro nobis. Hæc enim propositio tua in eo te tenet, ut si nos hodie, cum quibus agis, non conviceris traditores et homicidas, et si quid aliud criminaris, quidquid tale ostenderis in eis qui nos tempore præcesserunt, omnino nobis obesse non possit. Quorum enim dissimilia facta habemus, eorum filii esse non possumus. Et vide quo te commiseris: si aliquem forte etiam nostræ ætatis hominem, et nobiscum viventem, de aliquo tali reatu forte conviceris, nullo modo præjudicat omnibus gentibus, quæ in semine Abrahæ benedicuntur, a quibus tu te separando sacrilegus inveniris. Ita (quod fieri non potest), nisi omnes qui ubique sunt, noveris, omniumque mores et facta non solum didiceris, sed etiam demonstraveris tam mala esse quam dicis, non habes cur objicias orbi terrarum, qui est in sanctis, nescio quos parentes, quibus eos probas esse consimiles. Nec te aliquid adjuvabit, si etiam demonstrare potueris, eos qui tales non sunt, cum eis qui tales sunt sumere Sacramenta communia. Primo quia vos ipsos respicere debetis, cum quibus ea celebretis, quibus detis, a quibus sumatis, et vobis eos objici nolitis. Deinde, si filii sunt Judæ, qui diabolus inter Apostolos fuit, quicumque facta ejus imitantur: cur non filios Apostolorum dicamus, qui non facta sua cum talibus, sed Domini Sacramenta communicant, sicut Apostoli Dominicam cœnam cum illo traditore sumpserunt? ideo vobis¹ longe dissimiles, quod hominibus unitatem servantibus hoc objicitis, quod conscissa unitate vos facitis.

CAPUT XII. — 27. PETIL. dixit: *De se ipso Judæis dicit Dominus Christus, Si non facio facta Patris mei, nolite mihi credere* (Joan. X, 37).

28. AUG. respondit: Jam supra respondi, Hoc et verum est, et pro nobis contra vos est.

CAPUT XIII. — 29. PETIL. dixit: *Falsidicos et mendaces sic identidem objurgat: Filii diaboli estis, et ab initio enim ille accusator fuit, et in veritate non stetit.*

¹ Editi, Am. et Er. omisso, ut; habent, non vobis. Lov., ut non vobis: minus bene.

¹ Editi, nobis. Melius Mss., vobis.

30. Aug. respondit : Non solemus legere, *Ille accusator fuit ; sed, Ille homicida fuit (Joan. viii, 44)*. Quærimus autem unde fuerit diabolus homicida ab initio ; et invenimus, quod primum hominem occiderit, non gladium stringendo, aut aliquam vim corporaliter inferendo¹ ; sed persuadendo peccatum, et a paradisi felicitate dejiciendo. Quod tunc paradisi, hoc nunc Ecclesia. Diaboli ergo filii sunt, qui homines ab Ecclesia seducendo interficiunt. Sicut autem per verba Dei novimus ubi sit plantatus paradisi, sic per verba Christi ubi sit Ecclesia didicimus : *Per omnes, inquit, gentes, incipiens ab Jerusalem*. Ab isto universo ad partem quamlibet quisquis separat hominem, ille diaboli filius et homicida convincitur. Sed et verbum, quod ipse posuisti, ut de diabolo diceres, *Ille accusator fuit, et in veritate non stetit*, vide in quos conveniat. Accusatis enim orbem terrarum criminibus aliorum, quos etiam ipsos accusare potius quam convincere potuistis ; et in veritate Christi non stelistis. Ille enim dicit, Ecclesiam per omnes gentes incipientem ab Jerusalem : vos autem, in parte Donati.

CAPUT XIV. — 31. PETIL. dixit : *Tertio quoque similiter persecutorum dementiam hoc nomine appellat : Progenies viperarum, quomodo fugietis iudicium gehennæ ? Ideoque mitto ad vos prophetas, et sapientes, et scribas ; et ex illis occidatis, et crucifigatis, et flagellabitis in synagogis vestris, donec veniat super vos omnis sanguis justus, quem effudistis in terram a sanguine Abel justis, usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter templum et altare (Matth. xxiii, 33-35)*. Numquid vere carnaliter sunt filii viperarum, ac non magis mente serpentes, et trilingui malitia, tactuque mortifero, et spiritu veneni flagrant² ? Vere viperæ facti sunt, qui insontibus populis mortes, morsibus vomuerunt.

32. Aug. respondit : Hæc si dicam de talibus esse dicta ; quales vos estis, respondebitis, Proba. Quid enim ? tu probasti ? Aut si eo putas probari quo dicuntur, non opus est eadem repetere. Recita illa ipsa tibi et a nobis in vos³. Ecce et ego probavi, si hoc est probare. Et tamen disce quid sit probare. Neque enim extrinsecus quæro documenta, ut vos viperas probem. Ecce id ipsum vipereum est, non habere in ore firmamentum veritatis, sed venenum maledictionis, sicut scriptum est, *Venenum aspidum sub labiis eorum*. Et quia hoc passim a quolibet in quemlibet dici potest, quasi quæreretur, quorum ? continuo subiecit, *Quorum os maledictione et amaritudine plenum est (Psal. xlii, 5)*. Cum ergo talia dicitis in homines per totum mundum dispersos, et quos omnino ignoratis, quorum etiam multi nec Cæciliani, nec Donati nomen audierunt : nec auditis in silentio respondentes, Non ad nos pertinet quidquid dicitis, non vidimus, non fecimus, quid loquamini penitus ignoramus : vos qui nihil aliud vultis,

¹ Sic Mss. At editi, *instringendo*.

² Editi: *Numquid vere carnales sunt... et linguæ malitia... et spiritu veneni flagellantes*. Castigantur ad veteres codices.

³ Editi, *et a nobis in vos*. Aptius Mss., *et a nobis in vos*.

quam dicere quod probare omnino non potestis, quid aliud quam os vestrum maledictione et amaritudine plenum est ? Jam videte utrum vos possitis ostendere non (a) esse viperas, nisi ostenderit omnes Christianos omnium gentium traditores esse, et homicidas, et non esse Christianos. Imo vero etiamsi potestis singulorum hominum per totum orbem diffusorum vitas et facta nosse et ostendere : tamen antequam id faciatis, cum temere ista jactatis, os vestrum vipereum est, os vestrum maledictione et amaritudine plenum est. Ostendite jam, si potestis, quem prophetam, quem sapientem, quem scribam occiderimus et crucifixerimus et flagellaverimus in synagogis nostris. Attendite quanto labore impenso, nullo modo probastis⁴, quod Donatus et Marculus prophetae fuerint, aut sapientes, aut scribæ, quia non fuerunt. Quod etsi possetis, quid faciatis ut ostendatis a nobis occisos, quos nec nos ipsi novimus ? quanto minus orbis terrarum, cui venenoso ore maledicatis (b) ? Aut unde potestis ostendere animum nos habere consimilem interfectoibus eorum, quos nec saltem ab aliquibus interfectos potestis ostendere ? Attendite hæc omnia, videte utrum aliquid horum, vel de orbe terrarum vel orbi terrarum⁵ probare possitis : cui tamen quia maledicere non quiescitis, in vobis vera ostenditis, quæ de illo falsa jactatis.

33. Porro si nos velimus probare vos esse interfectores Prophetarum, nimis longum sit ut per loca singula colligamus, quas furiosi vestri principes Circumcellionum et ipsæ catervæ vinolentorum atque insanorum, non tantum⁶ ediderint ab initio schismatis vestri, sed et omnino edere non desistant strages. De proximo ago⁷ : proferantur eloquia divina, quæ versantur in manibus et nostris et vestris ; eos teneamus interfectores Prophetarum, quos contradictores invenerimus linguis Prophetarum. Quid doctius dici potest ? quid citius ostendi potest ? Mitius ageritis trahendo ferrum per viscera Prophetarum, quam quod lingua interficere cenamini verba Prophetarum. Dicit Propheta : *Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terræ (Psal. xxi, 28)*. Ecce agitur, ecce impletur. Vos autem non solum contra id quod dicitur, aures incredulas clauditis ; sed etiam contra id quod jam geritur, linguas furiosas exseritis. Audivit Abraham dictum, *In semine tuo benedicentur omnes gentes (Gen. xxii, 18)* : et credit, et deputatum est illi ad justitiam (Rom. iv, 3). Vos videtis factum, et reclamatis ; et non vultis deputari vobis ad injustitiam⁸, quod recte deputaretur, etiamsi nondum factum, sed tantummodo dictum non crederetis.

⁴ In Mss., *probaturi sitis*.

⁵ Hic ex addidimus manuscriptis, *vel orbi terrarum*.

⁶ Apud Am. corrupte legebatur, *in tantum*. Apud Er. et Lov., *juvenum*. Emendatur erratum ex manuscriptis.

⁷ Sic Mss. At editi, *edere non desistant strages de proximo agro*. Proferantur, etc.

⁸ Editi hoc et proximo loco, *ad justitiam* : male.

(a) Legendum, juxta Morel, nos. Vide Element. Critic., pagg. 297, 298. M.

(b) Vide infra, num. 46, et contra Cresconium, lib. 3, n. 54.

Ino non solum non vultis vobis deputari ad injustitiam : sed etiamsi quid pro hac impietate patimini, deputari vobis vultis ad justitiam. Aut si non sunt istæ persecutiones Prophetarum, quia non fiunt ferro, sed verbo; quæ fuit causa, ut divinitus diceretur, *Filii hominum, dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus* (Psal. lvi, 5). Sed quando colligam ex Prophetis omnibus omnia testimonia Ecclesiæ toto orbe diffusæ, quæ omnia contradicendo interficere et exstinguere conamini? Sed ligati estis : quia *in omnem terram exiit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* (Psal. xviii, 5). Verumtamen unum illud commemorabo ex ore Domini, qui testis est testium : *Oportebat, inquit, impleri omnia quæ scripta sunt in Lege, et Prophetis, et Psalmis de me. Quæ sint hæc, ipse indicet : Tunc aperuit illis sensum, inquit, ut intelligerent Scripturas, et dixit eis, Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere a mortuis, et prædicari in nomine ejus poenitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem* (Luc. xxiv, 44, 47). Ecce quod scriptum est in Lege, et Prophetis, et Psalmis de Domino. Ecce quod de se, et de Ecclesia ipse Dominus aperuit, se ostendens, illam promittens. Vos autem his iam ¹ manifestis testimoniis resistentes, et ea quia delere non potestis, depravare conantes, quid faceretis, si inveniretis membra Prophetarum, qui sic sævit in eloquia Prophetarum, ut nec Dominum audialis impletores, manifestatores, expositores Prophetarum? Nam quantum potestis, etiam ipsum cæditis, quando et ipsi non ceditis ²?

CAPUT XV. — 54. PETIL. dixit : « De vobis quoque David persecutoribus ³ hæc dicit : « *Sepulcrum patens est guttur eorum, linguis suis dolose agebant, venenum aspidum sub labiis eorum. Quorum os maledictione et amaritudine plenum est, veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem. Contritio et infelicitas in viis eorum, et viam pacis non cognoverunt; non est timor Dei ante oculos eorum. Nonne cognoscent omnes qui operantur iniquitatem, qui devorant plebem meam, sicut cibum panis* » (Psal. xiii, 5, 4) ?

55. Aug. respondit : Sepulcrum patens est guttur eorum, unde mendaciorum mortes exhalant. Os enim quod mentitur, occidit animam (Sap. i, 11). Si autem nihil est verius quam id quod dixit Christus, Ecclesiam suam per omnes gentes incipientem ab Jerusalem; nihil est mendacius quam id quod dicitis, in parte Donati. Linguae autem dolosæ sunt eorum, qui cum facta sua noverint, non solum se dicunt justos esse homines, sed etiam justificatores hominum : quod de uno dictum est, *Qui justificat impium* (Rom. iv, 5) : et quod sit *justus et justificans* (Id. iii, 26). Nam de veneno aspidum, et ore maledictione et amaritudine pleno, satis diximus. Veloces pedes autem ad effundendum sanguinem, etiam Maximianistas habere dixistis : testis est plenarii vestri concilii sen-

tentia, toties Gestis proconsularibus et municipalibus allegata. Illi autem neminem, quantum audimus, corporaliter occiderunt. Intellexistis ergo etiam spirituali cæde animarum sanguinem fundi gladio schismatis, quod in Maximiano damnastis. Videte ergo si non sint pedes vestri veloces ad effundendum sanguinem, cum præciditis homines ab unitate orbis terrarum, si hoc in Maximianistis recte dixistis, quia præciderunt aliquos a parte Donati. Itane nos viam pacis non cognovimus, qui studemus servare unitatem spiritus in vinculo pacis; et vos canostis, qui sermoni Christi quem habuit post resurrectionem cum discipulis suis; tam pacifico, ut inde inciperet dicens, *Pax vobiscum* (Joan. xx, 19, 21), ita resistitis ¹, ut nihil aliud quam hoc ei dicere convincamini : Tu quod dixisti de unitate omnium gentium falsum est, nos quod dicimus de crimine omnium gentium verum est? Qui dicerent ista, si esset timor Dei ante oculos eorum? Videte itaque si non ista quotidie dicendo plebem Dei diffusam toto orbe terrarum, tanquam cibum panis dentibus finire conamini.

CAPUT XVI. — 56. PETIL. dixit : « Monet etiam Dominus Christus, *Cavete a pseudoprophetis; qui veniunt ad vos in vestimentis ovium* ², intus autem sunt lupi rapaces : ex fructibus eorum cognoscetis eos » (Matth. vii, 15).

57. Aug. respondit : Si abs te quæram, quibus nos fructibus lupos rapaces esse cognoscatis; dicturus es crimina aliena, nec in eis quorum esse dicuntur unquam probata. Si autem tu a me quæras, quibus fructibus vos potius esse lupos rapaces cognoscamus; objicio schismatis crimen; quod tu negabis, ego autem statim probabo : neque enim communicas omnibus gentibus et illis Ecclesiis apostolico labore fundatis. Hic dicturus es : Non communico traditoribus et homicidis. Respondet tibi semen Abrahamæ : Hæc sunt illa crimina, vel non vera, vel non mea. Sed hæc interim sepono; tu ostende Ecclesiam. Jam vox illa mihi sonabit, quam in pseudoprophetis vitandam Dominus monuit ostendentibus partes, et ab universo alienare conantibus : *Ecce hic est Christus, ecce illic*. Sed usque adeo putas veras oves Christi cor non habere, quibus dictum est, *Nolite credere* (Id. xxiv, 25); ut lupum audiant dicentem, *Ecce hic est Christus*; et pastorem non audiant dicentem, *Per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem?*

CAPUT XVII. — 58. PETIL. dixit : *Sic, sic, improbe persecutor, quocumque te velamine bonitatis obtexeris, quocumque nomine pacis bellum osculis geras, quolibet unitatis vocabulo hominum genus illicias; qui haecenus fallis ac decipis, vere diaboli filius es, dum moribus indicas patrem.*

59. Aug. respondit : Hæc a nobis in vos dicta esse reputa : et ut noveris in quos potius convenient, quæ superius dixi commemora.

¹ Pro, *his iam*, corrupte excusum erat apud Am., *istam*. Nec bene correctum ab Er. et Lov., *instanter*.

² Sic Mss. At editi, *creditis*.

³ In Mss., *persecutores*.

¹ Editi : *Pax vobis, tamen ita resistitis*. Castigantur ex manuscriptis.

² Vss. omisso, *qui*; habent, *veniunt ad vos in vestimentis ovium*: sic forte citabat Petilianus.

CAPUT XVIII. — 40. PETIL. dixit: *Nec adeo mirum, quod tibi nomen episcopi illicite assumis. Hæc est vera diaboli consuetudo, ita demum decipere si sibimet vindicet vocabulum sanctitatis, Apostolo prædicante: « Nec mirum est, » inquit, « si ipse satanas transfiguratur se velut angelum lucis, et ministros suos quasi ministros justitiæ (II Cor. XI, 14, 15). » Nec mirum est ergo quod te falso episcopum vocas. Nam et illi angeli perditii, amatores virginum mundanarum, qui carnem corrumpendo corrupti sunt, licet divinis exuti virtutibus angeli esse desierint, nomen tamen retinent angelorum, seseque semper angelos putant, qui divina soluti militia in exercitum diaboli similes transierunt, Deo magno clamante, « Non permanebit spiritus meus in hominibus istis in æternum, quoniam caro sunt » (Gen. VI, 3). Quibus reis ac vobis dicit Dominus Christus, « Ite in ignem æternum, quem paravit Pater meus diabolo et angelis ejus » (Matth. XXV, 41). Si angeli mali non essent, diabolus angelos non haberet; quos et sanctus Apostolus in illo iudicio resurgendi a sanctis hominibus dicit esse damnandos: « Nescitis quoniam angelos iudicabimus (I Cor. VI, 3)? Si veri angeli essent, iudicium in angelos Dei homines non haberent. Sic quoque apostoli sexaginta, qui cum Domino Christo duodecim derelictis, a fide apostatæ recesserunt, in tantum hominibus miseris adhuc putantur apostoli, ut ex his Manichæus et cæteri multis diabolicis sectis multas animas implicent, quas ut caperent perderunt (a). Nam profecto perditus Manichæus, si tamen fuit, non in illis sexaginta ponendus est, si nomen ejus apostoli inter duodecim continetur, aut in locum Judæ traditoris subrogato Mathia, voce Christi ordinatus est, ut tertius decimus Paulus¹, qui sese Apostolorum novissimum memorat, ne quisquis esset posterior apostolus crederetur. Sic enim dixit: « Ego enim sum novissimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari apostolus, quia persecutus sum Ecclesiam Dei » (Id. XV, 9). Nec in hoc vobis blandiamini; Judæus hæc fecerat: licet et vos nobis perniciem ut Pagani faciatis. Bellum namque illicite geritis², quibus non licet repugnare. Vos enim cupitis vivere³ nobis occisis, nobis vero victoria est sugere vel occidi.*

41. Aug. respondit: Videris quemadmodum testimonia Scripturarum posueris, vel quomodo intellexeris; nihil ad rem de qua nunc agitur. Ad hoc enim certe ista omnia dixisti, ut probares esse falsos episcopos, sicut sunt falsi angeli et falsi apostoli. Novimus et nos, esse falsos angelos et falsos apostolos et falsos episcopos, et sicut dicit verus apostolus, falsos fratres (II Cor. XI, 26): sed cum ab utrisque adversus invicem possint ista jactari, probare aliquid opus est, non inaniter loqui. In quos tamen conveniat crimen

¹ Editi, si tamen non in illis sexaginta fuit... ordinatus est tertius decimus Paulus. At Mss., si tamen fuit: deinde Cygirannensis codex omisso, non, prosequitur sic: in illis septuaginta ponendus est, si nomen ejus apostoli inter duodecim continetur. At in locum, etc. Melius Floriacensis servata particula, non; habet, aut in locum, etc., addita tamen particula, ut, post verbum, ordinatus est: quam addit etiam Lovaniensium codex Endoviensis.

² Sic Mss. At editi, gerimus.

³ Sola editio Lov., vincere.

(a) Forte pro, perierunt.

fallaciæ, recole quæ supra diximus, et invenies: ne tædio simus legentibus, eadem sæpius repetendo. Et tamen quid hoc ad Ecclesiam toto orbe terrarum diffusam, sive quod de palea ejus, quæ cum illa per totum mundum est, potueris dicere; sive quod de Manichæo dixisti, vel de cæteris diabolicis sectis? Si enim ad triticum non pertinet quidquid etiam de palea dicitur quæ adhuc cum illo est; quanto minus pertinent ad membra Christi toto orbe diffusa, tam olim et tam aperte separata portenta (a)?

CAPUT XIX. — 42. PETIL. dixit: *Jubet nobis Dominus Christus, « Cum vos persecuti fuerint homines in civitate ista, fugite in alteram: quod si in ea vos persequentur, fugite in aliam. Amen dico vobis, non consummabitis civitates Israel, donec veniat Filius hominis. » (Matth. X, 23). Si de Judæis et Paganis nobis præmonet, tu qui christianum te memoras, dira facta Gentilium non debes imitari. An sic Deo servitis, ut vestris manibus occidamur? Erratis, erratis, si hoc creditis miseri. Nam non habet Deus carnifices sacerdotes.*

43. Aug. respondit: Fugere de civitate in civitatem a facie persecutionis, non hæreticis vel schismaticis præceptum sive permissum est, quod estis vos; sed prædicatoribus Evangelii, cui resistitis vos. Quod ut facile probemus; nunc certe in civitatibus vestris estis, et nemo vos persequitur. Prodeundum ergo vobis est, et reddenda ratio separationis vestræ. Neque enim sicut excusatur iusfirmitas carnis, quando cedit violentiæ persecutionis, sic debet et veritas cedere falsitati. Proinde si persecutionem patimini, quare non dimittitis civitates in quibus estis, ut impletis quod ex Evangelio commemoratis? Si autem non patimini persecutionem, quare nobis respondere non vultis? Aut si timetis forte, ne cum responderitis, persecutionem patiamini; quomodo ergo imitami eos prædicatores, quibus dictum est, *Ecce mitto vos sicut oves in medio luporum?* Quibus item dictum est, *Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam autem non possunt occidere (Ibid., 16, 28)?* Et quomodo non facitis contra præceptum Petri apostoli, qui ait: *Parati semper ad responsionem omni poscenti vos de fide et spe vestra (I Petr. III, 15)?* Postremo, quare per violentissimas turbas etiam ultro improbi estis Ecclesiis catholicis, ubi potueritis¹? quod innumerabilibus exemplis res ipsa indicat? Sed dicitis vos loca vestra defendere, et resistitis fustibus et cædibus quibuscumque potueritis. Quare ibi non audistis vocem Domini dicentis, *Ego autem dico vobis, non resistere malo (Matth. V, 39)?* Aut si fieri potest, ut aliquando recte per vim corporalem resistatur violentis, nec ideo præceptum violatur quod audimus a Domino, *Ego autem dico vobis, non resistere malo: cur non etiam hoc fieri potest, ut per ordinatas et legitimas potestates de sedibus quæ illicite usurpantur, vel ad injuriam Dei retinentur, pius expellat impium, et justus injustum?* Neque enim eo modo persecutionem

¹ Am., ubi potueritis advertere quod, etc. Er. et Lov., ubi poteritis advertere quod, etc. Verius Mss., ubi potueritis; absque verbo, advertere.

(a) Hactenus priore libro ad Petiliani Litteras responderat Augustinus, ut testatur ipse infra, lib. 3, n. 61.

passi sunt pseudoprophetae ab Elia, quomodo ipse Elias a rege nequissimo (III Reg. xviii). Aut quia flagellatus est Dominus a persecutoribus, propterea passionibus ejus comparandi sunt quos ipse de templo flagellatos ejecit. Restat ergo ut nihil aliud requirendum esse fateamini, nisi utrum juste an impie vos separaveritis a communione orbis terrarum. Nam si hoc inventum fuerit quod impie feceritis, non mirerimini si non desunt ministri Deo per quos flagellimini: quia persecutionem patimini, non a nobis, sed, sicut scriptum est, ab ipsis factis vestris (Sap. xi, 21).

CAPUT XX. — 44. PETIL. dixit: *Clamat rursus de caelo Dominus Christus ad Paulum: « Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi contra stimulum calcitrare »* (Act. ix, 4, 5). *Saulus tunc dictus est, ut ei postmodum Baptisma componeret nomen. Vobis ergo non durum est Christum toties persequi in sacerdotibus suis¹, Domino ipso clamante, « Ne tetigeritis christos meos »* (Psal. civ, 15)? *Sanctorum computate tot funera, et vivacem Christum toties occidistis. Postremo si sacrilegus non sis, sanctus esse non potes homicida.*

45. AUG. respondit: Defendite vos ipsos a persecutione, quam passi sunt a vestris qui cum Maximiano se a vobis separaverunt; et illic invenietis defensionem nostram. Si enim dicitis non vos fecisse; Gesta proconsularia et municipalia recitamus. Si dicitis recte vos illis fecisse; cur ipsi talia pati non vultis? Si dicitis, Sed nos schisma non fecimus; hoc ergo quaeratur, et antequam constet an ita sit, nemo persecutores accuset. Si dicitis etiam schismaticos persecutionem pati non debuisse: quaero utrum et de basilicis, in quibus insidiantur ad seducendos infirmos, expelli per ordinatas potestates non debeant? Si dicitis, nec hoc debere: reddite prius Maximianistis basilicas, et sic nobiscum agite. Si dicitis debere: quaerite jam quid pati debeant a potestatibus ordinatis, qui eis resistendo, Dei ordinationi resistunt. Unde aperte Apostolus dicit: *Non enim sine causa gladium portat; vindex est enim in iram ei qui male agit* (Rom. xiii, 2, 4). Quod si omnino diligenter veritate tractata hoc inventum fuerit, ut nec per judicia publica schismatici aliquid pati debeant; nec de locis insidiarum et fallaciarum suarum pelli; et dixeritis vobis displicere, quod Maximianistae a quibusdam vestris ista perpassi sunt: cur non liberius² de toto agro Domini, id est, de toto mundo clamant frumenta dominica, Nec ad nos pertinet quod zizania vel quod palea nostra committit, quia displicet nobis? Si vobis sufficere ad purgationem fatemini, quoniam quidquid mali fit a vestris, displicet vobis: quare vos ergo separastis? Hinc enim vos accusat ipsa vestra defensio. Si enim propterea vos ab iniquis partis Donati³ non separatis, quia unusquisque sarcinam suam portat; cur ab iniquis orbis terrarum, quos putatis aut fingitis, vos separastis? An ut sarcinam schismatis omnes pariter portaretis?

¹ Editi, qui in sacerdotibus suis. Expungitur, qui, auctoritate manuscriptorum.

² Am. et Mss., uberius.

³ Editi, iniquis partibus Donati. Emendantur ex manuscriptis.

46. Et cum quaerimus a vobis, quos vestrum a nostris probetis occisos. Nullam quidem legem ab imperatoribus datam ut occideremini recolo. Illi autem de quibus maximam invidiam facere soletis, Marculus et Donatus, ut moderatius dixerim, incertum est utrum se ipsi praecipitaverint, sicut vestra doctrina non cessat quotidianis exemplis; an vero alicujus potestatis jussu praecipitati sint. Si enim incredibile est magistros Circumcellionum solitas mortes sibimet intulisse, quanto incredibilius potestates Romanas insolita supplicia jubere potuisse? Itaque de hac re, quam nimis invidiosam putatis, si verum est quod dicitis, quid hoc pertinet ad dominicum triticum? Palea quae foras volavit, paleam quae intus remansit accuset: non enim tota poterit, nisi ventilabro ultimo separari. Si autem falsum est, quid mirum si palea tanquam levi flatu dissensionis ablata, etiam dominicum triticum falsis criminationibus insectatur? Quapropter de omnibus talibus invidiosis criminibus hoc vobis frumentum Christi, quod per agrum, id est, per totum mundum cum zizaniis crescere jussum est, libera et segura voce respondet: Si non probatis quod dicitis, ad neminem pertinet; si autem probatis, ad me non pertinet. Ex quo fit ut quicumque se ab ista unitate frumenti, propter zizaniorum vel paleae crimina separavit, propter ipsum dissensionis et schismatis malum nec ab ipso crimine homicidii se possit defendere, dicente Scriptura, *Qui odit fratrem suum, homicida est* (I Joan. iii, 15).

CAPUT XXI. — 47. PETIL. dixit: *Ergo, ut diximus, Dominus Christus clamavit ad Paulum, « Saule, Saule, quid me persequeris? Durum est tibi adversus stimulum calcitrare. » Dixit autem Paulus: « Quis es, Domine? » Eique responsum est: « Ego Christus Nazarenus, quem tu persequeris. » Et ille tremens ac stupens dixit: « Domine, quid me vis facere? » Et Dominus ad illum: « Surge, et intra in civitatem, et dicetur tibi quid te oporteat facere. » Et interpositis, « Surrexit autem Saulus de terra, aperisque oculis suis nihil videbat. » O ultrix furoris caecitas, oculorum persequentis lumen obnubilas, solo Baptismo recessura! Videamus ergo in civitate quid gessit. « Introiit, » inquit, « Ananias ad Saulum, et cum imposuisset ei manus, ait: Saule frater, Dominus misit me Jesus, qui visus est tibi in via qua veniebas, ut videas et implearis Spiritu sancto. Confestim ceciderunt ab oculis ejus tanquam squamae, et visum recepit, et surgens baptizatus est » (Act. ix, 4-18). Cum igitur Paulus a crimine persequendi Baptismo liberatus, oculos sumpserit innocentes; cur non vis persecutor et traditor caecus falso baptismate ab iis quos insequeris baptizari?*

48. AUG. respondit: Nec persecutorem nec traditorem probas, quem vis denuo baptizare. Et si probas aliquem, non est tamen denuo baptizandus persecutor et traditor, si jam Christi Baptismo baptizatus est. Paulum quippe propterea baptizari oportuit, quia nunquam tali baptismate tinctus fuit. Itaque nihil habet simile ad causam quam nobiscum agitis, quod de Paulo interponere voluisti. Sed si hoc non interpo-

suisses, puerili declamationi locum non invenisses, ubi diceres, *O ultrix furoris cæcitas, solo Baptismo recessura!* Quanto enim fortius in vos exclamandum est, *O ultrix furoris cæcitas, quæ non Paulo comparata, sed Simoni, nec accepto Baptismo recedit a vobis?* Nam si persecutores ab eis quos persequuntur baptizandi sunt, Primianus a Maximianistis baptizetur; quos instantissime persecutus est.

CAPUT XXII.— 49. PETIL. dixit: *At enim constanter opponitis, dixit Apostolis Christus, « Qui semel lotus est, non habet causam nisi pedes lavandi, sed est mundus totus. » Si verba ista plene discutias, subsequentibus obtineris. Sic namque locutus est, dicens: « Qui semel lotus est, non habet causam nisi pedes lavandi, sed est mundus totus. Et vos mundi estis, sed non omnes. » Hoc autem dixit propter Judam, qui eum fuerat traditurus (Joan. XIII, 10, 11). Quisquis ergo traditor factus es, Baptismum perdidisti. Denique postquam ipse damnatus est traditor Christi, Apostolos undecim sic plenius confirmavit: « Jam vos mundi estis, propter sermonem quem locutus sum vobis. Manete in me, et ego in vobis » (Id. xv, 3, 4). Et iterum his undecim dixit: « Pacem meam do vobis, pacem meam dimitto vobis » (Id. xiv, 27). Cum hæc ergo damnato, ut diximus, traditore, Apostolis undecim dicta sint, vos quoque traditores similiter pacem et Baptismum non habetis.*

50. AUG. respondit: Si ergo perdidit Baptismum traditor, quisquis a vobis baptizatus postea traditor factus fuerit, si ad vos redire voluerit, denuo baptizetur. Quod si non facitis, satis vos ipsi judicatis falsum esse quod dictum est, *Si quis ergo traditor factus es, Baptismum perdidisti.* Si enim perdidit, rediat et recipiat: si autem redit et non recipit, non perdiderat. Deinde, si propterea dictum est Apostolis, *Jam vos mundi estis;* et, *Pacem meam do vobis;* quia jam inde discesserat traditor: non erat ergo munda et pacifica cœna illa tanti Sacramenti, quam priusquam ille exiret, omnibus dedit. Quod si clausis oculis dicere audetis, quid faciamus nisi potius nos exclamemus, *O ultrix furoris cæcitas eorum qui volunt esse legis doctores,* sicut dicit Apostolus, *non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.* (I Tim. I, 7)? Nisi tamen pertinaciæ cæcitas impediret, non erat difficilis intellectus, ut videres non dixisse Dominum præsentem Judam, *Nondum mundi estis;* sed, *Jam vos mundi estis.* Addidit autem, *non omnes;* quia ibi erat qui mundus non erat: qui tamen si præsentia sua cæteros pollueret, non eis diceretur, *Jam vos mundi estis:* sed diceretur, ut dixi, *Nondum mundi estis.* Postquam vero ille discessit, dixit eis, *Jam vos mundi estis;* nec addidit, *Sed non omnes:* quia jam discesserat, quo etiam præsentem, sicut eis dictum est, mundi erant, sed non omnes, quia erat illic unus immundus. Quapropter his verbis magis Dominus declaravit, in uno cœtu hominum eadem Sacramenta sumentium, aliquorum

¹ Sic Mss. At editi, *quoniam priusquam.* Et infra, loco, nos exclamemus, habebant, *nunc exclamemus.*

immunditiam mundis obesse non posse. Certe si putatis apud nos esse similes Judæ, hæc verba nobis dicite, *Mundi estis, sed non omnes.* Non autem hoc dicitis: sed dicitis propter quosdam immundos, *Immundi estis omnes.* Hoc discipulis Dominus Juda præsentem non dixit: et ideo qui hoc dicit, non didicit a bono magistro quod dicit.

CAPUT XXIII.— 51. PETIL. dixit: *Quod si nos bis Baptismum facere dicitis, imo vos facitis qui occiditis baptizatos: non quia baptizatis hoc dicimus, sed quia unumquemque dum occiditis, sanguine suo facitis baptizari. Etenim baptismum aquæ vel spiritus, extorto sanguine martyris quasi factum est geminum. Sic autem ipse quoque Salvator baptizatus primitus a Joannè, baptizandum sese professus est iterum, non jam aqua, nec spiritu, sed sanguinis baptismo, cruce passionis: sicut scriptum est, « Accesserunt ad eum duo discipuli filii Zebedæi dicentes: Domine, cum veneris in regnum tuum, fac nos sedere unum ad dexteram tuam, et alterum ad sinistram. Respondit eis Jesus: Difficilem rem petitis. Numquid calicem quem ego bibiturus sum, potestis bibere; et baptismo quo ego baptizor baptizari? Dixerunt illi: Possumus. Et ait illis: Calicem quidem quem ego bibiturus sum, bibere potestis; et baptismo quo ego baptizor baptizabimini » (Marc. x, 35-38), et cætera. Si hæc duo sunt baptismata, vestra nos laudatis invidia, profiteamur. Cum enim nostra corpora occiditis, bis baptismum facimus, sed baptismo nostro et sanguine baptizamur, ut Christus. Erubescite; erubescite, persecutores; similes Christo martyres facitis, quos post aquam veri Baptismatis sanguis baptista perfundit.*

52. AUG. respondit: Primo cito respondemus, quia non vos occidimus, sed ipsi vosmetipsos vera morte occiditis, cum vos ab unitatis viva radice præciditis. Deinde, si omnes qui occiduntur sanguine suo baptizantur, omnes latrones, iniqui, impii, scelerati, qui damnati feriuntur, martyres habendi sunt, quia suo sanguine baptizantur. Si autem non baptizantur sanguine suo, nisi qui occiduntur propter justitiam; quia ipsorum est regnum cœlorum (Matth. v, 10): vidistis prius esse querendum propter quid patimini, et postea quid patimini. Quid ergo buccæ inflantur antequam facta defendantur? Quid perstrepat lingua antequam probetur vita? Si schisma fecisti, impius es: si impius es, ut sacrilegus moreris, cum pro impietate puniris: si ut sacrilegus moreris, quomodo tuo sanguine baptizaris? An dicitis, *Non feci schisma?* Hoc ergo queramus: quid ante clamas quam probas?

53. An dicitis, *Etsi sacrilegus sum, a te occidi non debeo?* Alia questio est de atrocitate facti mei, quod nunquam veraciter demonstras; alia de Baptismo sanguinis tui, unde te mendaciter jactas. Nam neque occidi te, nec probas te ab aliquo occidi: nec si probes, ad me pertinet quicumque te occiderit, sive secundum potestatem legitime a Domino datam juste fecerit, sive sicut messis dominicæ palea cupiditate aliqua mala scelus admiserit: sicut ad te non pertinet qui recentibus temporibus cum intolerabili poterat.

tatu etiam militibus sibi comitantibus, non quia timebat aliquem, sed ut ab omnibus timeretur, viduas oppressit, pupillos evertit, aliena patrimonia prodidit, aliena matrimonia separavit, res vendendas innocentium procuravit, venditarum pretia cum dominis plangentibus divisit. Ex me ista dicere videar, si non tacito nomine agnosceretur de quo dicam (a). Quæ si vera sunt; sicut ad vos ista non pertinent: ita nec quidquid dicis, ad nos etiam si vera diceres. Si autem falsa fama de illo collega vestro justo et innocente mentita est; nullo modo etiam famæ credendum est, quæ de innocentibus tanquam de traditoribus codicum, vel tanquam de interfectoribus hominum seminata est. Huc accedit, quia ego illum commemoro qui vobiscum vixit, cujus natalitia tanta celebratione frequentabatis; cui pacis osculum inter Sacramenta copulabatis, in cujus manibus Eucharistiam ponebatis, cui vicissim danti manus porrigebatis, cujus aures inter tantos Africae gemitus surdas libera voce offendere timebatis: quem nescio quis vestrum, quia vel ex obliquo urbanissime tetigit, ut ei diceret quod Comitem (b) haberet Deum, ingenti laude ferebatur. Tu autem illos nobis objicis, cum quibus non vivimus, quorum faciem non vidimus, quorum ætate vel pueri vel fortasse nondum nati eramus. Quæ est ista tanta iniquitas atque perversitas; velle nobis imponere sarcinas ignotorum, cum vos portare nolitis amicorum? Clamat Scriptura divina, *Videbas furem, et concurrebas cum eo* (Psal. XLIX, 18). Si te non contaminavit quem vidisti, cur mihi objicis quem videre non potui? An dicis, Non cum eo concurrere, quia facta ejus displicebant mihi? Sed nempe ad altare accedebas cum eo. Age jam, ut te defendas, discerne ista, et dic aliud esse concurrere in peccatum, sicut concurrerunt duo seniores castitati Susannæ insidiantes; aliud cum fure accipere Domini Sacramentum, sicut Apostoli cum Juda etiam primam illam cœnam acceperunt. Favco defensionem: sed cur non attendis quanto facilius in hac tua defensione absolveris gentes et terminos terræ, qua hæreditas Christi diffunditur? Si enim potuistis furem videre, et cum fure viso Sacramenta communicare, tamen peccatum non communicare: quanto minus potuerunt remotissimæ nationes cum Afris traditoribus vel persecutoribus, etiamsi vera diceretis et ostenderetis; malefacta habere communia, quamvis cum eis tenerent Sacramenta communia? An dicis, Ego illum episcopum vidi, furem vero illum non vidi. Dic quod vis; etiam huic favco defensionem, et in hac absolutus est a vestris criminationibus orbis terrarum. Si enim vobis licuit cogniti hominis ignorare vitam, cur totus mundus ignotos ignorare non sinitur? Nisi forte Donatistis licet nescire quod scire nolunt, gentibus non licet nescire quod scire non possunt.

54. An dicis, Aliud est furtum; aliud traditio vel persecutio? Concedo aliud esse; nec modo laboran-

dum est, quid intersit, ostendere. Attende compendium. Si te illè non fecit furem, quia tibi non placet furtum: quis potest facere traditores aut homicidas, eos quibus displicet sive traditio sive homicidium? Prius igitur confitere te esse quidquid mali fuit Optatus, quem noveras: et vel sic mihi objice quidquid mali fuerunt, quos ego non noveram. Nolo mihi dicas, Sed illa magna sunt, ista parva. Prius enim oportet fatearis ipsa parva de te, non ut ego quoque fatear, sed ut vel sinam te dicere nescio quæ magna de me. Optatus quem noveras, fecit te furem, quia collega tuus fuit, an non fecit? Responde unum de duobus. Si dicis, Non fecit; quæro cur non fecit: quia nec ipse fur fuit? an quia nescis? an quia tibi displicuit? Si quia nec ipse fuit: multo magis illos de quibus nos arguistis, tales fuisse, quales dicis, credere non debemus. Si enim de Optato non est credendum quod et Christiani et Pagani et Judæi, postremo et nostri et vestri dicunt; quanto minus credendum est quod vos de aliquo dicitis? Si quia nescis: respondent tibi omnes gentes, Multo magis nos nescimus quidquid de illis objicis nobis. Si quia tibi displicuit: eadem tibi voce respondent, Quamvis nunquam probaveris, talia tamen displicent nobis. Si autem dicis, Ecce me furem fecit Optatus ille quem noveram, quia collega meus fuit, et cum illo ad altare accedere solebam cum ista committeret; sed non curo, quia leve est peccatum: te autem illi traditorem homicidamque fecerunt. Respondeo, non me concedere ut ego quoque traditor et homicida factus sim peccatis alienis, quia tu te alieno peccato furem factum esse confessus es: neque enim iudicio nostro, sed ore tuo fur factus es. Nos enim dicimus unumquemque sarcinam suam portare, sicut Apostolus testis est (Galat. VI, 5): tu vero non quia furtum fecisti, vel furto consensisti, sed quia id quod alius fecit ad te pertinere existimasti, sub sarcina Optati ultro tuos humeros subdidisti. Nam sicut Apostolus ait, cum de cibis loqueretur, *Scio et confido in Domino Jesu, quia nihil commune per ipsum, sed ei qui existimat aliquid commune esse, illi commune est* (Rom. XIV, 14): eadem regula dici potest, aliena peccata ad eos non pertinere quibus displicent; sed si quis existimat ad se pertinere, pertinent ad eum. Quapropter tu nos non tenes traditores, nec homicidas, etiamsi aliquid tale probes de iis qui nobiscum Sacramenta communicant: te autem, etiamsi tibi displiceat quidquid fecit Optatus, furem tamen tenemus, non per calumniam nostram, sed per sententiam tuam. Et ne putes hoc leve esse; Apostolum lege dicentem, *Neque fures regnum Dei possidebunt* (I Cor. VI, 10). Qui autem regnum Dei non possidebunt, non erunt utique ad dexteram inter illos quibus dicetur, *Venite, benedicti Patris mei, percipite regnum quod vobis paratum est ab origine mundi*. Si ibi non erunt, ubi erunt, nisi ad sinistram? Inter illos ergo quibus dicetur, *Ite in ignem æternum, qui paratus est diabolo et angelis ejus* (Matth. XXV, 34, 41). Frustra ergo te securum facis, leve putando peccatum, quod a regno Dei separat, et in ignem mittit æter-

(a) Optatum Gildonianum intelligit.

(b) Gildonem.

num. Quanto melius ad veram confessionem confugies, et dices: Unusquisque nostrum proprium onus portabit, et a tritico paleam ventilabrum ultimum separabit?

55. Sed videlicet times ne statim tibi dicatur: Cur ergo dum aliis aliena onera conamini imponere, ausi vos estis ante ultimum ventilabrum a totius mundi dominica segete separare? Itaque vos, quibus displicent facta vestrorum, dum cavetis ne vobis obijciatur schisma quod omnes fecistis, etiam peccatis vos implicatis, quæ vos non fecistis: et dum timet disertus Petilianus, ne mihi liceat dicere, non me esse talem qualem fuisse putat Cæcilianum, ipse cogitur dicere esse se talem qualem fuisse novit Optatum. An tu non es talis, qualem illum fuisse Africa tota conclamat? Nec nos ergo tales sumus, quales illos quos nobis obijcitis, vel error vester suspicatur, vel furor infamat, vel veritas probat: multo minus talia sunt per omnes gentes frumenta dominica, quæ istorum nec nomen audierunt. Nulla igitur causa est, cur tanto scelere separationis et sacrilegio schismatis pereatis. Et tamen si quid pro hac tanta impietate divino iudicio patiamini, etiam baptizari vos vestro sanguine dicitis: ut parum sit quod divisi¹ non compungimini, nisi etiam puniti gloriemini.

CAPUT XXIV. — 56. PETIL. dixit: *At enim in eodem perduratis: « Qui semel lotus est, non habet causam nisi pedes lavandi » (Joan. XIII, 10). Semel est quod habet auctorem, semel est quod veritas firmat.*

57. AUG. respondit: Baptismus in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti Christum habet auctorem (Matth. XXVIII, 19), non quemlibet hominem: et Christus est veritas, non quilibet homo.

CAPUT XXV. — 58. PETIL. dixit: *Nam cum reus falsa committas, bis Baptisma ego non facio, quod semel ipse non facis.*

59. AUG. respondit: Nec reos nos probas; et si reus baptismo falso baptizat, non habent verum Baptismum, quotquot ab eis baptizantur, qui apud vos non solum manifesti, sed etiam occulti jam rei sunt. Si enim rem Dei dat, qui Baptismum dat; cum jam Deo reus est, quomodo rem Dei dat, si reus verum Baptismum non dat? Sed enim² expectatis ut et vobis reus sit, quasi quod daturus est vestrum sit.

CAPUT XXVI. — 60. PETIL. dixit: *Nam si veris falsa permisceas, iisdem sæpe vestigiis verum falsitas imitatur. Sic, sic hominem simulat naturæ pictura verum, quæ coloribus exprimit falsas facies veritatis. Sic, sic speculi nitor vultum rapit, ut revocet oculos intuentis: sic, sic offert proprios venientibus vultus, ut ipsa sibimet invicem facies venientis occurrat: tantumque valet munda fallacia³, ut ipsi se, qui pervident oculi, quasi in altero sese cognoscant. Ipsa quoque umbra cum steterit, imagines geminat magna ex parte mendacio dividens unitatem. Numquid ideo verum est, quia figuram menti-*

tur? Sed aliud est hominem pingere; aliud generare. Nam quis patri filios exoptanti falsos fingit infantes? aut quis picturæ mendacio veros hæredes expectet? Profecto dementis est animi, dimisso eo quod verum est, amare picturam.

61. AUG. respondit: Itane non erubescis, etiamsi in homine fallacissimo fuerit, Baptismum Christi falsitatem vocare? Absit quidem ut dominicum frumentum quod per totum agrum, id est, hunc mundum, usque ad messem, id est, usque in finem sæculi inter zizania crescere jussum est (Matth. XIII, 24-30, 36-43), vestris maledictis interiisse credatur. Verumtamen et in ipsis zizaniis, quæ usque in finem non colligi, sed tolerari præcepta sunt, et in ipsa palea, quæ non nisi ultimo ventilabro tota separabitur (Id. III, 12); audet quisque dicere falsum esse Baptisma quod in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti datur et sumitur? Quos testimonio gravidatarum¹ seminarum convictos, vel collegas vel presbyteros vestros ab honore deponitis (quandoquidem ista exempla ubique non desunt), quæro, antequam convincerentur, utrum fallaces fuerint, an veraces? Respondebis utique; Fallaces. Cur ergo verum Baptismum et habebant, et dabant? Cur in eis divinam veritatem non corrumperebat humana fallacia? Nonne verissime scriptum est, *Sanctus enim Spiritus disciplina effugiet fictum* (Sap. I, 5)? Fictos ergo istos cum sanctus Spiritus fugeret, cur apud eos Baptismi veritas erat, nisi quia Spiritus sanctus hominis fallaciam, non veritatem Sacramenti fugiebat? Porro si et fallaces habent Baptismum verum, qui hoc habent quod veraces² habent? Unde te oportet advertere sermonem tuum potius esse pigmentis puerilibus coloratum: et ideo qui neglecto verbo vivo³ fucis talibus delectatur, ipse amat pro veritate picturam.

CAPUT XXVII. — 62. PETIL. dixit: *At enim dicit apostolus Paulus, « Unus Deus, una fides, unum Baptisma » (Ephes. IV, 5). Unum nos profiteremur; nam certum est eos qui duo existimant, insanire.*

63. AUG. respondit: In vos ista dicitis, sed insanendo nescitis. Illi enim dicunt duo baptismata, qui aliud existimant habere justos, aliud iniquos; cum neque istorum neque illorum sit, sed sit Christi in utrisque unum; quamvis ipsi non sint unum, sed id quod est unum, isti habeant ad salutem, illi ad perniciem.

CAPUT XXVIII. — 64. PETIL. dixit: *Verum ut aliquid comparem, solem geminum videri furiosis, licet nubes cærulea sæpe concurrat, ejusque decolor facies splendore percussa, dum radii solis ab eadem redeunt; quasi proprios radios emittere videatur: sic, sic in fide Baptismatis aliud est quærere imagines, aliud agnoscere veritatem.*

65. AUG. respondit: Quid loqueris, quæso? Quan-

¹ Er. et Lov., *dimissi*. Am., *divisim*. Verius Mss., *divisi*.

² Am., *si enim*. Mss., *sic enim*.

³ Editi, *immunda fallacia*. At Mss.; *munda* (id est, speculi mundi) *fallacia*.

¹ Ita in Mss. At in editis, *gravidatarum*.

² Floriacensis codex, *qui hoc habet quod veraces*. Cygirannensis, *qui hoc habet quod non veraces*.

³ Ita Mss. At editi, *verbo vero*.

do nubes cærulea radios solis percussa repercutit, numquid furiosis quasi duo soles apparent, ac non omnibus qui intuentur? Cum autem furiosis ita videtur, solis ipsis videtur. Sed si molestum non est quod admoneo, vide potius ne forte talia dicere et sic loqui furiosum sit. Nempe tamen¹ hoc dicere voluisti, justos habere veritatem Baptismi, injustos autem imaginem: si ita est, audeo dicere imaginem fuisse in illo vestro (a), cui non Deus, sed quidam Comes (b) erat Deus: veritatem autem vel in te vel in illo qui hoc in eum eleganter emisit, quando ei dixit, Cui Comes est Deus. Et discernite illos quos uterque baptizavit, et in aliis approbate Baptismum verum, ab aliis autem excludite imaginem, et introduce veritatem.

CAPUT XXIX. — 66. PETIL. dixit: *Sed ut hæc minora discurrām; numquid jus dicit, qui non est curiæ magistratus, aut id quod dixerit jus est, cum privati personā publica jura perturbet? An non magis reus non modo non prodest; sed cum eo quod conficit, falsarius obtinetur?*²

67. AUG. respondit: Quid, si iste privatus atque falsarius legem imperatoris alicui det? nonne ille cum contulerit cum eis qui hanc habent, et ipsam esse invenerit, non attendit a quo acceperit, sed quid acceperit? Falsarius quippe quando ex sua falsitate dat aliquid, falsum est: quando autem alienum verum ab aliquo datur, etiamsi a falsario detur, quamvis ille verax non sit; verum est tamen quod datur.

CAPUT XXX. — 68. PETIL. dixit: *Aut si quisquam carmina sacerdotis memoriter teneat, numquid inde sacerdos est, quod ore sacrilegō carmen publicat sacerdotis?*

69. AUG. respondit: Ita istud dicis, quasi modo quæramus quis sit verus sacerdos, et non quid sit verum Baptisma. Ut enim sit quisque verus sacerdos, oportet ut non solo Sacramento, sed justitia quoque induatur, sicut scriptum est: *Sacerdotes tui induantur justitia* (Psal. cxxx1, 9). Qui autem solo Sacramento sacerdos est, sicut fuit pontifex Caiphas, persecutor unius et verissimi sacerdotis; quamvis ipse non sit verax, quod dat tamen verum est si non det suum, sed Dei: sicut de ipso Caipha dictum est, *Hoc autem non a se dixit, sed cum esset pontifex, prophetavit* (Joan. xi, 49-51, et xviii, 14). Et tamen, ut eo quoque simili utar quod ipse posuisti, si audias ab aliquo vel profano precem sacerdotis verbis et mysteriis evangelicis conformatam³; numquid potes ei dicere, Non est vera, quamvis ipse non solum verus non sit, sed etiam nullus sacerdos sit? cum apostolus Paulus quoddam testimonium verum esse dixerit Cretensis nescio cuius prophetæ, qui inter prophetas Dei non computabatur: ait enim, *Dixit quidam ex*

ipsis proprius eorum propheta, Cretenses semper mendaces, malæ bestię, ventres pigri: testimonium hoc verum est (Tit. 1, 12, 13). Si ergo Apostolus, nescio cuius alienigenæ testimonio, quia verum comperit, etiam ipse attestatus est; cur nos apud quemlibet invenerimus quod Christi est, et verum est etiam si ille apud quem invenitur perversus et fallax est, non discernimus vitium quod homo habet, et veritatem quam non suam, sed Dei habet; et dicimus, Sacramentum hoc verum est; sicut ille ait, *Testimonium hoc verum est?* Numquid ideo dicimus, Etiam ipse homo verax est; quia dicimus, Sacramentum hoc verum est? Sicut et Apostolus, numquid ideo prophetam illum inter Prophetas Dei computavit, quia quod in eo verum invenit, verum esse firmavit? Similiter idem apostolus cum apud Athenas esset inter aras dæmonum animadvertit aram quamdam, in qua scriptum erat, *Ignoto Deo*. Et hoc testimonium ad illos in Christo ædificandos assumpsit, ita ut hoc commemoraret in sermone suo, atque subjungeret: *Quem vos ignorantē colitis, hunc vobis nos annuntiamus*. Numquid quia vel inter idolorum aras vel a sacrilegis erectam aram illam reperit, propterea quod in ea verum erat damnavit aut respuit; aut propter verum quod in ea legerat, etiam sacrilegia Paganorum sectanda esse persuasit? Consequenter autem cum ipsum etiam Dominum illis ignotum, sibi autem notum, etiam illorum notitiæ, sicut congruere judicabat, insinuare vellet, ait inter cætera: *Et quidem non longe positum ab unoquoque nostrum; in illo enim vivimus, et movemur, et sumus, sicut et quidam secundum vos dixerunt* (Act. xvii, 23, 27, 28). Numquid etiam hic, quia invenit apud sacrilegos testimonia veritatis, aut propter ista illos approbavit, aut propter illos ista damnavit? Vos autem necesse est ut semper erretis, quamdiu propter hominum vitia Dei Sacramenta violatis, aut nos propter Dei Sacramenta, quæ in vobis violare nolumus, etiam vestri schismatis sacrilegium assumere putatis.

CAPUT XXXI. — 70. PETIL. dixit: *Omnis enim potestas ex Deo est* (Rom. xiii, 1), *non in homine potestatis*⁴: *sicut Pontio Pilato respondit Dominus Jesus Christus, « Non haberes in me potestatem, nisi esset tibi desuper data »* (Joan. xix, 11). *Et iterum dicente Joanne, « Non potest homo facere quidquam, nisi ei datum fuerit de cælo »* (Id. iii, 27). *Doce igitur, traditor, simulandi mysteria quando acceperis potestatem*.

71. AUG. respondit: Tu doce potius, universus orbis terrarum, quo diffusa est hæreditas Christi et illa tot gentium multitudo, ubi Apostoli Ecclesias fundaverunt, quando baptizandi amiserit potestatem. Nunquam docebis: non solum quia eos calumniaris, non doces traditores; sed quia etiamsi docueris, non potest quorumlibet malorum scelus, sive ignorantum, sive fallacium, sive ut zizania vel palea tolerandorum, evertere promissa Dei, ut non in semine Abrahamæ benedicantur omnes gentes: a quibus pro-

¹ Editi, *nempe cum*. Concinnius Mss., *nempe tamen*.

² Sic Mss. At editi, *obtinēt*.

³ Editi, *confirmatam*. Mss. vero, *conformatam*.

(a) Optato

(b) Gildo.

⁴ Floriacensis codex, *nomine*.

missis vos alienos facitis, qui cum omnibus gentibus communionem unitatis habere non vultis.

CAPUT XXXII. — 72. PETIL. dixit: *Licet enim unum sit Baptismum, tribus tamen est gradibus consecratum. Dedit aquam Joannes sine nomine Trinitatis, sicut ipse professus est dicens: « Ego vos baptizo in aqua pœnitentiæ: alius veniet qui fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare; ipse vos baptizat in Spiritu sancto et igne »* (Matth. III, 11). *Dedit Spiritum sanctum Christus, sicut scriptum est: « Sibilavit in faciem eorum, et dixit, Accipite Spiritum sanctum »* (Joan. XX, 12). *Ipseque ignis Paracletus crepitantibus flammis ardescens in Apostolos supervenit. O vera divinitas, quæ accendere visa est, non ardere, sicut scriptum est: « Factus est subito de cœlo sonus tanquam vi magna spiritus ferretur, et replevit totam domum ubi erant sedentes Apostoli. Et visæ sunt distributæ linguæ tanquam ignis, sedit autem super unumquemque eorum; et repleti sunt omnes Spiritu sancto, et cœperunt loqui variis linguis, sicut Spiritus sanctus dabat eloquium eis »* (Act. II, 2-4). *Tu vero, persecutor, vel aquam pœnitentiæ non habes, qui non Joannis occisi, sed occisoris Herodis retines potestatem. Tu igitur, traditor, Spiritum sanctum Christi non habes: etenim morti Christus est traditus, non ad mortem tradidit Christus. Tibi ignis in spiritu apud inferos vivax est, qui jejunis apicibus æstuans, membra tua per sæculum afflare valeat, non finire; sicut scriptum est de reorum in inferno supplicio, « Ignis eorum non exstinguetur »* (Isai. LXVI, 24).

73. AUG. respondit: Tu es ille maledicus conviciator, non veridicus disputator. Nonne aliquando desines talia dicere, quæ si non probas, ad neminem pertinent; si autem probas, ad unitatem orbis terrarum, quæ in sanctis tanquam in frumentis est, omnino non pertinent? Si placeat et nobis pro maledictis maledicta reponere, possumus et nos forte diserte conviciari. Possumus et nos dicere, *Crepitantibus flammis*: sed nullo modo mihi sonat diserte, quod dicitur inepte. Possumus et nos dicere, *Jejunis apicibus æstuans*: sed scriptorum nostrorum apices nolumus, cum ab aliquo sano leguntur, a succo gravitatis jejunos judicari, et ipsum in eis dum nullis sententiis utilibus pascitur, supervacaneo laborare jejunio. Ecce dico Circumcelliones vestros, non crepitantibus, sed præcipitantibus flammis furoris ardere. Si responderis, Quid ad nos? cur et tu cum objeceris quos volueris, non vicissim audies, Et nos nescimus? Si responderis, Non probatis; cur non tibi orbis terrarum respondeat vicissim, Nec vos probatis? Paciscamur ergo, si placet, ut nec tu nobis malos objicias quos putas nostros, nec vobis ego vestros. Ita videbis hoc pacto tam justo placito atque firmato, nihil te habere quod objicias semini Abrahamæ in omnibus gentibus. Atqui ego tibi plane invenio magnum quod objiciam: Cur vos ergo impie separastis a semine Abrahamæ, quod est in omnibus gentibus? Hoc certe quemadmodum defendas, non habes. Purgamus enim nos utrique a criminibus alienis: hoc autem

quod omnibus gentibus quæ in semine Abrahamæ benedicuntur non communicatis, et magnum crimen, est, non quorundam vestrum, sed omnium.

74. Et tamen nosti¹, et commemoras Spiritum sanctum ita venisse, ut illi quos tunc impleverat, linguis omnibus loquerentur: quid sibi volebat illud signum atque prodigium? Cur modo ita datur Spiritus sanctus, ut nemo cui datur linguis omnibus loqui possit, nisi quia omnes gentes credituras, ac sic in omnibus linguis futurum Evangelium, illud tunc miraculum portendebat? Quod et in Psalmo tanto ante prædictum est: *Non sunt loquelæ neque sermones, quorum non audiantur voces eorum.* Hoc propter eos dictum est, qui Spiritu sancto accepto linguis erant omnibus locuturi. Sed quia idipsum in omnibus gentibus et linguis futurum Evangelium et corpus Christi per totum orbem terrarum linguis omnibus personaturum significabat, secutus ait: *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum.* Hinc fit ut Ecclesia vera neminem lateat. Unde est illud quod in Evangelio ipse dicit: *Non potest civitas abscondi super montem constituta* (Matth. V, 14). Ideoque in eodem psalmo connectitur, *In sole posuit tabernaculum suum*, id est, in manifestatione: sicut in Regnorum libris legimus dictum, *Quod tu in occulto fecisti, patieris in sole* (II Reg. XII, 12). *Et ipse tanquam sponsus procedens de thalamo suo: exultavit ut gigas ad currendam viam; a summo cœlo egressio ejus: ecce habes adventum Domini in carne. Et occursus ejus usque ad summum ejus: ecce habes resurrectionem et ascensionem. Nec est qui se abscondat a calore ejus* (Psal. XVIII, 4-7): ecce habes adventum Spiritus sancti, quem in linguis igneis misit, ut fervorem charitatis ostenderet, quam profecto non habet qui cum Ecclesia quæ in omnibus linguis est, non servat unitatem spiritus in vinculo pacis.

75. Jam vero quod unum quidem Baptismum esse dixisti (Ephes. IV, 5), sed tamen tribus gradibus consecratum, ipsaque tria sic personis singulis dispertitus es, ut aquam Joanni, Spiritum sanctum Domino Jesu Christo, et ignem tertium Paracleto desuper misso tribueris, quantus error sit parumper advertit. Eo quippe ductus es ut ita sentire, quia Joannes ait, *Ego quidem baptizo in aqua: qui autem post me venit, major me est; ipse vos baptizat in Spiritu sancto et igni* (Matth. III, 11). Nec considerare voluisti, non tria tribus singillatim esse coaptata, aquam Joanni, Spiritum Christo, ignem Paracleto; sed tria hæc ad duos potius pertinere; unum ad Joannem, et duo cætera ad Dominum. Neque enim dictum est, *Ego quidem vos baptizo in aqua; qui autem post me venit, major me est, cujus non sum dignus calceamenta portare, ipse vos baptizat in Spiritu sancto; qui autem post illum venturus est Paracletus, ipse vos baptizat in igne: sed, Ego quidem, inquit, in aqua; qui autem post me venit, in Spiritu sancto et igni.*

¹ ita Mss. At editi, et cum nosti.

Unum sibi tribuit, illi duo. Vides ergo quemadmodum te fefellit numerus. Adhuc attende : unum dixisti Baptismum tribus gradibus consecratum, aqua, Spiritu sancto, et igni ; et tres personas per singula posuisti, Joannem ad aquam, Christum ad Spiritum, Paraclerum ad ignem. Si ergo aqua Joannis ad eundem pertinet cujus unitas commendatur, non debuerunt baptizari jubente Paulo apostolo quos compererat baptizatos a Joanne : jam enim habebant aquam ad eundem, sicut dicis, Baptismum pertinentem : restabat ut Spiritum et ignem acciperent, quia defuerant Joanni, ut compleretur Baptismus tribus, ut asseris, gradibus consecratus. Cum vero auctoritate apostolica jussi sunt baptizari, satis declaratum est aquam illam Joannis non pertinere ad Baptismum Christi, sed pro necessario tempore alterius dispensationis fuisse.

76. Postremo, quid tibi visum est, ut cum probare voluisses Spiritum sanctum a Christo datum, et adhibuisses ex Evangelio testimonium, quod resurgens a mortuis insufflavit in faciem discipulorum dicens, *Accipite spiritum sanctum* (Joan. xx, 12); atque ultimum illum ignem qui cum Baptismo nominatus est, in linguis igneis quæ Paraclero veniente demonstratæ sunt velles ostendere, dixisti ¹, *Ipseque ignis Paraclerus crepitantibus flammis ardens in Apostolos supervenit* : quasi alius sit Spiritus sanctus, quem dedit insufflando in faciem discipulorum, et alius qui post ejus ascensum in Apostolos supervenit. Numquid ergo duo sunt Spiritus sancti ? Quis hoc dementissimus ² dixerit ? Ipse itaque Christus eundem Spiritum sanctum dedit, sive insufflando in faciem discipulorum, sive desuper eum die Pentecostes certa sacramenti commendatione ³ mittendo. Proinde, non Christus Spiritum sanctum dedit, et ignem Paraclerus, ut quasi compleretur quod dictum erat, *In Spiritu sancto et igni* : sed idem ipse Christus Spiritum sanctum dedit, quem in terra positus suo flatu, in cælo autem positus linguis igneis demonstravit. Namque ut noveris non tunc impletum esse quod dictum est, *Ipse vos baptizat in Spiritu sancto*, quando eis sufflavit in faciem ; ut jam non in spiritu, sed in igne baptizandi venturo Paraclero viderentur ; reminiscere apertissimam Scripturam, et vide quid eis dixerit, quando ipse Dominus ascendit in cælum : *Joannes quidem baptizavit aqua ; vos autem baptizabimini Spiritu sancto, quem recepturi estis non post multos dies hos ad Pentecosten* (Act. i, 5). Quid hoc testimonio clarius ? Secundum autem sensum tuum dicere de-

¹ Editi, *ad ultimum illum ignem, qui cum Baptismo nominatus est in linguis igneis, quæ Paraclero veniente demonstratæ sunt, velles ostendere ? Dixisti enim, ipseque, etc.* Nec aliter habebant Mss. Sed postulat sensus ut loco, *ad*, ponatur, *atque* : deinde emendata vocum interjunctione, ac deletis, *enim* ; legatur, *velles ostendere, dixisti, ipseque.*

² Editi : *Quis hoc nisi dementissimus ?* Particulam, *nisi*, superfluo additam observant Lovanienses, Annotat. in hunc locum et in lib. 5 de Baptismo contra Donatistas, cap. 10. Abest revera a nostris etiam manuscriptis.

³ Am., *circa sacramenti commendationem.* Er. et Lov., *citra sacramenti commendationem.* Castigantur ex manuscriptis.

buit : Joannes quidem baptizavit aqua ; vos autem baptizati estis Spiritu sancto, quando vobis in faciem sufflavi, et deinceps baptizabimini in igne, quem accepturi estis non post multos dies hos : ut videlicet complerentur tres illi gradus, quibus dicis unum Baptismum consecratum. Ita sit ut adhuc nescias quid sibi velit quod dictum est, *Ipse vos baptizat in Spiritu sancto et igni* ; et temerè velis docere quod nescis.

CAPUT XXXIII. — 77. PETR. dixit : *Sed ut plene discutiam Baptismum Trinitatis, dixit Apostolis suis Dominus Christus : « Ite baptizate gentes in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti, docentes eas servare omnia quaecumque mando vobis »* (Matth. xxviii, 19, 20). *Quem doces, traditor ? quem condemnas ? Quem doces, traditor ? quem occidis ? Postremo quem doces ? an quem feceris homicidam ? Quomodo igitur baptizas in nomine Trinitatis ? Patrem Deum dicere non potes. Nam cum dixerit Dominus Christus, « Beati pacifici, quia filii Dei vocabuntur »* (Id., v, 9) : *tu qui pacem animi non habes, Deum non habes patrem. Quomodo autem in nomine Filii baptizas, qui tradis ipsum, qui Filium Dei non ullis passionibus nec crucibus imitaris ? Quomodo autem baptizas in nomine Spiritus sancti ; cum Spiritus sanctus in illos Apostolos venerit, qui non fuerant traditores ? Cum igitur Deus vobis genitor non sit, nec aqua Baptismatis vere nascimini ¹ ; nemo vestrum penitus natus est, nec patrem habetis, impii, nec matrem. Vos ergo hujusmodi non debeo baptizare, etsi ut carnem Judæi quasi baptizant, millies vos lavetis ?*

78. AUG. respondit : Certe proposueras plene discutere Baptismum Trinitatis, et intentos nos multum feceras : sed, scilicet quod vobis facillimum est, quam cito te ad solita maledicta vertisti. Hoc revera copiose facis. Proponis enim tibi quos vis, in quos inveharis quantumvis : in qua magna sermonis latitudine uno brevissimo verbo quod dicitur, Proba, in arctissimas coarctaris angustias. Hoc enim tibi dicit semen Abrahæ, in quo cum omnes gentes benedicuntur, non curant cum a te maledicuntur. Sed tamen quia de Baptismo agis, quem tunc putas esse verum, cum in homine justo est, falsum autem cum in homine iniquo est : ecce et ego secundum tuam regulam si discutiam Baptismum Trinitatis, copiosius, ut arbitrò, potero dicere, quod non habeat Deum Patrem, cui Comes est Deus (a) ; nec Christum suum credat, nisi pro quo passus est ; nec Spiritum sanctum habeat, qui longe diverso modo linguis igneis miserabilem Africam incendit. Quomodo ergo habent Baptismum, aut quomodo dant ² in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti ? Certe jam advertis posse in homine iniquo esse, vel ab homine iniquo dari Baptismum, non iniquum, sed justum et verum ; non quia illius est, sed quia Dei est. Et ego tibi de isto nihil calumnior ; quod tu de nescio quibus orbi terrarum facere non cessas, et, quod est intolerabilius, nec de ipsis aliquid

¹ Floriacensis codex, *vera nascimini.* Cygirannensis, *vera nascimini.*

² In Mss., *dat* : in quibus tamen altera parte sententiæ legitur, *habent Baptismum.*

(a) Vide supra, n. 55.

probas. Illud vero nescio quomodo tolerari possit, quod non solum hominibus sanctis de hominibus iniquis calumniari; sed etiam ipsi sancto Baptismati, quod in quolibet iniquo necesse est ut sanctum sit, crimen ex contagione peccatorum hominum comparatis, ut tale dicatis esse Baptisma, qualis est ille a quo habetur, vel datur, vel sumitur. Porro si talis sit homo qualis fuerit ille cum quo accedit ad sancta, et talia fiunt ipsa Sacramenta quales fuerint homines in quibus sunt; sufficit sanctis hominibus ad solatium cum sancto Baptismo communiter a vobis falsum crimen audire: vos tantum videte quemadmodum vestro ore damnemini, si et sobrii vestri ex contagione ebriosorum vestrorum ebriosi sunt, et misericordes vestri ex raptorum contagione raptores sunt, et quidquid apud vos in malis hominibus invenitur, hoc coguntur esse qui non sunt; et ipse Baptismus in omnibus immundis vestris immundus est, et pro ipsius immunditiae diversitate diversus est, si talis esse cogitur qualis est ille a quo habetur et datur. Hæc utique falsa sunt, et ideo nobis nihil obsunt, cum ea dicitis in nos, nec respicitis vos: vobis autem obsunt, quia cum ea falsa dicitis, in nos non cadunt, sed quia ea vera putatis, in vos recidunt.

CAPUT XXXIV. — 79. PETIL. dixit: *Nam si illos Apostolis licuit baptizare, quos pœnitentiæ baptismo Joannes ablucrat, mihi vos baptizare sacrilegos non licebit?*

80. AUG. respondit: Ubi est ergo quod supra dixeras, non alium baptismum fuisse Joannis, alium Christi, sed unum Baptismum tribus gradibus consecratum, quorum trium graduum aquam Joannes, Spiritum Christus, ignem Paracletus dedit? Cur ergo aquam repetiverunt Apostoli in eis quibus jam Joannes aquam dederat pertinentem ad unum Baptismum tribus gradibus consecratum? Cernis certe quam sit necessarium, ut sciat quisque quod loquitur.

CAPUT XXXV. — 81. PETIL. dixit: *Neque enim Spiritus sanctus in quemquam manus impositione pontificis poterit inseri, nisi aqua puræ conscientiae præcesserit generatrix.*

82. AUG. respondit: In his paucis verbis tuis duo sunt errores. Et unus quidem ad quæstionem quæ inter nos discutitur, non valde pertinet, sed te imperitiæ coarguit. Nam in centum viginti homines sine cujusquam manus impositione, in Cornelium vero Centurionem et eos qui cum illo erant, etiam priusquam baptizarentur, Spiritus sanctus advenit (*Act. I, 15; II, 4; et X, 44*). Alter autem error in his verbis tuis totam causam vestram penitus perimit. Dicis enim aquam puræ conscientiae præcedere oportere generatricem, ut Spiritus sanctus consequatur. Proinde aut omnis aqua in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti consecrata puræ conscientiae est, non propter eos a quibus ministratur, vel a quibus accipitur, sed propter illum qui hunc Baptismum immaculatus instituit: aut si aquam puræ conscientiae non facit nisi pura conscientia et ministrantis hominis, et sumentis; quid agitis de iis quos invenitis ab eis baptizatos, qui non-

dum proditi conscientiam maculosam gerebant: præsertim si inter istos baptizatos aliquis existat, qui se fateatur malam cum baptizaretur habuisse conscientiam, quod per illam forte occasionem ad aliquod flagitium pervenire voluisset? Cum ergo vobis fuerit manifestatum, nec illum qui ministravit, nec illum qui accepit Baptismum, puram habuisse conscientiam, denuo baptizandum esse censebitis? Nequaquam hoc dicturus, nequaquam facturus es. Baptismi ergo puritas a puritate vel immunditia conscientiae, sive dantis sive accipientis, omnino distincta est. Aude ergo jam dicere puræ conscientiae fuisse fraudatorem, raptorem, pupillorum et viduarum oppressorem, conjugiorum separatorem, patrimoniorum alienorum proditorem, venditorem, divisorem (a). Aude etiam dicere puræ conscientiae fuisse illos, quos talibus temporibus defuisse difficile est: si qui forte non propter Christum, nec propter vitam æternam, sed propter amicitias terrenas conciliandas, et cupiditates terrenas satiandas, ab illo ut baptizarentur ambierunt. Porro si hos puræ conscientiae fuisse non audes dicere; si quos ex eo numero repereris baptizatos, da eis quam non acceperunt aquam puræ conscientiae: quod si non facis, desine adversus nos jactare quod non nosti, ne cogaris adversus nos respondere quod nosti.

CAPUT XXXVI. — 83. PETIL. dixit: *Qui utique Spiritus sanctus in vos venire non potuit, quos non vel pœnitentiæ baptismus abluit; sed pœnitenda, quod verum est, aqua polluit traditoris.*

84. AUG. respondit: Traditores quidem non solum nos non probatis, sed nec patres vestri patres nostros probare potuerunt: qui si probati essent, non utique patres nostri essent; secundum tuam superiorem assertionem, quorum non essemus facta sectati: nec tamen propter eos a consortio divelleremur unitatis, et a semine Abraham in quo benedicuntur omnes gentes (*Gen. xxii, 18*). Verum tamen si alia est aqua Christi, et alia est aqua traditoris, quia non fuit traditor Christus; cur non alia sit aqua Christi, et alia sit aqua raptoris; quia nec raptor utique fuit Christus? Baptiza ergo tu post raptorem tuum, et baptizabo ego post traditorem nec meum nec tuum; aut si chartis prolatis credendum est, et meum et tuum; si autem communioni orbis terrarum magis quam parti Donati, non meum, sed tuum. Meliore vero et saniore sententia, quia secundum apostolicam vocem, unusquisque nostrum proprium onus portabit (*Galat. vi, 5*); nec ille raptor vester est, quotquot non estis raptores, nec quisquam traditor aut noster aut vester est, quotquot non sumus traditores. Et ideo nos sumus catholici, qui secundum istam sententiam non deserimus unitatem: vos vero hæretici, qui propter quorundam hominum crimina seu vera seu falsa, non vultis tenere cum Abraham semine charitatem.

CAPUT XXXVII. — 85. PETIL. dixit: *Sed ut hæc*

(a) Optatum Gildonianum.

ab Apostolis facta præluceant, eorum actibus edocemur, sicut scriptum est : « Factum est autem dum Apollō esset Corinthi, Paulus perambulatis superioribus partibus venit Ephesum. Et cum invenisset quosdam discipulos, dixit illis : Si Spiritum sanctum accepistis credentes? At illi dixerunt : Sed neque si est Spiritus sanctus audivimus. Dixitque Paulus : In quo ergo baptizati estis? Et responderunt dicentes : Joannis Baptismo. Ait autem Paulus : Joannes baptizavit baptismum pœnitentiæ, plebi dicens, in eum qui venturus esset post ipsum ut crederent, hoc est, in Jesum Christum Dominum nostrum. Quo audito, baptizati sunt in nomine Domini nostri Jesu Christi. Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super illos. Loquebantur autem variis linguis, et prophetabant. Et erant omnes viri fere duodecim » (Act. XIX, 1-7). Si igitur illi sunt baptizati, ut Spiritum sanctum reciperent, cur non vos, si sanctum vultis Spiritum sumere, post vestra mendacia veram percipitis novitatem? Qui si male hoc facimus, quare nos quæritis? aut certe si crimen est, Paulum primitus condemnate; qui utique Paulus quod jam fuerat abluit, nos autem in vobis quod nondum est baptizamus. Non enim vos, ut sæpe jam diximus, vero Baptismate tingitis, sed inani vocabulo falsi baptismatis infamatis.

86. Aug. respondit : Paulum non accusamus, qui dedit hominibus Baptismum Christi, quia non habebant Baptismum Christi, sed baptismum Joannis, secundum ipsorum responsionem; qui interrogati, in quo baptizati essent, responderunt, Baptismo Joannis : qui ad Baptismum Christi non pertinet, nec ejus pars ulla vel gradus est : alioquin aut tunc iterabatur aqua Baptismi Christi, aut si Baptismus Christi tunc per duas aquas perficiebatur, minus perfectus est modo, quia non datur illa quæ per Joannem dabatur : quodlibet autem horum impium et sacrilegum est opinari. Dedit ergo Paulus Baptismum Christi eis qui non Baptismum Christi habebant, sed Joannis.

87. Cur autem illo tempore necessarius fuerit baptismus Joannis, qui nunc jam necessarius non est, et alibi diximus, et nunc ad rem quæ inter nos agitur non pertinet; nisi tantummodo ut videatur quod Joannis baptismus alius fuit, Christi autem alius : sicut alius fuit ille baptismus, in quo patres nostros dicit Apostolus baptizatos in nube et in mari, quando per Moysen Rubrum mare transierunt (I Cor. x, 1, 2). Lex enim et Prophetæ usque ad Joannem Baptistam sacramenta habebant prænuntiantia rem futuram : nostri vero temporis Sacramenta venisse testantur, quod illa venturum esse prædicabant. Joannes itaque omnium præcedentium proximus Christi annuntiator fuit. Et quia omnes superiorum temporum justis et prophetæ cupiebant videre completum, quod revelante Spiritu futurum esse cernebant; unde et ipse Dominus dicit, *Quoniam multi justis et prophetæ cupierunt videre quæ videtis, et non viderunt; et audire quæ auditis, et non audierunt* (Matth. XIII, 17) : propterea Joannes amplius quam propheta dictus est,

et in natis mulierum non habuisse majorem; quia prioribus justis prænuntiare tantum Christum concessum est, huic autem et prænuntiare absentem, et videre præsentem, ut huic inveniatur potuisse¹ quod illi cupierunt. Et ideo sacramentum baptismi ejus adhuc ad prænuntiationem Christi pertinet, sed plane novissimam : quoniam usque ad illum fuerunt prænuntiationes primi adventus Domini, ejus adventus modo annuntiationes sunt, jam non prænuntiationes. Sed Dominus humilitatis viam docens, sacramenta quæ hic invenit prænuntiationis suæ suscipere dignatus est, non ad suæ purgationis adjutorium, sed ad nostræ pietatis exemplum : ut scilicet ostenderet nobis quanta devotione suscipere debemus ea quæ illum jam venisse testantur, quando ipse suscipere non designatus est quæ illum venturum figurabant. Et Joannes ergo quamvis proximus, et infra unum annum coætaneus, tamen cum baptizaret venienti præibat Christo : propter hoc de illo dictum est, *Ecce mitto angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam*. Et ipse prædicabat dicens, *Venit fortior me post me* (Malach. III, 1, et Marc. I, 2, 7). Sic ergo circumcisio octavi diei quæ patribus data est, prænuntiabat justificationem nostram, in exspoliationem carnalium concupiscentiarum per resurrectionem Domini, quæ post septimum, id est sabbati diem, octavo die, id est dominico facta est, qui dies tertius post sepulturam ejus occurrit : eandem tamen prænuntiantem circumcisionem carnis infans Christus accepit. Et quemadmodum Pascha quod a Judæis celebrabatur in occisione agni, prænuntiabat Domini passionem et transitum de hoc mundo ad Patrem, et ipsum tamen Pascha quod erat in eadem prænuntiatione, idem Dominus cum discipulis celebravit quando ei suggererunt dicentes, *Ubi vis paremus tibi pascha* (Matth. XXVI, 17)? sic et baptismus Joannis, qui erat in proxima ejus prænuntiatione, etiam ipse suscepit. Sed sicut aliud est carnis circumcisio Judæorum, aliud autem quod octavo die baptizatorum nos celebramus; et aliud est Pascha quod adhuc illi de ove celebrant (a), aliud autem quod nos in corpore et sanguine Domini accipimus : sic alius fuit baptismus Joannis, alius est Baptismus Christi. Illis enim ventura ista prænuntiabantur : istis completa illa prædicantur. Et quamvis illa Christus acceperit; nobis tamen necessaria non sunt, quia ipsum qui per hæc annuntiabatur accepimus. Recenti autem adventu Domini quisquis illa accepisset, opus ei erat ut etiam his imbueretur : quisquis vero his imbutus esset, non opus erat ut retrorsus in illa cogeretur.

88. Quapropter nolite de Joannis baptismo caliginem facere, cujus causa et ratio sive ista sit quam exposui, sive alia melior certiorque reddatur, illud tamen manifestum est, alium fuisse baptismum Joannis,

¹ In MSS., ut hinc inveniatur potuisse.

(a) Existimabat Pascha a Judæis per orbem dispersis adhuc ovium immolatione celebrari, ut lib. 4 Retract. cap. 10 : sed profecto Lege vetitum erat Deut. XVI, 6, ne Pascha in aliis vel Judææ locis præter Jerusalem immolaretur.

aliam Christi : et illum Joannis baptismum appellatum, quod et istorum quos commemorasti responsio declarat, et sermo ipsius Domini, ubi ait Judæis, *Baptismus Joannis de caelo est, an ex hominibus* (Matth. xxi, 25)? Iste autem Baptismus non dicitur Cæciliani, nec Donati, nec Augustini, nec Petiliani, sed Baptismus Christi. Nam si impudentes nos putas, quia post nos neminem volumus baptizari, cum videamus post Joannem fuisse homines baptizatos, qui utique incomparabiliter major est nobis; numquid forte Joannes et Optatus æquales sunt? Ridiculum videtur: et tamen puto quod non eos æquales, sed majorem credatis Optatum. Post Joannem quippe Apostolus baptizavit, vos baptizare post Optatum neminem audetis. An quia Optatus in unitate vestra fuit? Jam hoc quibus præcordiis suslineri possit ignoro: si amicus Comitum (a) cui Comes erat Deus, in unitate fuisse dicitur, et amicus sponsi præter unitatem. Quod si Joannes maxime in unitate fuit, et non solum Optato, sed omnibus nobis et omnibus vobis longe excellentior et major fuit, et tamen post eum Paulus apostolus baptizavit: quare vos post Optatum non baptizatis? Nisi forte in has angustias vos coarctat cæcitas vestra, ut dicatis Optatum dare potuisse Spiritum sanctum, Joannem non potuisse. Quod si non dicitis, ne ab ipsis etiam insanis vestra rideatur insania: quid responsuri estis, cur post Joannem baptizandi fuerint homines, post Optatum autem nemo baptizandus sit, nisi quia illi baptismo Joannis fuerant baptizati; quicumque autem Christi Baptismo baptizantur, sive per Paulum baptizentur, sive per Optatum, nihil distat inter istorum et illorum Baptismus, cum tantum distet inter Paulum et Optatum? Redite ergo, prævaricatores, ad cor (Isai. xlii, 8), et nolite ex hominum moribus et factis divina Sacramenta pensare. Illa enim per eum sancta sunt cujus sunt¹: sed digne tractata afferunt præmium; indigne autem tractata, judicium. Et quamvis unum non sint qui Dei Sacramentum digne et qui indigne tractaverint: unum est tamen illud sive digne sive indigne tractetur; non ut ipsum melius vel deterius fiat, sed ad vitam mortemve tractantium. Illud sane quod dixisti, quia in illis quos baptizavit post Joannem Paulus, quod jam fuerat abluit; profectio non diceres, si aliquantum considerares quid diceres. Si enim abluendus fuit baptismus Joannis, procul dubio sordidus fuit. Quid ergo jam te urgeam? Recole aut lege, et vide unde hoc Joannes acceperit: reperies in quem effuderis istam blasphemiam; quod cum repereris, saltem pectus tundatur, si lingua non frenatur.

89. Jam vero quod eleganter vobis dicere videmini, *Si male hoc facimus, quare nos quæritis?* nonne aliquando recordamini, quia non quærantur nisi qui perierunt? An et hoc non videre, ad ipsam perditionem pertinet? Posset enim et illa ovis tam absurde pastori dicere, *Si male facio quod a grege aberro,*

quare me quæris? non intelligens quare se putat non esse quærendam, hanc esse unam causam quare quæretur. Quis autem vos quærit, sive per Scripturas suas, sive per linguas catholicas et pacificas, sive per flagella temporalium tribulationum; nisi ille qui istam misericordiam vobis dispensat in omnibus? Quærimus ergo vos, ut inveniamus: tantum enim vos diligimus ut vivatis, quantum vestrum errorem odimus, ut intereat qui vos perdit, quamdiu ipse non perit. Atque utinam sic vos quæramus, ut etiam inveniamus, et de unoquoque vestrum gaudenter dicamus, *Mortuus erat, et revixit; perierat, et inventus est* (Luc. xv, 32)!

CAPUT XXXVIII. — 90. PETIL. dixit: *Si vos tenere Catholicam dicitis, catholicos illud est quod græce dicitur unicum sive totum. Ecce in toto non estis, quia in partem cessistis.*

91. Aug. respondit: et Ego quidem græcæ linguæ perparum assecutus sum, et prope nihil: non tamen impudenter dico, me nosse *ὅλον*, non esse unum, sed totum; et *καθ' ὅλον*, secundum totum; unde Catholica nomen accepit, dicente ipso Domino, *Non est vestrum scire tempora, quæ Pater posuit in sua potestate: sed accipietis virtutem Spiritus sancti supervenientem in vos, et eritis mihi testes in Jerusalem, et in totam Judæam et Samariam, et usque in totam terram* (Act. i, 7, 8). Ecce unde Catholica vocatur. Sed ita clausis oculis offenditis in montem, qui ex parvo lapide, secundum prophetiam Danielis, crevit et implevit universam terram (Dan. ii, 35), ut nobis dicatis, quod in partem cesserimus, et in toto non simus, quorum communio universo orbe diffunditur. Sed quemadmodum si mihi diceres quod ego sim Petilianus, non invenirem quemadmodum te refellere, nisi ut aut jocantem riderem, aut insanientem dolerem; hoc mihi nunc faciendum esse video: sed quia joculari te non credo, vides quid restet.

CAPUT XXXIX. — 92. PETIL. dixit: *Sed non est pars tenebrarum contra lucem, nec pars amaritudinis cum melle; non est pars vitæ cum morte, non est pars innocentiae cum reatu, non est pars aquæ cum sanguine; nec amurcæ cum oleo pars, licet sit sæculenta cognatio; sed cuncta reprobâ defluent. Ipsa est sentina vitiorum, dicente Joanne, « Ex nobis exierunt, sed non sunt de nobis: nam si essent de nobis, permansissent utique nobiscum »* (I Joan. ii, 19). *Non est aurum cum sordibus suis: omnia pretiosa purgantur. Scriptum est namque: « Sicut aurum probat fornax, ita et justos vexatio tribulationis »* (Sap. iii, 6). *Non est pars crudelitas consuetudinis, nec religio sacrilegii, nec pars Macarii penitus potest esse nostra¹, quia ritus nostri similitudinem maculat. Acies namque inimicæ non pars est, quæ implet nomen hostile: quæ si vere pars dicitur, sententiam congruam Salomonis incurret; « Pereat pars eorum de terra »* (Prov. ii, 22).

93. Aug. respondit: Hæc verba jactare et nihil probare, quid est nisi delirare? Attendis zizania per

¹ Editi, *facta sunt*. Emendantur ex manuscriptis. (a) Gildonis. Vide supra, n. 53.

¹ Floriacensis codex præterit, *esse nostra*. Et infra loco, *maculat*; cum Cygirannensi Ms. habet, *maculant*.

mundum, et triticum non attendis; cum per totum utraque jussa sint crescere. Attendis semen maligni, quod tempore messis separabitur (*Matth. xiii, 24-50, 56-65*); et non attendis semen Abrahamæ, in quo benedicuntur omnes gentes (*Gen. xxii, 18*). Quasi vero vos jam sitis massa purgata, et mel sincerum, et eliquatum oleum, et aurum purum, vel ipsa¹ species dealbati parietis. Ut enim de vitis cæteris taceam, numquid ebrii partem faciunt sobriorum, aut deputantur avari in parte sapientium? Si mansueti homines lucis vocabulum tenent; furor Circumcellionum ubi nisi in tenebris deputabitur? Cur ergo per tales Baptismus datus apud vos valet, et per quoslibet in orbe terrarum idem Christi Baptismus non valet? Cernis nempe ad illud vos esse ab orbis terrarum communione separatos, ut non quidem sitis omnes ebrii, nec omnes avari, nec omnes violenti, sed omnes hæretici, ac per hoc omnes impii et omnes sacrilegi.

94. Quod autem universum orbem terrarum christiana societate gaudentem Macarii partem vocatis; quis hoc sano cerebro diceret? Sed quia vos de parte Donati esse dicimus, quaeritis hominem de cuius parte nos esse dicatis; et in magnis angustiis nominatis nescio quem, si forte in Africa cognitum, in aliis autem orbis partibus ignotum. Quapropter ecce respondet vobis universum semen Abrahamæ ab universa terra: Macarium istum, de cuius parte nos dicitis, omnino non novimus. Respondete vicissim non vos nosse Donatum. Sed et si partem Optati vos esse dicamus, quis vestrum potest dicere, nescire se Optatum, nisi forte facie, sicut nec Donatum? Sed gaudetis videlicet de nomine Donati: numquid et de nomine Optati? Quid ergo vobis prodest Donatus, cum vos omnes coinquinavit Optatus? Quid vobis prodest sobrietas Donati, cum Circumcellionum ebrietate polluamini? Quid vobis prodest secundum vestram opinionem innocentia Donati, cum Optati rapacitate maculemini? Hic enim est error vester, ut amplius putetis valere iniquitatem hominis ad alium contaminandum, quam justitiam hominis ad alium purificandum. Itaque si duo pariter divina Sacramenta communicent, unus justus, alius iniquus; sed ita ut nec iste illius iniquitatem, nec ille hujus imitetur justitiam: non dicitis ex hoc fieri ambos justos, sed ambos iniquos, ita ut et illud sanctum quod pariter sumunt, immundum fiat, et amittat propriam sanctitatem. Ubi sibi invenit tales advocatos iniquitas, quibus delirantibus ita victrix putetur? Ut quid ergo vobis plaudentis de nomine Donati in tanto perversitatis errore, ubi non Petilianus esse meretur quod Donatus, sed ipse Donatus esse cogitur quod Optatus? Dicat autem domus Israel, *Pars mea Dominus* (*Psal. lxxii, 26*): dicat semen Abrahamæ in omnibus gentibus, *Dominus pars hereditatis meæ* (*Psal. xv, 5*). Novit enim quomodo dicat in Evangelio gloriæ beati Dei. Nam et vos per sacramentum quod in vobis est, sicut Caiphas Domini persecutor, nescientes prophetatis (*Joan. xi, 51*). Quod

¹ Sic Mss. At editi, nec ipsa: minus recte.

enim græce Μακάριος, latine Beatus est. Ita plane de parte Macarii sumus. Quid enim est Christo beatus, cujus sumus, ad quem commemorantur et convertuntur universi fines terræ, et in cuius conspectu adorant universæ patriæ gentium? Itaque maledictionem tuam ultimam in perversum de Salomone usurpatam, non timet pars hujus Macarii, id est hujus beati, ne pereat de terra. Quod enim dictum est de impiis, hoc vos ad Christi hæreditatem convertere conamini, et hoc esse factum nefanda impietate contenditis. Cum enim de impiis ille loqueretur, ait: *Pereat pars eorum a terra* (*Prov. ii, 22*). Cum autem vos dicitis illud quod scriptum est, *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam* (*Psal. ii, 8*); et, *Commemorabuntur et convertentur ad Dominum universi fines terræ* (*Psal. xxi, 28*); jam istam promissionem periisse de terra; in Christi hæreditatem retorquere vultis, quod de sorte prædictum est impiorum: sed manente atque crescente Christi hæreditate, cum ista dicitis, vos peritis. Non enim ubique per sacramentum Dei prophetatis, quandoquidem hic per vestram insaniam male optatis. Sed plus valet prædictio Prophetarum, quam maledictio pseudoprophetarum.

CAPUT XL. — 95. PETIL. dixit: *Paulus quoque apostolus clamat: « Nolite jugum ducere cum infidelibus. Quæ enim participatio justitiæ cum iniquitate? aut quæ societas luminis cum tenebris? Quæ autem conventio Christi ad Belial? aut quæ pars fidei cum infidei »* (*II Cor. vi, 14, 15*)?

96. Aug. respondit: Verba Apostoli agnosco, sed quid te adjuvent, omnino non video. Quis enim nostrum dicit esse participationem justitiæ cum iniquitate, etiamsi justus et iniquus, sicut Judas et Petrus, pariter Sacramenta communicent? Ex una quippe re sancta Judas sibi sumebat judicium, Petrus salutem: sicut tu, si dissimilis eras, cum Optato Sacramentum sumebas, et raptor sicut ille non eras. An rapina iniquitas non est? Quis ita insaniat ut hoc dicat? Quæ ergo participatio justitiæ tuæ cum illius iniquitate, quando ad unum accedebatis altare?

CAPUT XLI. — 97. PETIL. dixit: *Et iterum docuit ne schismata nascerentur. « Dico autem vobis, quod unusquisque vestrum dicit, Ego quidem sum Pauli; ego autem Apollo, ego vero Cephæ; ego autem Christi. Numquid divisus est Christus? Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis* (*I Cor. i, 12, 13*)? »

98. Aug. respondit: Mementote qui hæc legitis: Petilianus ex Apostolo ista commemorat. Quando enim crederetis sic eum pro nobis contra se dicere?

CAPUT XLII. — 99. PETIL. dixit: *Si rudibus, si justis Paulus hæc dixit; ego vobis injustis hæc dico: Numquid divisus est Christus, ut vos ab Ecclesia scinderetis?*

100. Aug. respondit: Vereor ne quisquam in hoc opere meo scriptorem arbitretur errasse, et illic se-

¹ Hic a Lov. ex Belgico exemplari additum fuerat, quando. Sed redundat, nec in Gallicanis Mss. reperitur.

cisse, Petilianus dixit; ubi debuit facere, Augustinus respondit. Sed video quid egeris: quasi præoccupare voluisti, ne nos ista dicereamus. Sed quid fecisti, nisi ut bis dicantur? Si ergo sic te delectat audire quæ sunt adversus vos, ut ea dicantur; audi illa, peto, a me, Petiliane: Numquid divisus est Christus, ut vos ab Ecclesia scinderetis?

CAPUT XLIII. — 101. PETIL. dixit: *Numquid pro vobis laqueo suo Judas traditor mortuus est, aut ejus vos moribus tingitis, cujus facta sectantes raptis thesauris Ecclesiæ nos Christi hæredes potestatibus sæculi venundatis?*

102. AUG. respondit: Non pro nobis Judas, sed Christus mortuus est, cui dicit Ecclesia toto orbe diffusa, *Respondeam exprobrantibus mihi verbum, quoniam in verba tua speravi (Psal. cxviii, 42)*. Cum ergo audiam verba Domini dicentis, *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in totam Judæam et Samariam, et usque in totam terram (Act. 1, 8)*; et per prophetam, *In omnem terram exivit sonus eorum, et in fines orbis terræ verba eorum (Psal. xviii, 5)*: malorum commixtio corporalis me nulla perturbat, si ¹ novi dicere, *Suscipe servum tuum in bonum; non calumnientur mihi superbi (Psal. cxviii, 122)*. Non ergo curo vanum calumniatorem, quia idoneum teneo promissorem. Si autem de rebus vel locis ecclesiasticis quæ tenebatis et non tenetis querimini, possunt et Judæi se justos dicere et iniquitatem nobis objicere, quia locum in quo impie regnaverunt, modo Christiani possident. Quid ergo indignum, si ea quæ tenebant hæretici, secundum parem Domini voluntatem Catholici tenent? Ad omnes enim similes, id est, ad omnes impios et iniquos illa vox Domini valet: *Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti justitiam (Matth. xxi, 43)*. An frustra scriptum est, *Labores impiorum justi edent (Psal. civ, 44)*? Quapropter magis mirari debetis, quod adhuc tenetis aliquid, quam quod aliquid amisistis. Sed neque hoc miremini: paulatim enim cadit paries dealbatus. Respicite tamen Maximianistas, quæ loca tenebant; et quibus inde agentibus et expugnantibus pulsati sint. Et si hæc pati justitia est, et facere iniquitas, aude loqui si potes. Primo, quia vos fecistis, illi passi sunt. Deinde, quia secundum regulam justitiæ hujus, tu inferior inveniris. Illi enim per iudices a catholicis imperatoribus expulsi sunt ex locis antiquis: tu autem nec per ipsorum imperatorum jussa de basilicis expelleris unitatis. Unde, nisi quia minoris meriti es, non solum cæteris collegis tuis, sed etiam istis ipsis, quos certe ut sacrilegos plenarii concilii vestri ore damnastis?

CAPUT XLIV. — 103. PETIL. dixit: *Nos enim, ut scriptum est, Baptismo nostro Christum induimus traditum (Galat. iii, 27), vos vestro contagio Judam induitis traditorem.*

104. AUG. respondit: Possem et ego dicere, Vos vestro contagio Optatum induitis proditorem, raptorem, oppressorem, separatorem: sed absit ut cupiditas reddendi maledicti me ad aliquam provocet falsi-

tatem: nec vos enim illum induitis, nec nos istum. Itaque si quisque ad nos veniens in nomine Optati se baptizatum esse respondeat, et baptizabitur in nomine Christi; et vos quotquot a nobis venientes baptizastis, si in nomine Judæ traditoris se baptizatos dixerant, non reprehendimus quod fecistis: si autem in Christi nomine baptizati erant, non videtis quanto errore arbitremini varietate humanorum vitiorum divina Sacramenta variari, aut vitæ ¹ cujusquam sordibus pollui?

CAPUT XLV. — 105. PETIL. dixit: *Sed si istæ sunt partes, nihil nobis præjudicant nomina compartis. Duæ namque viæ sunt: una angustâ, qua pergimus; altera est impiis, qua peribunt: et tamen longe discernitur vocabuli æqualitas, ne via justitiæ consortio nominis maculetur.*

106. AUG. respondit: Timuisti comparatam multitudinem vestræ multitudinem orbis terrarum, et ad paucitatis laudem per angustam viam gradientem te conferre voluisti. Utinam non ad ejus laudem, sed ad ipsam viam te contulisses: profecto perspiceres eandem paucitatem in Ecclesia esse omnium gentium, sed paucos dici justos in comparatione multorum iniquorum: sicut in comparatione paleæ possunt pauca grana dici uberrimæ segetis, quæ tamen per se ipsa in massam redacta implent horreum. Nam sicut in tribulationibus amissorum locorum, sic etiam in paucitate, si in his putas esse justitiam, te ipsi Maximianistæ superabunt.

CAPUT XLVI. — 107. PETIL. dixit: *Primo psalmo David beatos et impios separat, non partes scilicet faciens, sed ab omnibus impiis separans sanctitatem. « Beatus vir qui non abiit in concilio impiorum, et in via peccatorum non stetit. » Ad viam justitiæ redeat, qui erraverat ut periret. « Et super cathedram pestilentie non sedit. » Cum ita commoneat, o miseri, quid sedetis? « Sed in lege Domini voluntas ejus, et in lege Domini meditabitur diæ ac nocte. Et erit velut lignum quod plantatum est circa decursus aquarum, quod fructum suum dabit in tempore suo. Et folium ejus non decidet, et omnia quæcumque fecerit, prospera procedent. Non sic impii, non sic; sed tanquam pulvis quem projicit ventus a facie terræ. » Implet oculos, ut excæcet. « Propterea non exsurgent impii in judicio, neque peccatores in concilio justorum. Quoniam scit Dominus vias justorum, et iter impiorum periet » (Psal. 1).*

108. AUG. respondit: Quis non in Scripturis discernat hæc duo genera hominum? Sed vos maledicti ², paleæ crimina etiam frumentis objicetis; et cum sola palea sitis, solum frumentum vos esse jactatis. Prophetæ autem veridici utrumque hoc genus ante ventilationem, quæ in die judicii futura est, permixtum esse dicunt per totum mundum, id est per totum agrum Domini. Verumtamen admoneo ut istum primum psalmum græce legas: ita non audebis pro crimine objicere orbi terrarum partem Macarii; quia

¹ Editi, aut in te. Castigantur ex manuscriptis.

² In editis, maledicti: corrupte.

¹ Ita Mss. At editi, sed.

forte intelliges cujus Macarii sit pars in omnibus sanctis, quæ per omnes gentes benedicuntur in semine Abrahamæ. Quod enim scriptum est latine, *Beatus vir*; græce habet, *Μακάριος ἀνὴρ*. Ille autem Macarius qui vobis displicet, si malus fuit, nec in hac sorte est, nec huic sorti obesi. Si autem bonus, opus suum probet, ut in se ipso habeat gloriam, et non in altero (*Galat. VI, 4*).

CAPUT XLVII. — 109. PETIL. dixit: *Nostris autem Baptismatis laudes idem psalmographus decantavit. « Dominus pascit me, et nihil mihi deerit; in loco pascuæ ibi me collocavit. Super aquam refectiois educavit me, animam meam convertit. Deduxit me super semitas justitiæ propter nomen suum. Nam et si ambulavero in medio umbræ mortis, » si me, inquit, persecutor occidat, « non timebo mala; quoniam tu mecum es, Domine. Virga tua et baculus tuus ipsa consolata sunt me. » Inde vicit Goliath oleo chrismatis lorica. « Parasti in conspectu meo mensam, adversus eos qui tribulant me. Impinguasti oleo caput meum, et calix tuus inebrians perquam optimus. Et misericordia tua subsequetur me omnes dies vitæ meæ: ut inhabitem in domo Domini, in longitudinem dierum » (*Psal. XXII*).*

110. AUG. respondit: Iste psalmus de his loquitur, qui bene suscipiunt Baptismum, et sancto sancte utuntur. Non enim verba ista etiam ad Simonem Magum pertinent, qui tamen eundem sanctum Baptismum accepit: et quia eo sancte uti noluit, non ideo illum inquinavit, aut repetendum talibus docuit. Sed quia Goliath commemorationem fecisti, attende illum de ipso Golia psalmum, et vide quia in cantico novo depictus est¹: ibi enim dicitur, *Deus, canticum novum cantabo tibi; in psalterio decem chordarum psallam tibi* (*Psal. CXLIII, 9*). Et vide utrum ad hoc canticum pertineat, qui orbi terrarum non communicat. Alibi enim dicitur: *Cantate Domino canticum novum; cantate Domino, omnis terra* (*Psal. XCV, 1*). Omnis ergo terra, in cuius unitate non estis, cantat canticum novum. Et omnis terræ sunt verba quoque ista: *Dominus pascit me, et nihil mihi deerit*, etc. Non sunt hæc verba zizaniorum, quamvis usque ad messem in una segete tolerentur: non sunt verba paleæ, sed tritici; quamvis eadem pluvia simulque nutriantur, eadem area simulque triturentur², donec ultimo ventilabro ab invicem segregentur: quæ duo utique communiter unum habent Baptismum, quamvis non sint unum. Sed et si pars vestra esset Ecclesia Dei, certe fatereris istum psalmum non ibi pertinere ad furiosas catervas Circumcellionum. Aut si et ipsi per semitas justitiæ deducuntur, quare negatis eos comites vestros esse, cum vobis objiciuntur, quamvis plerumque paucitatem concisionis vestræ, non virga et baculus Dei, sed fustes eorum consolentur, quibus vos et adversus leges Romanas tutos esse arbitramini: in quos incurrere quid est aliud quam ambulare in medio umbræ mortis? Sed non timet mala cum quo Dominus est. Certe tamen non audebis dicere, etiam

istorum furiosorum esse verba quæ in hoc psalmo cantantur: et tamen habere eos Baptismum, non solum confitemini, sed etiam profiteremini. Non dicunt ergo ista, nisi qui aqua sancta reficiuntur, sicut omnes justis Dei; non qui ea male utendo subvertuntur, sicut magus ille a Philippo baptizatus: et tamen ipsa in utrisque una atque sancta est. Non dicunt ista nisi qui ad dexteram pertinebunt: sed tamen eadem pascua sub uno pastore et oves et hirci pascuntur, donec ut debita recipiant, segregentur. Non dicunt ista nisi qui de mensa Domini vitam sumunt, sicut Petrus; non iudicium, sicut Judas: et tamen ipsa utrique fuit una, sed non utrique valuit ad unum, quia ipsi non erant unum. Non dicunt ista nisi qui oleo sancto etiam in spiritu beatificantur, sicut David; non qui in solo corpore consecrantur, sicut Saül: et tamen cum ambo unum sumpsissent, non eis impar Sacramentum, sed impar meritum fuit. Non dicunt ista nisi qui calicem Domini in vitam æternam mutata mente suscipiunt; non qui iudicium sibi manducant et bibunt, sicut Apostolus ait (*I Cor. XI, 29*); et tamen utrisque non unis calix ille unus est, inebrians ad capessenda cœlestia martyres, non ad funestanda præcipitia Circumcelliones. Memento ergo Sacramentis Dei nihil obesse mores malorum hominum, quo illa vel omnino non sint, vel minus sancta sint; sed ipsis malis hominibus, ut hæc habeant ad testimonium damnationis, non ad adiutorium sanitatis. Saltem quippe ipsa verba ultima psalmi hujus considerare debuisti, et propter eos qui Baptismo accepto apostatant intelligere, non ab omnibus qui sanctum Baptisma accipiunt posse dici, *Ut inhabitem in domo Domini in longitudinem dierum*: et tamen sive permanentibus, sive lapsis, cum ipsi non sint unum, Baptismus unus est; et cum ipsi non utrique sancti sint, Baptismus in utrisque sanctus est: quia et apostatæ si redeant, non quasi eum amiserint baptizantur, sed quod in se permanenti injuriam fecerint humiliantur.

CAPUT XLVIII. — 111. PETIL. dixit: *At ne vos sanctos esse dicatis; primum id assero, quia qui non fuerit innocens, non habet sanctitatem.*

112. AUG. respondit: Ostende nobis tribunal ubi sedisti, ut ante te staret orbis terrarum; et quibus oculis, non dico conscientias omnium, sed vel actus inspexisti et discussisti, ut cum perdidisse innocentiam judicares. Ille qui raptus est usque in tertium cœlum, dicit, *Sed neque ego me ipsum dijudico* (*I Cor. IV, 3*): et tu de universa terra, qua hæreditas Christi dilatatur, audes ferre sententiam! Deinde si satis absolutum tibi videtur quod dixisti, *Qui non fuerit innocens, non habet sanctitatem*; quæro, si non habebat Saül sacramenti sanctitatem, quid in eo David venerabatur? Si autem habebat innocentiam, quare innocentem persequabatur? Nam cum propter sacrosanctam unctionem et honoravit vivum, et vindicavit occisum: et quia vel panniculum ex ejus veste præcidit, percusso corde trepidavit. Ecce Saül non habebat innocentiam, et tamen habebat sanctitatem, non vitæ suæ (nam hoc sine innocentia nemo potest), sed

¹ Am. et Mss., *devictus est*.

² In Mss., *tribulentur*.

sacramenti Dei, quod et in malis hominibus sanctum est.

CAPUT XLIX. — 115. PETIL. dixit : *Nam si Legem perfidi nostis; sine injuria ipsius Legis hoc dixerim, hanc et diabolus novit. Namque Domino Deo in causa Job justi, quasi justus ita de Lege respondit, sicut scriptum est: « Dixit Dominus diabolo, Respexisti in puerum meum Job, quia non est similis illi in terra, homo sine matitia, verus Dei cultor, abstinens se ab omni malo, perseverans in simplicitate; tu autem petisti ut omnem rem illius perderes sine causa. Et respondit diabolus, et dixit Domino: Corium pro corio, et omne quodcumque habuerit homo pro anima sua dabit » (Job II, 3, 4). Ecce legaliter loquitur, qui nititur contra Legem. Et iterum Dominum Christum sermonibus suis sic ausus est attentare, sicut scriptum est: « Assumpsit diabolus Jesum in sanctam civitatem, et statuit eum super pinnam templi, et dixit ei, Mitte te deorsum; scriptum est enim, Quia Angelis suis mandavit de te, ut manibus tollant te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum. Ait Jesus: Iterum scriptum est, Non tentabis Dominum Deum tuum » (Matth. IV, 5-7). Nostis, inquam, sicut diabolus, Legem, qui in suis conatibus vincitur, et in actibus erubescit.*

114. AUG. respondit : Possem quidem quærere abs te, in qua Lege scripta sint verba quæ diabolus dixit, cum sanctum virum Job apud Deum criminaretur; si hoc mihi esset propositum demonstrare, Legem quam dicis diabolum nosse, te ipsum non nosse: sed quia non inde inter nos quæstio est, hoc prætermitto. Sic autem conatus es ostendere diabolum Legis peritum, quasi nos dicamus omnes qui verba Legis noverunt justos esse. Quid ergo te adjuvet quod de diabolo commemorare voluisti, non video: nisi forte ut nobis veniret in mentem, quomodo ipsum diabolum vos imitemini. Sicut enim ille contra latorem Legis proferbat verba Legis, sic et vos e verbis Legis accusatis homines quos ignoratis, ut Dei promissis quæ in ipsa Lege conscripta sunt resistatis. Deinde vellem mihi liceres, Confessores illi vestri, quando se ipsos præcipitant, cui ducunt martyrium¹? utrum Christo qui talia suggerentem diabolum repulit, an potius ipsi diabolo, qui talia Christo facienda suggestit? Duæ sunt maxime viles atque usitatæ mortes eorum qui se ipsos interimunt, laqueus et præcipitium. Tu certe dixisti in primis partibus hujus epistolæ, *Laqueo traditor periit, laqueum talibus dereliquit*: hoc ad nos omnino non pertinet. Neque enim veneramur nomine martyrum eos qui sibi collum ligaverunt. Quanto autem nos probabilius in vos dicimus, Magister traditoris diabolus præcipitium Christo suadere voluit, et repulsus est? Quid ergo dicendi sunt, quibus hoc suasis et auditus est? Quid enim, nisi inimici Christi, amici autem diaboli; discipuli seductoris, condiscipuli traditoris? Spontaneas enim mortes ab uno magistro utrique didicerunt; ille laqueum, isti præcipitium.

¹ Ex. et Lov., *dicunt martyrium*. At Am. et Mss., *ducunt martyrium*. Phrasis est Augustini alibi in antiquis codicibus irequens.

CAPUT L. — 115. PETIL. dixit : *Sed ut vestra singula destruamus, si sacerdotes vos dicitis, sic a Domino Deo dictum est per prophetam: « Ultio Domini super falsos sacerdotes. »*

116. AUG. respondit : Quære potius quid verum dicas, non unde maledicas; et quid doceas, non quid objicias.

CAPUT LI. — 117. PETIL. dixit : *Si cathedram vobis miseri vindicatis, ut superius diximus; habetis illam profecto quam David propheta psalmographus pestilentiae cathedram pronuntiavit (Psal. I, 1): vobis enim juste relicta est, quia eam sancti sedere non possunt.*

118. AUG. respondit : Et hæc non vides non aliqua esse documenta, sed vana convicia. Hoc enim est illud quod paulo ante dixi, Verba Legis dicitis, sed in quos dicatis non attenditis: sicut diabolus, verba Legis dicebat, sed cui diceret non agnoscebat. Ille caput nostrum sursum ascensurum, deorsum volebat dejicere: vos autem corpus ejusdem capitis, quod per totam terram diffusum est, ad exiguam partem vultis redigere. Certe ipse paulo ante dixisti, *nos Legem nosse et legaliter loqui, sed in actibus erubescere*. Dicis quidem ista nihil probans, sed et si de aliquibus probares, de his cæteris non præscriberes. Verumtamen si omnes per totum orbem tales essent quales vanissime criminaris, Cathedra tibi quid fecit Ecclesiae Romanæ; in qua Petrus sedit, et in qua hodie Anastasius sedet: vel Ecclesiae Jerosolymitanæ; in qua Jacobus sedit, et in qua hodie Joannes sedet, quibus nos in catholica unitate connectimur, et a quibus vos nefario furore separastis? Quare appellas cathedram pestilentiae Cathedram apostolicam? Si propter homines quos putas Legem loqui et non facere, numquid Dominus Jesus Christus propter Pharisæos, de quibus ait, *Dicunt enim et non faciunt*, cathedræ in qua sedebant ullam fecit injuriam? Nonne illam cathedram Moysi commendavit, et illos servato cathedræ honore redarguit? Ait enim: *Cathedram Moysi sedent. Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim, et non faciunt* (Matth. xxiii, 2, 3). Hæc si cogitaretis, non propter homines quos infamatis blasphemaretis Cathedram apostolicam, cui non communicatis. Sed quid est aliud quam nescire quid dicere, et tamen non posse nisi maledicere?

CAPUT LII. — 119. PETIL. dixit : *Si sacrificia vos facere judicatis, de vobis quippe nequissimis Deus ipse sic dicit: « Facinorosus, » inquit, « qui sacrificat mihi vitulum, quasi canem occidat; et qui ponit similaginem, quasi sanguinem porcinum fundat » (Isai. LXVI, 5). Scitote vestrum sacrificium, qui humanum sanguinem jam sudistis. Et iterum: « Sacrificia eorum quasi panis luctus; omnis qui manducabit ex illo, inquinabitur » (Osee ix, 4).*

120. AUG. respondit : Nos dicimus tale cuique sacrificium fieri, qualis accedit ut offerat, et qualis accedit ut sumat; et eos de sacrificiis talium manducare, qui ad illa tales accedunt quales et illi sunt: itaque si offerat Deo malus, et accipiat inde bonus, tale cuique esse qualis quisque fuerit; quia et illud scriptum est,

Omnia munda mundis (Tit. 1, 15). Per hanc sententiam veridicam et catholicam etiam vos Optati sacrificio non estis polluti, si facta ejus displicebant vobis. Nam utique panis illius panis luctus erat, sub cujus iniquitatibus Africa tota lugebat: sed panem luctus omnibus vobis communem esse, omnium vestrum malum schismatis facit¹. Nam secundum concilii vestri sententiam Felicianus Mustitanus humanum sanguinem fudit. Dixistis enim (*In concilio Bagaiensi*), cum eos damnaretis, *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem* (Psal. xiii, 5). Vide ergo quale sacrificium offerat, quem sacerdotem habetis, cum eum sacrilegum damnaveritis: et si hoc vobis nihil obesse arbitramini, rogo vos, vanitas calumniarum vestrarum quid oberit orbi terrarum?

CAPUT LIII. — 121. PETIL. dixit: *Si precem Domino facitis, aut funditis orationem, nihil vobis penitus prodest. Vestras enim debiles preces cruenta vestra conscientia vacuat: quia Dominus Deus puram magis conscientiam quam preces exaudit, Domino Christo dicente, « Non omnis qui dicit mihi, Domine, Domine, intrabit in regnum caelorum; sed is qui facit voluntatem Patris mei qui in caelis est »* (Matth. vii, 21). *Voluntas Dei utique bona est: nam ideo in sacra Oratione sic petimus, « Fiat voluntas tua in caelo et in terra »* (Id. vi, 11); *ut quia bona ejus voluntas est, nobis quæ bona sunt largiatur. Vos ergo voluntatem Dei non facitis, quia mala quotidie perpetratis.*

122. AUG. respondit: *Ista omnia si et nos in vos dicamus, nonne qui nos audierit, insanos potius litigatores quam christianos disputatores, si ipse sanus est, judicabit? Non ergo reddimus maledictum pro maledicto. Servum enim Domini non oportet litigare, sed esse mitem ad omnes, docibilem, in modestia corripientem diversa sentientes* (II Tim. ii, 24, 25). *Si ergo vobis objiciamus eos qui mala apud vos quotidie perpetrant, inepte litigamus, alios ex aliis accusantes. Si autem vos admonemus, ut sicut illa vobis non vultis objici, sic nobis non objiciatis aliena, in modestia vos corripimus, sed si aliquando² resipiscatis.*

CAPUT LIV. — 123. PETIL. dixit: *Si vero forte, quod nescio, daemona pellitis, nec in vobis proderit: quia nec fidei vestrae, nec meritis cedunt ipsa daemona, sed in nomine Domini Jesu Christi pelluntur.*

124. AUG. respondit: *Gratias Deo, quia tandem confessus es posse valere invocatum nomen Christi ad aliorum salutem, etiamsi a peccatoribus invocetur. Hinc ergo intellige, cum Christi nomen invocatur, non obesse aliorum saluti aliena peccata. Nos autem quomodo invocemus nomen Christi, non tuo judicio nobis opus est, sed ipsius qui invocatur a nobis. Solus enim potest nosse quo corde invocetur. Ex ejus tamen verbis certi sumus, ab omnibus gentibus eum salubriter invocari, quæ benedicuntur in semine Abrahamæ.*

CAPUT LV. — 125. PETIL. dixit: *Etsi prorsus virtutes et mirabilia faciatis, propter vestram nequitiam nec sic vos Dominus novit, Domino ipso dicente: « Multi dicent mihi in illo die, Domine, Domine, in nomine tuo prophetavimus, et in tuo nomine daemona ejecimus, et in tuo nomine virtutes multas fecimus. Tunc dicam illis, quoniam non novi vos; discedite a me, operarii iniquitatis »* (Matth. vii, 22, 23).

126. AUG. respondit: *Agnoscamus verba Domini. Hinc et Apostolus ait: « Si fidem habeam ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum* (I Cor. xiii, 2). *Hic ergo quærendum est quis habeat charitatem: invenies non esse nisi eos qui diligunt unitatem. Nam de exclusione daemonum, et de potentia miraculorum, quoniam plerique talia non faciunt et tamen ad regnum Dei pertinent, plerique autem faciunt et non pertinent, nec nostri nec vestri debent gloriari, si qui forte ista possunt: quandoquidem nec Apostolos, qui vere ista salubriter atque utiliter poterant, voluit Dominus gaudere de talibus, quando eis ait: « Nolite in hoc gaudere quod daemona vobis subjecta sint, gaudete autem quod nomina vestra scripta sunt in caelo* (Luc. x, 20). *Quapropter ista quæ ex Evangelio posuisti, et ego tibi possem dicere, si te viderem signorum virtutes operantem; et tu mihi, si talia me facientem videres. Non ergo nobis¹ dicamus quæ possunt et ex alia parte dici; et remotis ambagibus, quoniam ubi sit Ecclesia Christi quærimus, ipsum qui eam suo sanguine redemit, audiamus dicentem, « Eritis mihi testes in Jerusalem, et in totam Judæam et Samariam, et usque in totam terram* (Act. i, 8). *Huic Ecclesiae, quæ per totam terram diffunditur, quisquis non communicat, cui non communicet vides, si cujus ista verba sint audis. Quid est autem demens, quam Sacramentis Domini communicare, et verbis Domini non communicare? Illi utique dicturi sunt, In nomine tuo manducavimus et bibimus; et audituri, « Non novi vos* (Matth. vii, 22): *qui corpus ejus et sanguinem in Sacramento manducant et bibunt, et membra ejus toto orbe diffusa, in Evangelio non agnoscunt, et ideo in eis² in judicio non computantur.*

CAPUT LVI. — 127. PETIL. dixit: *Quod et si, ut ipsi putatis, Domini legem pure sequimini, de ipsa lege sanctissima legaliter disputemus. Dicit apostolus Paulus, « Bona est lex, si quis ea legitime utatur »* (I Tim. i, 8). *Lex ergo quid dicit? « Non occides. » Quod semel fecit Cain parricida, vos fratres sæpius occidistis.*

128. AUG. respondit: *Similes vobis esse nolumus: nam non desunt quæ dicantur, sicut et tu ista dicis, et quæ sciantur, nam ista tu nescis; et quæ ostendantur, nam tu ista non ostendis.*

CAPUT LVII. — 129. PETIL. dixit: *Dictum est, « Non mœchaberis. » Unusquisque vestrum si carnaliter castus sit, spiritualiter mœchus est, quia adulterat sanctitatem.*

130. AUG. respondit: *Possunt hæc in quosdam*

¹ In Mss., *sed panem luctus omnibus vobis, commune omnium vestrum malum schismatis facit.*

² Editi, *si qui aliquando*; prætermissa particula, *sed*.

¹ Sic Mss. At editi, *vobis*.

² Er. et Lov., *cum eis*. Am. et Mss., *in eis*.

veraciter dici, et nostros et vestros: qui si utrisque nostrum displicent, nec nostri nec vestri sunt. Sed tu, quod in quosdam dicis, et nec in ipsis probas, pro eo vis accipi ac si probaveris, non in aliquibus qui degenerant a semine Abrahæ, sed in omnibus gentibus quæ benedicuntur in semine Abrahæ.

CAPUT LVIII. — 151. PETIL. dixit: *Dictum est, « Falsum testimonium non reddes. » Cum regibus sæculi nos¹ vestra tenere mentimini, nonne falsa confatis?*

152. AUG. respondit: Si non sunt nostra² quæ tenetis, nec illa erant vestra quæ a Maximianistis recepistis. Quod si propterea illa vestra erant, quia illi sacrilegum schisma fecerunt, non communicando parti Donati: attende quæ loca teneatis, et cujus hæreditati non communicetis; et cogitate, non regibus sæculi, sed regi Christo quid respondere possitis. De illo dictum est, *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terrarum (Psal. LXXI, 8)*. Quo utiquæ flumine, nisi ubi baptizatus est, et ubi super eum columba descendit, magnum charitatis et unitatis indicium? Vos autem huic unitati non communicatis, et adhuc loca unitatis tenetis; et invidiam nobis de regibus sæculi facitis, cum per jussa proconsulum de locis partis Donati schismaticos vestros expuleritis. Non sunt hæc verba per inane volantia: homines vivunt, civitates testantur, Gesta proconsularia et municipalia recitantur. Sileat aliquando vox calumniosa, objiciens reges sæculi universæ terræ, per quorum proconsules non potuit parcere concisa concisæ. Cum ergo dicimus quod nostra teneatis, non ostendimur falsum testimonium dicere, nisi nos ostendatis in Ecclesia Christi non esse; quod quidem dicere non cessatis, sed ostendere nunquam valebitis: imo vero cum hoc dicitis, non jam nobis, sed ipsi Christo falsi testimonii crimen objicitis. Nos quippe in Ecclesia sumus, quæ ipsius testimonio prænuntiata est, et ubi suis testibus attestatus est dicens, *Eritis mihi testes in Jerusalem, et in totam Judæam et Samariam, et usque in totam terram*. Vos autem falsos testes non solum hinc ostendimus, quia huic veritati resistitis; sed etiam in ipso iudicio, quo cum Maximiani schismate conflictistis. Si enim secundum legem Christi agebatis; quanto congruentius secundum eam constituunt aliqui christiani imperatores, si possunt secundum eam judicare pagani proconsules? Si autem in adiutorium etiam terreni imperii leges assumendas putastis, non reprehendimus. Fecit hoc Paulus, cum adversus injuriosos civem Romanum se esse testatus est (*Act. XXII, 25*). Sed quæro quibus terrenis legibus sit statutum, ut Maximianistæ locis pellantur? Nullas omnino reperies: sed videlicet legibus quæ adversus hæreticos, atque inter eos etiam adversus vos ipsos latae sunt, illos expellere voluistis: adversus infirmos tanquam potentiores prævaluistis. Unde illi quia nihil potuerunt, innocentes se dicunt, tanquam sub leone

lupus. Tamen legibus adversus vos latis profecto adversus alios nisi per falsum testimonium non uteremini. Si enim veraces sunt illæ leges, cedite etiam vos locis quos tenetis: si autem fallaces sunt, cur per eas alios exclusistis? Quid, quod et veraces sunt, et vos per illas alios nisi fallaciter non possetis expellere? Ut enim eis servirent iudices, hæreticos expellere voluerunt; unde vos priores expellere debuerunt: sed vos catholicos esse dixistis, ut vobis parcerent leges, per quas alios premebatis. Videris¹ quid vobis apud vos ipsos videamini: illis tamen legibus non estis catholici. Cur ergo aut eas veraces falso testimonio fefellistis, aut eas fallaces ad opprimendos alios usurpastis?

CAPUT LIX. — 153. PETIL. dixit: *Dictum est, « Non concupisces rem proximi tui » (Exod. XX, 15-17). Vos nostra diripitis, ut pro vestris habeatis.*

154. AUG. respondit: Et quæcumque unitas possidebat, non nisi nostra sunt, qui non secundum calumnias hominum, sed secundum verba Christi, in quo benedicuntur omnes gentes universæ terræ, in unitate consistimus; nec propter malos quos a frumentis dominicis ante iudicii ventilationem separare non possumus, nos² a societate tritici separamus: et si qua jam concisi possidere cœpistis, quia vobis ablata nobis Dominus dedit, non ideo concupiscimus aliena, quia illius imperio cujus sunt omnia, facta sunt nostra; et juste nostra sunt: vos enim his utebamini ad præcisionem, nos ad unitatem. Alioquin et primo populo Dei possent illi objicere alienæ rei concupiscentiam, qui divina potestate ab eorum facie, quia ea terra male utebantur expulsi sunt: et ipsi Judæi, a quibus ablatum est regnum, secundum verba Domini, et datum est genti facienti justitiam (*Matth. XXI, 43*), possunt objicere alienæ rei concupiscentiam; quia Ecclesia Christi possidet, ubi persecutores Christi regnabant. Et post omnia, cum vobis ipsis dictum fuerit, Res alienas concupiscitis, quia maximianistas de basilicis ejecistis, quid respondeatis, non invenitis.

CAPUT LX. — 155. PETIL. dixit: *Qua igitur lege vos christianos ostenditis, cum legi contraria faciatis?*

156. AUG. respondit: Litigare vis, non disputare.

CAPUT LXI. — 157. PETIL. dixit: *Dicit autem Dominus Christus, « Qui fecerit et sic docuerit, maximus vocabitur in regno cælorum. » Sic autem vos miseros damnat: « Qui resolverit unum ex his mandatis, minimus vocabitur in regno cælorum. »*

158. AUG. respondit: Ubi forte aliter dicis testimonia Scripturarum, quam sese habent, et ad rem quæ inter nos agitur, non pertinet, non nimis curo: ubi autem impediunt quod tractamus, nisi veraciter proferantur, non te arbitror succensere debere, si quemadmodum scriptum sit te commemoro. Ecce hoc quod modo posuisti, non ita scriptum est: sed ita potius, *Qui solverit unum de mandatis istis minimis, et docuerit sic, minimus vocabitur in regno cælorum. Qui*

¹ Apud Er. Lugd. Ven. Lov. vos. M.

² Editi: vestra. Castigantur ex manuscriptis.

¹ Editi, videtis. At MSS., videris.

² Hic editi, vos. At MSS., nos.

autem fecerit et sic docuerit, magnus vocabitur in regno cœlorum. Et continuo secutus ait : *Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra super Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cœlorum* (Matth. v, 19, 20). Alibi enim Phariseos ostendit et arguit, quoniam dicunt, et non faciunt. Hos ergo et hic significavit, cum diceret, *Qui solverit et sic docuerit* : id est, docuerit verbis, quod solverit factis. Super quos abundare præcepit justitiam nostram, ut faciamus et sic doceamus. Et tamen nec propter illos Phariseos, quibus nos non per prudentiam, sed per malevolentiam comparatis, præcepit Dominus deseri cathedram Moysi, in qua utique figurabat suam : dicens quippe illos cathedram Moysi sedentes, dicere et non facere; monet tamen populos facere quæ dicunt, et non facere quæ faciunt, (*Id. xxiii, 2, 3*), ne cathedræ sanctitas deseratur, et propter pastores malos gregis unitas dividatur.

CAPUT LXII. — 139. PETIL. dixit : *Et iterum, « Omne peccatum quod peccaverit homo, extra corpus est : qui autem peccaverit in Spiritu sancto, non ei remittetur, nec in hoc sæculo, nec in futuro. »*

140. AUG. respondit : Et hoc non ita scriptum est, et vide quantum te fefellerit. Apostolus ad Corinthios scribens, ait : *Omne peccatum quodcumque fecerit homo, extra corpus est ; qui autem fornicatur, in corpus suum peccat* (I Cor. vi, 18). Hoc autem aliud est, et aliud illud quod Dominus in Evangelio dixit : *Omne peccatum et blasphemia dimittetur hominibus ; qui autem peccaverit in Spiritum sanctum, non remittetur ei, nec in hoc sæculo, nec in futuro* (Matth. xii, 31, 32). Tu autem cœpisti ex Apostolo sententiam, et eam tanquam una sit ex Evangelio terminasti : quod te non credo fraude, sed errore fecisse. Neutra enim ad rem pertinet, et cur hæc dixeris, et quoquo modo dixeris, omnino non video : nisi forte, quia cum superius dixisses, damnatos esse a Domino qui resolverint unum ex mandatis, considerasti quam multos habeatis, non unum, sed multa mandata solventes ; et ne tibi objiceretur, voluisti per transitum subinducere differentiam peccatorum, aliud esse solvere aliquod mandatum unde venia facilis possit accipi ; aliud autem peccare in Spiritum sanctum, quod non remittetur, neque in hoc sæculo, neque in futuro. Timens itaque contagia peccatorum hoc tacere noluisti¹ ; et rursus, timens profunditatem quæstionis excedentem vires tuas, hoc cursim perstringere voluisti, tanta trepidatione, ut quemadmodum solent perturbatione aliqua festinantes perverse se vestire aut calceare, nolueris attendere vel quid ad quod pertineat, vel ubi et quemadmodum scriptum sit. Quale sit autem illud peccatum quod non dimittetur, neque in hoc sæculo, neque in futuro, usque adeo nescitis, ut cum in ipso nos esse credatis, remissionem tamen ejus per vestrum nobis Baptismum promittatis. Quod unde fieri potest, si tale peccatum est, ut non dimittatur, neque in hoc sæculo, neque in futuro ?

¹ Sic Mss. Editi vero, *tacere voluisti* : et paulo post, *hoc rursus* ; pro, *hoc cursim* : minus bene.

CAPUT LXIII. — 141. PETIL. dixit : *Divina vero mandata quibus rebus impletis ? Dicit Dominus Christus, « Beati pauperes spiritu, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. » Vos persequendi malitia furoris divitias exhalatis.*

142. AUG. respondit : *Dicite ista potius Circumcellionibus vestris.*

CAPUT LXIV. — 143. PETIL. dixit : *« Beati mansueti, quoniam ipsi possidebunt terram. » Vos igitur immansueti terram et cœlum pariter perdidistis.*

144. AUG. respondit : *Iterum atque iterum audite Dominum dicentem, « Eritis mihi testes in Jerusalem, et in totam Judæam et Samariam, et usque in totam terram* (Act. 1, 8). *Cur non ergo illi perdididerunt terram et cœlum, qui ut non communicent universæ terræ, contemnunt verba sedentis in cœlo ? Nam de vestra mansuetudine, non quæ voces, sed Circumcellionum fustes interrogentur. Dicturus es, Quid ad nos pertinet ? Quasi nos ista dicamus, nisi ut hoc respondeatis ? Ideo enim ad vos pertinet schisma vestrum, quia pertinere ad vos peccatum non vultis alienum : nec tamen ob aliud vos a nobis separastis, nisi dum nobis objicitis crimen alienum.*

CAPUT LXV. — 145. PETIL. dixit : *« Beati qui lugent, quoniam ipsi consolabuntur. » Vos, nostri carnifices, lugentes facitis, non lugetis.*

146. AUG. respondit : *Considerate paululum quam multis, et quantum luctum dederint Deo Laudes armorum vestrorum¹. Dicite iterum, Quid ad nos ? Et ego iterum dicam, et tu quod dicis, Quid ad nos ? quid ad orbem terrarum ? quid ad eos qui laudant nomen Domini a solis ortu usque ad occasum ? quid ad omnem terram quæ cantat canticum novum ? quid ad semen Abraham, in quo benedicuntur omnes gentes (Gen. xxii, 18) ? Ergo ideo ad vos pertinet sacrilegium schismatis, quia non ad vos pertinent² facta mala vestrorum, et hinc intelligitis nec ad orbem terrarum pertinere, etiam si ea probaretis, facta eorum propter quos inde vos separastis.*

CAPUT LXVI. — 147. PETIL. dixit : *« Beati qui esuriunt et sitiunt justitiam, quoniam ipsi saturabuntur. » Vobis hæc justitia est, ut nostrum sanguinem sitiatis.*

148. AUG. respondit : *Quid tibi dicam, tu homo nisi quia calumniosus es ? Esurit quidem vos et sitit unitas Christi : quæ utinam vos absorbeat ; hæretici non eritis.*

CAPUT LXVII. — 149. PETIL. dixit : *« Beati misericordes quoniam ipsi misericordiam consequentur. » Vos quando misericordes appellem, cum pœnas justis ingeritis ? an communionem³ nequissimam, dum animas inquinatis ?*

¹ Editi, *quam multum et quantum luctum dederint Deo* (vel, *ideo*) *laudes amatorum vestrorum*. Castigantur ex Mss. Solus Erasmus habet, *ideo laudes* : male. Nam *Deo Laudes* vox erat Circumcellionum : « A quibus plus timetur *Deo Laudes*, quam fremitus leonis, » inquit, Augustinus, Enarr. in Psal. 152, n. 6. Item ibid. « *Deo Laudes* vestrum plorant homines. »

² Editi, *quia ad nos non pertinent*. Verius Mss., *quia non ad vos pertinent*.

³ Sic Mss. At editi, *appellemini, cum pœnas justis ingeritis ? ad communionem*, etc.

150. AUG. respondit : Nec vos justos probatis, nec nos pœnas ingerere vel injustis. Et tamen sicut est plerumque crudelis fallax adulatio, sic semper misericors justa correptio. Nam unde est illud quod non intelligitis : *Emendabit me justus in misericordia, et arguet me?* Hoc enim cum de asperitate misericordis correptionis dixisset, continuo subjunxit de lenitate perniciosæ adulationis, et ait : *Oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum* (Psal. cXL, 5). Tu ergo attende quo voceris, et unde révoceris. Nam unde nosti quo in te animo sit quem sævum putas? Sed quolibet¹ sit, unusquisque sarcinam suam portat, et apud nos et apud vos : sed sarcinam schismatis quam omnes portatis, abjicite, ut sarcinas vestras bonas in unitate portetis ; et eos qui malas portant, si possitis, misericorditer emendetis ; si non possitis, pacifice toleretis.

CAPUT LXVIII. — 151. PETIL. dixit : « *Beati qui puro sunt corde, quoniam ipsi Deum videbunt.* » Quando Deum videbitis, qui immunda malitia cordis geritis cæcitate?

152. AUG. respondit : Quare hoc dicis? An forte nos ignorata quæ homines dicunt objicimus omnibus gentibus, et manifesta intelligere nolumus quæ Deus prædixit de omnibus gentibus? Hæc est magna cæcitas cordis ; et si nec ipsam in vobis agnoscitis, hæc est major cæcitas cordis.

153. (a) PETIL. dixit : « *Beati pacifici, quia ipsi filii Dei vocabuntur* » (Matth. v, 3-9). Vos pacem scelere fingitis, et bello quæritis unitatem.

154. AUG. respondit : Non pacem scelere fingimus : sed pacem ex Evangelio prædicamus ; cum quo si pacem habueritis, et nobiscum habebitis. Dominus resurgens, et se non solum intuendum oculis, sed etiam contrectandum manibus discipulorum præbens, inde cœpit : *Pax vobiscum*, inquit. Et quomodo esset tenenda pax ipsa, sequentibus verbis aperuit. Ibi enim *aperuit eis sensum ut intelligerent Scripturas, et dixit eis, Quoniam sic scriptum est, et sic oportebat Christum pati, et resurgere tertia die, et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes ; incipientibus ab Jerusalem* (Luc. xxiv, 36, 45, 46, 47). Cum his verbis pacem habete, et a nobis non dissentietis. Nam si bello quærimus unitatem, non potuit laudari præclarius bellum nostrum ; quandoquidem scriptum est, *Diliges proximum tuum tanquam te ipsum* (Matth. v, 45). Et iterum scriptum est, *Nemo unquam carnem suam odio habuit* (Ephes. v, 29). Et tamen caro concupiscit adversus spiritum, et spiritus adversus carnem (Galat. v, 17). Quod si nemo carnem suam odio habet, et tamen adversus carnem suam concupiscit ; ecce bello unitas quæritur, ut corpus castigatum servituti subjiciatur. Quod autem spiritus facit adversus carnem, non odio, sed dilectione belligerans ; hoc spirituales faciunt adver-

sus carnales, ut quòd agunt erga se, agant et erga illos, quia diligunt proximos tanquam proximos : sed bellum spiritualium est illa in charitate correptio, gladius eorum sermo Dei est. Ad tale bellum tuba apostolica concitantur cum magno impetu personante, *Prædica verbum, instà opportune, importune ; argue, hortare, increpa, in omni longanimitate et doctrina* (II Tim. iv, 2). Ecce non agimus ferro, sed verbo. Vos autem nec respondetis vera, et accusatis falsa : non corrigitis vestra, objicitis aliena. Dicit Christus verum testimonium de orbe terrarum ; dicitis vos adversus Christum falsum testimonium contra orbem terrarum. Nos autem si vobis potius quam Christo crederemus, pacifici essemus : quia Christo potius quam vobis credimus, pacem scelere fingimus. Et hæc cum dicatis atque faciatis, audetis insuper commemorare, *Beati pacifici, quoniam ipsi filii Dei vocabuntur*.

CAPUT LXIX. — 155. PETIL. dixit : *Cum dicat apostolus Paulus, « Obsecro vos, fratres, ego vincitus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis, cum omni humilitate et mansuetudine, cum patientia sustinentes invicem in charitate, sollicitè agentes servare unitatem spiritus in conjunctione pacis »* (Ephes. iv, 1-3).

156. AUG. respondit : Hæc si non tantum diceretis, sed et audiretis, etiam cognita mala propter pacem sustineretis, non propter dissensionem incognita fingeretis ; vel quia postea didicistis propter unitatem Donati sustinere mala notissima et famosissima Optati. Quæ ista dementia est? Tolerantur cogniti, ne concisio iterum concidatur ; et infamantur incogniti, ne in ipsa integritate maneat.

CAPUT LXX. — 157. PETIL. dixit : *Vobis dicit propheta, « Pax, pax, et ubi est pax »* (Jer. viii, 11)?

158. AUG. respondit : Tu nobis hoc dicis, non propheta. Tibi ergo respondemus : Si quæris ubi sit pax, aperi oculos, et vide de quo dictum sit, *Auferens bella usque ad fines terræ* (Psal. xlv, 10). Si quæris ubi sit pax, aperi oculos ad illam civitatem, quæ non potest abscondi super montem constituta : aperi oculos et ad ipsum montem, et eum tibi Daniel demonstrat ex parvo lapide crescentem, et implentem universam terram (Dan. ii, 35). Tibi autem cum dicit propheta, *Pax, pax, et ubi est pax?* quid demonstrabis? An partem Donati ignotam innumerabilibus gentibus quibus notus est Christus? Non est ipsa quæ non potest abscondi : et unde, nisi quia non est super illum montem constituta? *Ipse est enim pax nostra, qui fecit utraque unum* (Ephes. ii, 14) : non Donatus, qui fecit de uno duo.

CAPUT LXXI. — 159. PETIL. dixit : *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum* » (Matth. v, 10). Vos beati non estis, sed beatos martyres facitis, quorum scilicet animabus cœli repleti sunt, corporumque memoria terræ floruerunt. Vos ergo non colitis, sed facitis quos colamus.

160. AUG. respondit : Plane si non dictum esset,

¹ In exesis, *quomodolibet* : mendose.

(a) Hic editi Am. et Er. notant caput 69, postea concordant cum Lov., in cap. 70, ad verba, *Petil. dixit : Vobis dicit*, etc.

Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam ; sed dictum esset , Beati qui se ipsos præcipitant : implerent cælum martyres vestri. Sane de corporibus eorum multos terrarum flores videmus , sed sicut solet dici , flos cinis.

CAPUT LXXII. — 161. PETIL. dixit : *Cum ergo falsando mandata beati non sitis , vos divinis sententiis Christus Dominus condemnat. Væ autem vobis , Scribæ et Pharisei hypocritæ , quia clauditis regnum cælorum ante homines : vos enim non intratis , et neque introeuntes sinitis. Væ vobis , Scribæ et Pharisei hypocritæ , quia circuitis mare et aridam , ut faciatis unum proselytum ; et cum factus fuerit , facitis eum filium gehennæ duplicius quam vos. Væ vobis , Scribæ et Pharisei hypocritæ , qui decimatis mentham et anethum et cuminum , et relinquitis quæ graviora sunt legis , iudicium et misericordiam et fidem. Hæc autem oportebat fieri , et illa non omittere. Duces cæci , liquantes culicem , camelum autem glutientes. Væ vobis , Scribæ et Pharisei hypocritæ , quia similes estis monumentis dealbatis , quæ a foris parent hominibus speciosa , intus autem plena sunt ossibus mortuorum et omni spurcitia : sic et vos a foris quidem paretis hominibus justis , intus autem pleni estis hypocrisi et iniquitate* (Matth. xxiii , 13, 15, 23-28).

162. AUG. respondit : Dic mihi utrum aliquid dixeris , quod in vos vicissim ore maledico et contumelioso similiter dici non possit. Sed ex superioribus quæ a me dicta sunt , inveniet qui voluerit , hæc in vos non per vana convicia , sed per vera testimonia posse dici. Verumtamen quia ex occasione , præmittendum non est : certe antiquus populus Dei circumcisionem pro Baptismo habebat. Quæro ergo , si quem fecissent isti , in quos tanta dicuntur , Pharisei proselytum , qui si eos imitaretur , sicut dictum est , filius gehennæ fuisset duplo quam illi ; utrum si corrigeretur , et vellet imitari Simeonem , Zachariam , Nathanaelem , iterum ab eis circumcidendus iudicaretur. Quod si ridiculum est dicere , quamvis more atque ore vaniloquo talibus nos comparetis , quare post nos baptizatis ? Quod si vos tales estis , quanto nos verius et melius post vos non baptizamus ; sicut nec illi quos nominavi , post pessimos Phariseos circumcidi debebant ? Deinde , cum tales sederint cathedram Moysi , cui Dominus honorem servavit ; quare vos propter eos , quosistis sive juste sive injuste comparatis , Cathedram apostolicam blasphematis ?

CAPUT LXXIII. — 163. PETIL. dixit : *Sed nos christianos ista non terrent. Quod enim estis male facturi , a Christo Domino habemus ante mandatum : « Mitto, » inquit , « vos sicut oves in medio luporum » (Id. x , 16). Lupinam rabiem vos impletis , qui non aliter Ecclesiis insidias facitis aut paratis , quam lupi ovilibus inhiantes , pernicie semper atque impetu , suffectis sanguine faucibus iram anhelantem respirant*¹.

164. AUG. respondit : Vellem in vos dicere istam sententiam , sed nollem istis verbis : nimis inepta , vel potius insana sunt. Illud autem opus erat , ut

certis aliquibus documentis , non vanissimis maledictis , nos lupos esse ostenderetis , vos autem oves. Nam cum et ego dixero , Nos sumus oves , vos autem lupi ; ideone putas interesse aliquid , quia tu illa verbis turgidis dicis ? Sed attende ut ego probem quod dico. Nempe Dominus , quod , velis nolis , nosti , ait in Evangelio : *Quæ sunt oves meæ , vocem meam audiunt , et sequuntur me* (Joan. x , 27). Multæ sunt de diversis rebus voces Domini : verum , exempli gratia , si quispiam dubitaret utrum in corpore idem Dominus resurrexerit , et recitarentur ejus verba dicentis , *Palpate , et videte , quia spiritus carnem et ossa non habet , sicut me videtis habere* ; si et his auditis ad credendum resuscitatum corpus ejus nollet acquiescere , non utique inter oves Domini deputaretur , quia vocem ejus auditam non sequebatur : sic et nunc , quoniam quæstio est inter nos , ubi sit Ecclesia , cum ex ipso Evangelii loco , ubi post resurrectionem suum corpus etiam palpandum dubitantibus præbuit , consequentia verba recitamus¹ , ubi futuram Ecclesiæ latitudinem demonstravit , dicens : *Quoniam sic scriptum est , et sic oportebat Christum pati , et resurgere tertia die , et prædicari in nomine ejus pœnitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes , incipientibus ab Jerusalem* (Luc. xxiv , 59 ; 46 , 47) ; et vos omnibus gentibus , ubi hæc completa sunt , communicare non vultis , quomodo estis oves hujus pastoris , cujus auditis vocibus non solum non obsequimini , verum etiam repugnatis ? Et oves quidem vos non esse , hinc docemus : esse autem lupos , audite unde doceamus. Jam enim , quia² ubi sit Ecclesia , verbis ipsius apparet , manifestum est ubi sit ovile Christi. Ab hoc igitur ovili certissimis verbis Domini demonstrato et expresso , quicumque , non dico per falsa , sed quod manifestum est , per incerta hominum crimina oves segregant , et ab unitatis atque charitatis vita ereptas et alienatas necant , nonne ipsi sunt lupi rapaces ? At enim et ipsi Dominum Christum laudant et prædicant. Hi sunt ergo de quibus ipse ait : *Induti pellibus ovium , intus autem sunt lupi rapaces. Ex fructibus eorum cognoscetis eos* (Matth. vii , 15 , 16). Ovina pellis est in Christi laudibus , lupinus fructus in maledicis dentibus.

CAPUT LXXIV. — 165. PETIL. dixit : *O miseri traditores ! impleri quidem Scripturam sic decuit ; sed in vobis hoc doleo , quod partes malitiæ vos implere meruistis.*

166. AUG. respondit : Possem ego magis dicere , *O miseri traditores !* si mihi placeret , imo si justitia suaderet , omnibus vobis objicere quorundam facta vestrorum. Quod ergo ad omnes vos pertinet , *O miseri hæretici ! cætera jam verba tua ego dixerim ; scriptum est enim , Oportet et hæreses esse , ut probati manifesti fiant inter vos* (I Cor. xi , 19). *« Impleri ergo Scripturam sic oportuit ; sed in vobis hoc doleo , quod partes malitiæ implere vos meruistis. »*

¹ In editis , *disputantibus consequentia verba recitamus.* Abest *disputantibus* , a manuscriptis.

² Hic restituimus , *quia* , ex manuscriptis.

¹ Editi , *suspirant.* Melius Mss. , *respirant.*

CAPUT LXXV. — 167. PETIL. dixit : *Nobis autem Dominus Christus contra vestra scralia patientiam simplicem innocentiamque mandavit. Quid enim dicit? « Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, quomodo dilexi vos; » et, « In hoc scient omnes quia mei discipuli estis, si dilectionem habueritis in invicem »* (Joan. XIII, 34, 35).

168. AUG. respondit : Nisi hæc verba longe a vestris moribus aliena in sermonis vestri superficiem transferreretis, quomodo vos ovina pelle tegetis?

CAPUT LXXVI. — 169. PETIL. dixit : *Paulus quoque apostolus, cum persecutiones immensas ab omnibus gentibus pateretur, a falsis fratribus pertulit graviores, sicut de se ipse testatur, frequenter afflictus : « Periculis ex gentibus, periculis ex genere, periculis a falsis fratribus »* (II Cor. XI, 26). *Quique iterum dicit : « Imitatores mei estote, sicut et ego Christi »* (I Cor. IV, 16). *Cum igitur nos falsi fratres appetitis¹, Pauli magistri patientiam sub nostris periculis² imitamur.*

170. AUG. respondit : Certe isti sunt falsi fratres, de quibus alio loco idem apostolus ita conqueritur, Timothei prædicans germanam sinceritatem : *Neminem, inquit, habeo unanimem, qui germane de vobis sollicitus sit : omnes enim sua quærunt, non quæ Jesu Christi* (Philipp. II, 20, 21). Utique de his loquebatur, qui tunc quando illam scribebat Epistolam, cum illo erant. Non enim omnes qui erant ubicumque Christiani, sua quærebant, non quæ Jesu Christi. De his ergo, ut dixi, hæc ingemuit, quos eo tempore cum ista scriberet secum habebat. Quos enim alios tangit, cum alibi dicit, *Foris pugnae, intus timores* (II Cor. VII, 5); nisi eos quos tanto vehementius, quanto interiorius metuebat? Si ergo velles imitari Paulum intus, esses falsorum fratrum tolerator, non foris innocentium calumniator.

CAPUT LXXVII. — 171. PETIL. dixit : *Nam qualis fides in vobis est, quæ non habet charitatem? Paulo ipso dicente, « Si linguis hominum loquar, et Angelorum scientiam habeam, charitatem autem non habeam, ita sum tanquam ærumentum tinniens, aut cymbalum concrepans. Aut si habuero prophetiam, et noverim omnia sacramenta et omnem scientiam, et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habeam, nihil sum. Et si distribuero omnem substantiam meam pauperibus, et tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest. »*

172. AUG. respondit : Hoc est quod paulo ante dixi, pelle te ovina contegi velle, ut si fieri potest, prius te ovis mordentem sentiat, quam præsentiat venientem. Nonne ista est charitatis laus, quæ vestram calumniam solet lucidissima veritate convincere? An ideo arma ista nostra non erunt, quia vos ea præoccupare conamini? Prorsus hæc jacula viva sunt : undecumque jaentur, agnoscuntur³ quos perimant. Si a nobis missa fuerint, in vobis hærebunt : si a vobis mittuntur, in vos retorquentur. His enim nos aposto-

¹ Sic Mss. At Er. et Lov., falsos fratres appellatis.

² Duo Mss., sub vestris periculis : id est, quæ a vobis patimur.

³ In veteribus codicibus, agnoscunt.

licis verbis, commendantibus eminentiam charitatis, vobis solemus ostendere quomodo non prosit hominibus, quamvis in eis sint vel Sacramenta vel fides, ubi charitas non est; ut cum ad unitatem catholicam venitis; intelligatis quid vobis conferatur, et quantum sit quod minus habebatis : charitas enim christiana nisi in unitate Ecclesiæ non potest custodiri : atque ita videatis sine illa nihil vos esse, etsi Baptismum et fidem teneatis, et per illam etiam montes transferre possitis. Quod si hæc et vestra sententia est, non in vobis¹ detestemur et exsufflemus vel Dei Sacramenta quæ novimus, vel ipsam fidem; sed teneamus charitatem, sine qua et cum Sacramentis et cum fide nihil sumus. Tenemus autem charitatem, si amplectimur unitatem : amplectimur autem unitatem, si eam non per verba nostra in parte confingimus, sed per verba Christi in unitate cognoscimus.

CAPUT LXXVIII. — 173. PETIL. dixit : *Et iterum, « Charitas enim magnanima est et benigna; charitas non æmulatur, non agit perperam, non inflatur, non est ambitiosa, non quærit quæ sua sunt. » Vos autem quæritis aliena. « Non irritatur, non cogitat malum, non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati : omnia tolerat, omnia sustinet : charitas nunquam excidet »* (I Cor. XIII, 4-8). *Hoc est breviter dicere : Non persequitur charitas, non adversum cæteras animas imperatores inflamat, non aliena diripit, non etiam homines quos spoliavit occidit.*

174. AUG. respondit : Quoties tibi dicturus sum, hæc si non probatis, ad neminem pertinent : si autem probatis, ad nos non pertinent; sicut nec ad vos, quæ vestri quotidie committunt per scelera furiosorum, per luxurias vinolentorum, per cæcitatem præcipitatorum, per tyrannidem raptorum. Quis non videat verum esse quod clamo? Sed nunc si esset in te charitas, congauderet veritati. Quam enim eleganter sub pelle ovina dicitur, *Charitas omnia tolerat, omnia sustinet!* ubi autem ventum fuerit ad examen, lupindentes operiri non possunt. Cum enim charitas te, propter id quod dictum est, *Sustinentes invicem in dilectione, studentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis* (Ephes. IV, 2, 3), etiamsi qua mala intus nosset, cogeret, non eis quidem consentire, sed tamen ea si prohibere non poterat, sustinere, ne propter malos ventilabro ultimo separandos, nunc a bonorum societate pacis vinculum abrumperes; foras vento levitatis excussus, paleæ crimen objicis tritico, et quæ fingis de malis, per contagionem valere et in bonis affirmas. Et cum Dominus dixerit, *Ager est hic mundus, messis autem est finis sæculi*; cum de frumentis et zizaniis dixisset, *Sinite utraque crescere usque ad messem* (Matth. XIII, 38, 39, 40) : tu laboras verbis tuis; ut frumenta jam per totum agrum defecisse, et ad exiguam particulam vestram remansisse credantur; dum vis ut habeatur Christus mendax, tu autem verax. Et loqueris quidem contra conscientiam tuam : neque enim vere quisquam quoquo modo intuens Evangelium, audet in animo suo dicere, per tot gentes in

¹ Erasmus et Cygirannensis Mss., non in nobis.

quibus pene una voce respondetur Amen, et cantatur Alleluia, non esse Christianos. Et tamen ne pars Donati, quæ orbi terrarum non communicat, errare videatur, si quis tibi angelus de cælo, qui posset intueri universum orbem, diceret extra communionem vestram nusquam esse innocentes et bonos, procul dubio gauderes super iniquitate generis humani, et vera te dixisse antequam cognosceres gloriareris. Quomodo est ergo in te charitas, quæ non gaudet super iniquitate? Sed noli falli: sunt per agrum, id est, per mundum usque ad finem sæculi crescentia frumenta dominica. Christus hoc dixit, Christus est veritas. Sit in te charitas, et congaudeat veritati. Contra Evangelium etsi angelus de cælo evangelizaverit, anathema sit (*Galat. 1, 8*).

CAPUT LXXIX. — 175. PETIL. dixit: *Postremo, quæ est ratio persequendi? Vos, miseri, interrogo; si putatis forsitan vos aliqua legis auctoritate peccare.*

176. AUG. respondit: Qui peccat, non peccat legis auctoritate, sed contra legis auctoritatem. Quia vero interrogas, quæ sit ratio persequendi; vicissim te interrogo, cujus sit vox in Psalmo dicentis, *Detrahentem secreto proximo suo, hunc persequerbar* (*Psal. c, 5*). Quære itaque persecutionis vel causam vel modum, et noli tanta imperitia generaliter malorum persecutores reprehendere.

CAPUT LXXX. — 177. PETIL. dixit: *Ego vero e contra respondeo, Jesum Christum neminem persecutum: et cum aliquæ sectæ Apostolis eidem suggerentibus displicerent (ita enim fidem venerat facere, ut non cogeret homines, sed potius invitaret), dicunt illi Apostoli, « Multi in nomine tuo manus imponunt, et nobiscum non sunt. » Dixit Jesus: « Dimittite illos; si contra vos non sunt, pro vobis sunt. »*

178. AUG. respondit: Verum dicis, multo uberius te prolaturum de tuo quæ in Scripturis non inveniuntur. Si enim de Scripturis sanctis velis testimonia proferre, numquid ea quæ non inveneris proferes? Vestra autem mendacia quam multa sint, in vestra potestate est. Ubi enim scriptum est quod posuisti, vel quando aut Domino illud suggestum est, aut a Domino illud responsum est? *Multi in nomine tuo manus imponunt, et nobiscum non sunt*, nunquam Filio Dei quisquam discipulorum dixit; unde nec illud ab eo responderi potuit, *Dimittite illos; si contra vos non sunt, pro vobis sunt*. Sed est quiddam simile, quod revera in Evangelio legimus de quodam suggestum esse Domino, qui dæmonia in ejus nomine ejiciebat, et cum discipulis eum non sequebatur, ubi Dominus ait, *Nolite prohibere: qui contra vos non est, pro vobis est* (*Luc. ix, 49, 50*). Hoc autem ad sectas demonstrandas, quibus pepercisse Dominus videatur omnino non pertinet. Sed si te nonnulla fefellit similitudo sententiæ, non est mendacium, error humanus est. Si autem imperitis sanctarum Scripturarum nebulas falsitatis injicere voluisti, compungaris et confundaris et corrigaris. Est tamen quod de hoc ipso, de quo Domino suggestum est, nos agamus. Quomodo enim tunc præter communionem discipulorum, valebat tamen plurimum san-

ctitas nominis Christi; sic præter Ecclesiæ communionem valet sanctitas Sacramenti. Neque enim Baptismus consecratur nisi in nomine Patris et Filii et Spiritus sancti. Quis autem insanissimus dixerit, etiam præter Ecclesiæ communionem nomen Filii valere, Patris autem et Spiritus sancti non valere? aut valere quidem in homine sanando¹, non autem valere in Baptismo consecrando? Sed plane præter Ecclesiæ communionem et unitatis sanctissimum vinculum et charitatis supereminentissimum donum, nec ille a quo dæmonium ejicitur, nec ille qui baptizatur, æternam vitam consequitur: sicut nec illi qui per communionem Sacramentorum intus videntur, et per iniquitatem morum foris intelliguntur. Quod autem Christus etiam corporaliter fuerit persecutus eos, quos de templo expulit flagellando, jam supra diximus.

CAPUT LXXXI. — 179. PETIL. dixit: *Sanctus vero apostolus Paulus hæc dicit: « Quoquo modo, inquit, Christus annuntietur. »*

180. AUG. respondit: Contra te loqueris, sed tamen quia pro veritate loqueris, si eam dilexeris, pro te sit quod loqueris. Quæro enim abs te, de quibus hoc dixerit apostolus Paulus? Recolamus hoc paululum, si placet. *Quidam, inquit, per invidiam et contentionem, quidam vero per bonam voluntatem Christum annuntiant; quidam ex charitate, scientes quia in defensionem Evangelii positus sum: quidam vero et per contumaciam Christum annuntiant, non caste, existimantes tribulationem suscitari vinculis meis. Quid enim? Dum omni modo, sive occasione, sive veritate Christus annuntietur, et in hoc gaudeo, sed et gaudebo* (*Philipp. 1, 15-18*). Videmus istos rem quidem sanctam et castam et veram, non tamen caste annuntiasse, sed per invidiam et contentionem, sine charitate, sine castitate. Certe paulo ante laudes charitatis adversus nos dicere videbaris ex Apostoli testimonio, quia ubi charitas non est, quidquid fuerit nihil prodest: ecce in istis charitas non est, et tamen erat Christi prædicatio, de qua se gaudere sic dicit Apostolus. Neque enim malo illorum gaudet, sed bono nominis Christi. In ipso quippe charitas erat, quæ non gaudet super iniquitate, congaudet autem veritati (*I Cor. xiii, 6*). Invidia porro, quæ in illis erat, diabolicum malum est: hac enim et cecidit et dejecit. Hi ergo tam mali, quos sic arguit Apostolus, in quibus erat tantum bonum de quo gaudet Apostolus, ubi erant? intus, an foris? Elige quod volueris. Si intus, ecce noverat eos Paulus, et eum tamen non polluebant: sic vos non polluerent in unitate orbis terrarum, de quibus nescio quæ seu vera dicitis, seu falsa confingitis. Quare ergo vos separastis? quare sacrilegio scelerati schismatis peremistis? Si autem foris erant, ecce et in eis qui foris sunt, et utique ad vitam æternam, quia charitatem non habent et unitatem non tenent, pertinere non possunt, inest tamen sanctitas nominis Christi, quorum prædicationem Apostolus propter ipsam no-

¹ Verba illa, *Patris autem et Spiritus sancti non valere, prætereunt editi: postque, nomen Filii valere, sic proseguuntur: Quid enim potest valere in homine sanando, etc.* Emendantur ope codicis Floriacensis.

minis sanctitatem, quamvis illos detestetur, gaudendo confirmat. Recte ergo ipsi nomini non facimus injuriam, cum ad nos veniunt qui foris erant : sed ipsos corrigimus, illud honoramus. Vos itaque videte quam nefarie in eis, quorum facta sicut videtur arguitis, etiam Sacramentum nominis Christi, quod in eis sanctum est, exsufflatis. Et tu quidem istos, quos commemoravit Apostolus, sicut verba tua indicant, foris ab Ecclesia fuisse arbitraris. Ita cum times a Catholicis pati persecutionem, de qua nobis loquendo facis invidiam, confirmasti in hæreticis Christi nomen, cui rebaptizando ¹ facis injuriam.

CAPUT LXXXII. — 181. PETIL. dixit : *Si igitur tanta potentia fidei non est aliquibus adversata, qua tu ratione persequeris, ut cogas homines inquinari?*

182. AUG. respondit : Nec persequimur vos, nisi quemadmodum persequitur veritas falsitatem : nec ad nos pertinet, si quis vos aliter persecutus est ; sicut nec ad vos quidquid vestri ² similiter faciunt : nec vos cogimus inquinari, sed suademus sanari.

CAPUT LXXXIII. — 183. PETIL. dixit : *Quod si cogi per legem aliquem vel ad bona licuisset, vos ipsi, miseri, a nobis ad fidem purissimam cogi debuistis. Sed absit, absit a nostra conscientia, ut ad nostram fidem aliquem compellamus.*

184. AUG. respondit : Ad fidem quidem nullus est cogendus invitus, sed per severitatem, imo et per misericordiam Dei, tribulationum flagellis solet perfidia castigari. Numquid quia mores optimi libertate voluntatis eliguntur, ideo mores pessimi non legis integritate puniuntur? Sed tamen male vivendi ultrix disciplina præpostera est, nisi cum præcedens bene vivendi doctrina contemnitur. Si quæ igitur adversus vos leges constitutæ sunt, non eis bene facere cogimini, sed male facere prohibemini (a). Nam bene facere nemo potest, nisi elegerit, nisi amaverit quod est in libera voluntate : timor autem poenarum et si nondum habet delectationem bonæ conscientiæ, saltem intra claustra cogitationis coercet malam cupiditatem. Qui tamen adversas leges constituerunt, quibus vestra comprimatur audacia? nonne hi de quibus dicit Apostolus, quia non sine causa gladium portant; ministri enim Dei sunt, vindices in iram ei qui male agit (Rom. XIII, 4)? Tota igitur quæstio est, utrum vos non male agatis, quibus tanti schismatis sacrilegium objicit orbis terrarum : cujus quæstionis discussione neglecta, superflua loquimini; et cum vivatis ut latrones, mori vos jactatis ut martyres (b). Et quia vel ipsas leges, vel invidiam formidatis, vel ad resistendum impares estis, non dico adversus tot homines, sed adversus tot gentes catholicas; etiam de mansuetudine gloriamini, quod ad vestram partem neminem cogitis. Isto modo et milvus, cum pullos rapere territus non potuerit, columbum

se nominet. Ubi enim potuistis, et non fecistis? Unde ostenditis quam plura faceretis, si possetis. Quando Julianus vobis, Christi invidens paci, basilicas reddidit unitatis, quæ strages a vobis factæ sint, quando vobiscum apertis templis suis etiam dæmones exsultabant, quis commemorare sufficiat? Bello Firmiano quæ a vobis Rogatus Maurus pertulerit (a), ipsa Mauritania Cæsarensis interrogetur. Tempore Gildoniano, quia unus collega vester familiarissimus amicus ejus fuit (b), viderint Maximianistæ quæ senserint ¹. Nam Felicianum ipsum qui modo vobiscum est, si ad jusjurandum liceret provocare, utrum ad communionem vestram non invitum Optatus redire compulerit; movere labia non auderet, præsertim si ejus faciem populus Mustitanus intueretur, quo teste illa tunc facta sunt. Sed isti, ut dixi, viderint quæ passi fuerint ab eis, cum quibus Rogato talia fecerant. Ipsa Ecclesia catholica solidata principibus catholicis imperantibus terra marique, armatis turbis ab Optato atrociter et hostiliter oppugnata est. Quæ res coegit tunc primo adversus vos allegari apud vicarium Seranum legem illam de decem libris auri, quas nullus vestrum adhuc pendit, et nos crudelitatis arguitis! Quid autem mansuetius sit, quam ut coercitione damnorum tanta vestra scelera multarentur? Quis autem possit enarrare omnia, quæ nulla amicitia ² iudicum aut aliquarum potestatum, quisque ubi potuerit, in locis vestris propria dominatione committatis? Quis nostrum in plebibus nostris ³ non aliquid tale vel a prioribus comperit, vel ipse expertus est? Nonne apud Hipponem, ubi ego sum, non desunt qui meminerint Faustianum vestrum regni sui tempore præcepisse, quoniam Catholicorum ibi paucitas erat, ut nullus eis panem coqueret, ita ut cujusdam diaconi nostri furnarius inquilinus domnædii sui ⁴ panem incoctum abjecerit, eique nulla exsilio lege damnato, communicationem non solum in civitate Romana (c), sed etiam in patria sua, nec solum in patria sua, sed etiam in domo sua negaverit? Quid nuper, quod ipse adhuc lugeo, nonne Crispinus vester Calamensis, cum emisset possessionem, et hoc emphyteuticam, non dubitavit in fundo catholicorum imperatorum, quorum legibus nec in civitatibus esse jussi estis, uno terroris impetu octo-

¹ In ante editis locus iste sic habet : *Quis commemorare sufficiat, bello Firmiano quæ a vobis Rogatus Maurus pertulerit? Ipsa Mauritania Cæsariensis interrogetur (Loy.) et tempora Gildoniana (Am., et tempore Gildoniani; Er., et tempora Gildoniani), quia unus collega vester familiarissimus amicus ejus fuit. Viderint (Am., viderunt) Maximianistæ quæ senserint, etc.* Errata et vocum ineptam interpolationem corrigunt veteres libri.

² Forte, nulla auctoritate.

³ Editi : *Quis vestrum in plebibus vestris.* Emendantur ex manuscriptis.

⁴ In excusis, *domini sui.* At in Mss., *domnædii sui.* Hanc vocem jam alias restituimus, in Enarr. in Psal. 58, n. 21.

(a) De Rogato Mauro, Mauritaniæ Cæsarensis episcopo Cartennensi, a quo Rogatenses, Donatistarum schisma, loquitur Augustinus in epist. 95, ad Vincentium. Rogatenses porro cæteros Donatistas Firmianos, quod ab iis per Firmum tyrannum acerba multa perpassi essent, appellabant, ex epist. 87, ad Emeritum, n. 10.

(b) Optatus Thamugadensis, amicus Gildonis.

(c) Hipponem Romanæ civitatis jure nobilitatam fuisse significat etiam Augustinus in epist. 55, ad Eusebium, n. 5.

¹ Ep. et Loy., *baptizando.* Melius Am. et Mss., *rebaptizando.*

² Editi, *nostris* : et infra pro, *sed suademus*, habebant, *si suademus.* Emendati sunt ex Mss.

(a) Vide infra, n. 217, et Contra Gaudentium, lib. 1, n. 28-34.

(b) Vide epist. 88, n. 8.

ginta ferme animas miserabili gemitu mussitantes rebaptizando submergere (a)? Quibus autem, nisi talibus factis, etiam ipsas de quibus conquerimini leges, longe quidem infra meritum sceleris vestri, sed tamen qualescumque ferri coegistis? An vero violentis incursibus Circumcellionum vestrorum, qui sub vestro principatu furiosis agminibus militant, non ex agris undique pelleremur, nisi vos obsides in civitatibus teneremus, qui quoquo modo ipsam faciem publicam et honestorum reprehensionem, si non timore, vel pudore ferre nolitis? Noli ergo dicere, *Absit, absit a nostra conscientia, ut ad nostram fidem aliquem compellamus*. Facitis enim, ubi potestis: ubi autem non facitis, non potestis, sive legum, sive invidiæ timore, sive resistentium multitudine.

CAPUT LXXXIV. — 185. PETIL. dixit: *Dicit enim Dominus Christus, « Nemo venit ad me, nisi quem Pater attraxerit » (Joan. vi, 44). Cur autem vos non liberum arbitrium unicuique sequi permittitis, cum ipse Dominus Deus liberum arbitrium dederit hominibus; viam tamen justitiæ ostendens, ne quis forsitan nescius deperiret. Dixit enim: « Posui ante te bonum et malum, posui ante te ignem et aquam; quod volueris elige. » Ex quo vos arbitrio, miseri, vobis non aquam, sed ignem potius elegistis. « Sed tamen, inquit, bonum elige, ut vivas » (Eccli. xv, 17, 18). Qui non vis bonum eligere, vivere te nolle damnasti¹.*

186. AUG. respondit: Si tibi proponam quæstionem, quomodo Deus Pater attrahat ad Filium homines, quos in libero dimisit arbitrio; fortassis eam difficile soluturus es. Quomodo enim attrahit, si dimittit ut quis quod voluerit eligat? Et tamen utrumque verum est: sed intellectu hoc penetrare pauci valent. Sicut ergo fieri potest ut quos in libero dimisit arbitrio, attrahat tamen Pater ad Filium: sic fieri potest ut ea quæ legum coercionibus admonentur, non auferant liberum arbitrium. Quidquid enim homo durum et molestum patitur, admonetur ut cogitet quare patiat: ut si pro justitia se pati perspexerit, id ipsum bonum eligat pro justitia talia sustinere; si autem viderit iniquitatem esse pro qua patitur, se infructuosissime laborare atque cruciari considerans, mutet in melius voluntatem, simulque careat et molestia sterili et ipsa iniquitate, multo utique gravius et perniciosius nocitura. Et vos cum aliquid adversus vos reges constituunt, admoneri vos credite, ut cogitetis quare ista patiamini: si propter justitiam, revera illi persecutores vestri sunt; vos autem beati qui persecutionem passi propter justitiam, possidebitis regnum cælorum (Matth. v, 10; I Petr. ii, 20): si autem propter iniquitatem schismatis vestri, quid illi nisi correctores vestri sunt; vos autem, sicut cæteri diversorum scelerum rei, qui poenas legibus pendant, profecto infelices et in hoc sæculo et in futuro? Nemo ergo vobis auferit liberum arbitrium: sed vos diligenter attendite quid potius eligatis, utrum correcti vivere in pace, an in

malitia perseverantes, falsi martyrii nomine vera supplicia sustinere. Sic vos autem alloquor, quasi vero aliquid dignum vestra iniquitate patiamini, cum tanta indigna faciatis, et in tanta impunitate regnetis; ita furiosi, ut per Dei laudes amplius quam bucina bellica terreatis; ita calumniosi, ut etiam spontanea vestrorum præcipitia nostris persecutionibus imputetis.

187. Dicit etiam quasi præceptor benignissimus, *Qui non vis bonum eligere, vivere te nolle damnasti*. Ita vero, si vestris criminationibus crederemus, benigne viveremus¹: quia Dei promissionibus credimus, vivere nos nolle damnamus. Bene, ut arbitror, meministis quid Apostoli dixerint Judæis, quando Christum prædicare prohibebantur: hoc ergo et nos dicimus, ut respondeatis nobis, utrum Deo magis obediendum sit, an hominibus (Act. v, 29). Traditores, thurificatores, persecutores, verba sunt hominum contra homines. In sola dilectione² Donati remansit Christus: verba sunt hominum extollentium gloriam hominis sub nomine Christi, ut gloria minuatur ipsius Christi. Scriptum est enim, *In lata gente gloria regis; in diminutione autem populi contritio principis* (Prov. xiv, 28): hæc ergo verba sunt hominum. At illa in Evangelio, *Quia oportebat Christum pati, et resurgere tertia die, et prædicari in nomine ejus penitentiam et remissionem peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem* (Luc. xxiv, 46, 47); verba sunt Christi commendantis gloriam quam accepit a Patre in latitudine regni sui. Utrisque auditis, hanc Ecclesiæ communionem potius eligimus, et hominum verbis Christi verba præponimus. Rogo, quis est qui nos dicat mala elegisse, nisi qui Christum dicit mala docuisse?

CAPUT LXXXV. — 188. PETIL. dixit: *Numquid igitur cædem vel schismaticis Deus jussit inferri? Qui si omnino præciperet, vos deberetis occidi ab aliquibus Scythis ac Barbaris, non tamen a Christianis*.

189. AUG. respondit: Vestri Circumcelliones quiescant, et nolo nos³ de Barbaris terreas. Utrum autem schismatici nos simus an vos, nec ego nec tu, sed Christus interrogetur, ut indicet⁴ Ecclesiam suam. Lege ergo Evangelium; et respondet tibi, *In Jerusalem et in totam Judæam et Samariam, et usque in totam terram* (Act. i, 8). Quisquis igitur in Ecclesia non invenitur, jam non interrogetur, sed aut correctus convertatur, aut correptus non conqueratur.

CAPUT LXXXVI. — 190. PETIL. dixit: *Neque enim Dominus Deus humano sanguine aliquando lætatus est, cum occisorem fratris Cain in vita carnificis⁵ voluerit permanere*.

¹ Floriacensis vetus codex, bene viveremus.

² Forte, ditione.

³ orte, et non nos.

⁴ Editi, judicet. Castigantur ex manuscriptis.

⁵ Am. et Er., in vita carnificem. Ubi Lovanienses ex Mss. recte castigarunt, in vita carnifice. sed ipsi tamen postea superiorum editorum erratum in Augustini responsione secuti posuerunt, sed relinqui carnifici vitam: quod per nos emendatur ad veteres codices, quia carnificem constanter jungunt ut adjectivum ad vitam.

¹ Cygirannensis codex hoc tantum loco, clamasti.

(a) Ea de re expostulat cum ipso Crispino, epist. 66.

191. Aug. respondit : Si occisori fratris Deus noluit inferri mortem, sed relinqui carnificem vitam : vide ne forte hoc sit, quod cum regis cor in manu Dei sit, unde multas ad vos commonendos et corripiendos leges ipse constituit, nulla tamen lex regia vos jussit occidi; fortasse propterea, ut quicumque vestrum in pertinaci sacrilegi furoris aura persistunt, Cain parricidæ supplicio, vita carnifice¹ crucientur. Legimus enim multos a famulo Dei Moyse misericorditer interfectos : nam in eo quod pro eorum nefario sacrilegio sic est Dominum deprecatus, ut diceret : *Domine, si dimittis illis peccatum, dimitte; sin autem, dele me de libro tuo (Exod. xxxii, 28, 31)*; ineffabilis ejus charitas et misericordia satis apparet. Numquid ergo subito crudelis effectus est, cum de monte descendens tot millia juberet occidi? Considerate itaque ne forte majore iracundia Dei per tot leges adversus vos latas a nullo Imperatore jussi fueritis occidi. An illi fratricidæ non vos comparandos putatis? Audite Dominum per prophetam dicentem : *Ab ortu solis usque ad occasum glorificatum est nomen meum in nationibus, et in omni loco incensum admovebitur nomini meo, et hostia pura. Magnum nomen meum in nationibus, dicit Dominus omnipotens (Malach. 1, 11)*. Huic fraterno sacrificio super quod respicit Deus, invidere vos per calumnias vestras ostenditis : et si quando audieritis, a solis ortu usque ad occasum laudari nomen Domini (*Psal. cxii, 3*); quod est vivum sacrificium, de quo dictum est, *Immola Deo sacrificium laudis (Psal. xlix, 14)* : ita concidet vultus vester, ut illius homicidæ. Sed quia universum orbem interimere non potestis, odio ipso rei tenemini, dicente Joanne, *Qui odit fratrem suum, homicida est (I Joan. iii, 15)*. Et utinam innocens frater in vestrorum potius Circumcellionum tela trucidandus, quam in vestram linguam² rebaptizandus incurrat!

CAPUT LXXXVII. — 192. PETIL. dixit : *Monemus vos ergo, si libenter audiat, et si non libenter accipitis, admonemus; quia Dominus Christus non occidendi formam, sed moriendi, Christianis instituit. Nam si ita repugnantes diligeret, nollet pro nobis occidi.*

193. Aug. respondit : Utinam formam ejus sequerentur martyres vestri; non se præcipitent; quod ille diabolo suggerente non fecit (*Matth. iv, 6, 7*). Vos autem cum majores nostros etiam defunctos falso testimonio persequimini, ubi accepistis hanc formam? Quod nos ignotorum criminibus maculare conamini, cum vestrorum malefacta notissima vobis obesse nolitis, ubi accepistis hanc formam? Sed nimium superbumus, si de nobis succensem, cum adversus ipsum Dominum vos falsum testimonium dicere videamus : quandoquidem ipse Ecclesiam suam per omnes gentes et promisit et exhibuit; et vos contradicitis. Hanc vero formam nec ab ipsis Judæis persecutoribus accepistis : illi enim persecuti sunt carnem ambulantis. Sic rursus infra cum ipsismet editis habent, *vita carnifice crucientur.*

¹ Editi, et vita carnifice. Particula, et, non est in manuscriptis.

² Am. et Er., in vestram aquam : dissentientibus manuscriptis.

in terra; vos Evangelium sedentis in cœlo. Quod Evangelium mitius pertulit sævientium regum flammam, quam vestras patitur linguas : nam illis incendibus unitas mansit, vobis loquentibus manere non potuit. Qui verba Domini exusta cupiebant aboleri, non credebant posse lecta contemni. Non ergo illi in Evangelio exercerent flammam suam, si eis contra Evangelium permitteretis linguas vestras. In illa persecutione Evangelium Christi ab aliis sævientibus quærebatur, ab aliis metuentibus prodebat, ab aliis sævientibus incendebatur, ab aliis diligentibus abscondebatur; nullis contradicentibus oppugnabatur : sceleratioribus vobis persecutionis partes transacta gentium persecutione servastis. Qui Christi nomen persequiebantur, Christo crediderunt : qui propter Christi nomen honorantur, Christo contradicunt.

CAPUT LXXXVIII. — 194. PETIL. dixit : *Ecce vobis plenissimum documentum, quod Christiano non liceat in pernicie aliena versari. Disciplinæ autem hujus initium Petro est constitutum, sicut scriptum est : « Percussit Petrus auriculam servi principis Judæorum, et abscidit eam. Dixitque illi Jesus : Petre, reconde gladium tuum in theca. Qui enim gladio utitur, gladio morietur » (Matth. xxvi, 51, 52).*

195. Aug. respondit : Cur ergo non tali voce compescitis arma Circumcellionum? An præter Evangelium vos loqui arbitramini, si dixeritis, Qui fuste usus fuerit, fuste morietur? Date ergo veniam, quia nec illos a quibus Marculum præcipitatum esse querimini, potuerint prohibere majores nostri : neque enim scriptum est in Evangelio, Qui aliquem præcipitaverit, præcipitatio morietur. Atque utinam sicut illa vel falsa vel transacta sunt, sic istorum ligna cessarent¹. Quanquam fortasse irascimini, quod legionibus vestris, etsi non legibus, saltem verbis subtrahimus armaturam, quia eas solis sævire fustibus dicimus. Vetus quippe ista eorum malitia fuit, nunc autem nimium profecerunt. Nam inter vinolenta convivia, et cum feminis maritos non habentibus, liberam comitandi, vagandi, jocandi, bibendi, pernoctandi licentiam, non solum fustes tornare, sed etiam ferrum vibrare et fundas circumagere didicerunt. Sed cur eis non dicam (quo animo dicam, et quo illi accipiant, noverit Deus), Insani, gladius Petri quamvis adhuc carnali motu animi, tamen pro Christi corpore in corpus persecutoris exsertus est; vestra vero arma adversus Christum divisa sunt : corpus vero cui ille caput est, id est, Ecclesia ejus, per omnes gentes est. Ipse hoc dixit, et ascendit in cœlum, quo eum furor Judæorum sequi non potuit : et membra ejus in corpore quod ascendens commendavit, furor vester oppugnat. Pro istis membris adversus vos sæviunt, et vobis resistunt, quicumque in Catholica parvæ adhuc fidei, eo animo sunt, quo tunc Petrus fuit, cum ferrum pro Christi nomine strinxit. Sed multum interest inter vestram perse-

¹ Editi, lingua cessaret. Emendantur auctoritate manuscriptorum.

cutionem et istorum. Vos similes estis servo sacerdotis Judæorum; quia servientes principibus vestris, adversus Ecclesiam catholicam, id est, adversus Christi corpus armamini: isti autem tales sunt, qualis tunc Petrus fuit, qui pro Christi corpore, id est, pro Ecclesia, etiam corporaliter pugnant. Sed si ipsis dicitur ut quiescant, sicut Petro tunc dictum est; quanto magis vobis dicendum est, ut hæretico furore deposito¹ ad ea membra pertineatis, pro quibus illi sic dimicant. Sed læsi a talibus etiam nos odistis, et tanquam aures dexteræ perdideritis, Christum sedentem ad Patris dexteram non auditis. Sed quibus loquar, aut quando eis loquar, quibus nec horam invenio, vinam etiam mane ructuantibus, sive jam ebriis, sive adhuc²? Quinimo et minantur, non solum illi, sed de illis etiam episcopi ipsorum, parati negare ad se pertinere quod fecerint. Donet nobis Dominus canticum graduum, quo dicere possimus, *Cum his qui oderunt pacem, eram pacificus; cum loquebar eis, debellabant me gratis* (Psal. cxix, 7). Dicit enim hoc corpus Christi, quod per totam terram, ab aliis hic, ab aliis alibi, et ab omnibus aliis atque aliis ubicumque sunt, hæreticis oppugnatur (a).

CAPUT LXXXIX.— 196. PETIL. dixit: *Ergo, inquam, mortem pro fide subeundam constituit, quam cuiquam pro communione faciendam*³. Christianitas enim mortibus proficit. Nam nemo fidelissimus⁴ viveret, si mors a fidelibus timeretur. Dicit enim Dominus Christus: *Si granum tritici cadens in terram non moriatur, solum manet; si autem moriatur, multum fructum facit* (Joan. xii, 24, 25).

197. AUG. respondit: Vellem scire quis primo de parte vestra se præcipitaverit. Valde quippe illud granum fertile fuit, unde tanta seges præcipitatorum cadaverum pullulavit. Sane cum verborum Domini memineritis, quia se dixit granum moriturum, et multum fructum facturum; quare ipsi fructui, quod per totum mundum veracissime (b), provenerit invidetis; et ei zizaniorum vel paleæ crimina, vel quæ audistis vel quæ finxistis, objicitis?

CAPUT XC.— 198. PETIL. dixit: *Sed vos spinas atque zizania, non semina spargitis, cum quibus vos in summo iudicio deceat concremari. Non maledicimus; sed omnis spinosa conscientia, Dei sententia sic tenetur.*

199. AUG. respondit: Saltem commemoratione zizaniorum simul tibi et triticum veniret in mentem; quia utraque per agrum jussa sunt crescere usque

¹ Am. et Er., errore deposito.

² Post, sive adhuc, adjecerant Lovanienses, *potantibus*: ex mera conjectura Erasmi, qui id ibi deesse notaverat in ora libri. Sed eo loci subintelligendum nomen, *ebriis*; ut, sive adhuc, ebrietatem denotet non incipientem, sed perdurantem.

³ Er. et Lov., *quæ cuique pro communione facienda*. Locum Lovaniensium iudicio corruptum sanamus subsidio Gallicanorum manuscriptorum.

⁴ Veteres codices duo, Endoviensis et Floriacensis, *fidelissimus*.

(a) Vide librum 5 contra Cresconium, cap. 67, et lib. 4, cap. 60 et 61.

(b) Juxta Morel, *feracissime*. Vide Element. Critic., pag. 114. M.

ad messem: vos autem oculum malevolentiae in zizaniis acriter figitis, et contra sententiam Christi ea sola per orbem terrarum, excepta Africa, crevisse contenditis.

CAPUT XCI.— 200. PETIL. dixit: *Ubi est quod dicit Dominus Christus: « Si acceperis alapam, præpara et alteram maxillam »* (Matth. v, 39)? *Ubi est illud, quod sputa in facie passus est, qui sputo suo sanctissimo cæci oculos patefecit? Ubi est quod dicit apostolus Paulus: « Si quis vos in faciem cædit? » Ubi est quod iterum dicit: « In plagis supra modum, in mortibus frequenter, in carceribus abundantius »* (II Cor. xi, 20, 23)? *Quæ pertulit memorat, non quæ fecit. Suffecerat fidei christianæ à Judæis hæc fieri: cur hæc miseri perpetratis?*

201. AUG. respondit: Itane vero vos accepta alapa præbetis alteram maxillam? Non istam vobis famam furiosa vestra agmina per totam Africam cum terribili turpitudine passim vagantia compararunt. Utinam vobiscum paciscerentur homines, ut saltem secundum veterem Legem, oculum pro oculo, dentem pro dente peteretis (Deut. xix, 21), non pro auditis verbis fustes erigeretis.

CAPUT XCII.— 202. PETIL. dixit: *Quid autem vobis est cum regibus sæculi, quos nunquam Christianitas nisi invidos sensit? Quod ut breviter doceam, Machabæos fratres rex persecutus est* (II Machab. vii). *Rex quoque tres pueros, cum ipse sacrilegus esset, flammis nescius religiosus addixit* (Dan. iii). *Rex quæsiivit animam pueri Salvatoris* (Matth. xi, 16). *Rex justissimum Daniele ferinis morsibus, ut putabat, objecit* (Dan. vi). *Ipsamque Dominum Christum iudex nequissimus regis occidit* (Matth. xxvii, 26). *Inde est quod Apostolus clamat: « Sapientiam loquimur inter perfectos, sapientiam non hujus sæculi, neque principum hujus mundi quæ evacuatur; sed loquimur Dei sapientiam in sacramento, quæ fuit abscondita, quam constituit Deus ante sæcula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus sæculi cognovit. Si enim cognovissent, non utique Dominum majestatis crucifixissent »* (I Cor. ii, 6-8). *Sed de pristinis regibus paganis hoc dictum sit. Vos autem, hujus sæculi imperatores; quia christiani esse desiderant, non permittitis esse christianos, cum fuco et nebula vestri mendacii eosdem bona mente credentes, ad iniquitatem vestram prorsus adducitis, ut armis suis contra hostes reipublicæ præparatis in Christianos incurrant, putentque se suasionibus vestris Deo officium facere, si nos quos odistis occidant, dicente Domino Christo, « Veniet, inquit, tempus ut qui vos occiderit, putet se Deo officium facere »* (Joan. xvi, 2). *Nihil igitur interest vobis male docentibus, utrum reges orbis terrarum, pagani, quod absit, an christiani esse desiderant; cum eosdem contra Christi familiam non cessatis armare. Nescitis autem, aut potius non legistis, quod crimine hominem occidentis majus crimen est suavis? Jezabel in mortem hominis justi vel pauperis maritum suum excitaverat regem, pari tamen supplicio vir et uxor ambo perierunt* (III Reg. xxi). *Neque enim vos aliter reges impellit, quam ut sæpe subtilis suadela femineæ*

reges impulit in reatum. Etenim per filiam uxor Herodis impetravit ac meruit in disco ad mensam caput Joannis afferri (Matth. XIV, 8, 9). Pontium Pilatum Judæi sic coegerunt, ut Christum Dominum cruci suffigeret, cujus sanguinem vindicem super se semper ac suos manere voluerunt (Id. XXVII, 24-26). Ita vos igitur sanguine nostro peccantes obruitis. Non enim, etsi iudex percutiat, non vestrae nos potius calumniae ferierunt. Dicit enim propheta David ex Domini Christi persona, « Quare fremuerunt gentes, et populi meditati sunt inania? Astiterunt reges terræ, et principes convenerunt in unum, adversus Dominum, et adversus Christum ejus. Disrumpamus vincula eorum, et abiciamus a nobis jugum ipsorum. Qui habitat in cælis, iridebit eos, et Dominus subsannabit illos. Tunc loquetur ad eos in ira sua, et in furore suo conturbabit eos. Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea, et tanquam vas figuli illos comminues. » Ipsosque, id est reges, ne quasi ignari vel nescii persequi cuperent Christianos, his præceptis admonuit, ne perirent: quæ illos præcepta, quia nesciunt, utinam doceremus; aut certe vos illis sine dubio ostenderetis, si velletis ut viverent; vel certe, quod tertium est, ipsos sibimet legere vestra malitia permisisset: primus Davidicus psalmus illis omnino suaderet, ut christianum viverent et regnarent; quos quidem male decepistis, dum vobis sese committunt. Vos namque illis quæ mala sunt fingitis, et quæ bona sunt occultatis. Hoc tandem legant vel serius, quod olim legere debuerunt. Quid enim dicit? « Et nunc, reges, intelligite; erudimini, qui judicatis terram. Servite Domino in timore, et exultate ei cum tremore; apprehendite disciplinam, nequando irascatur Dominus, et pereatis de via justa. Cum exarserit quam cito ira ipsius super vos, beati omnes qui confidunt in eo » (Psal. II). Imperatores, inquam, suasionibus premitis, ut Pilatum, quem, ut diximus, Judæi presserunt, licet ipse clamaverit lavans publice manus, « Liber sum a sanguine hujus justus » (Matth. XXVII, 24): tamen quomodo potest a crimine mundus esse qui fecit? Sed ut vetera taceam, in vestris exemplis advertite imperatores quam plures ac iudices vestros persecutionem nobis faciendo periisse. Ut relinquamus Neronem, qui primus est persecutus Christianos; Domitianum similiter Neronis maximam partem, Trajanum, Getam¹, Decium, Valerianum, Diocletianum; periit etiam Maximianus: qui cum thura prædicarent, incensis codicibus dominicis, primus Marcellinus, episcopus Romanorum qui fuit, sed et Carthaginis Mensurarius, et Cæcilianus, ex ipsis sacrilegis flammis, ut favillæ vel cineres remanserunt. Thuris enim conscientia omnes implicuit, qui Mensurio consensistis. Periit Ma-

¹ Editiones Am. et Er. loco, *Getæ*, substituunt, *Varium*. Fuit is Aurelius Antoninus Heliogabalus seu Alagabalus, Varii nomen, quod vario et incerto semine conceptus putaretur, sortitus; ut Lampridius narrat. Sed manuscripti constanter præferunt, *Getam*; quod nomen alteri Severi filio fuit, fratri Antonini Caracallæ.

carius, periit Ursacius (a), cunctique Comites vestri, Dei pariter vindicta perierunt. Ursacium namque barbarica pugna prostratum, sævis unguibus alites canumque avidi dentes morsibus discerpserunt. Nonne idem vestro impulsu percussor est, qui, ut rex Achab, quem diximus a muliere persuasum, justum pauperem occidit (III Reg. XXI)? Ita nos quoque justos et pauperes (circa opem dixerim mundanam², nam gratia Dei in nobis non est pauper) non desinitis jugulare. Non enim (si tamen manu non facitis) non lingua carnifice hominem jugulatis. Scriptum est enim: « Mors et vita in manibus lingue » (Prov. XVIII, 21). Omnes ergo qui occisi sunt, tu qui suasor es occidisti. Neque enim manus carnificis nisi lingua tua fervescit, et ille dirus³ pectoris calor in alienum sanguinem verbis tuis accenditur, sanguinem justum sui vindicem diffusoris.

203. Aug. respondit: Huic loco tam copiose a te exaggerato atque digesto, ubi de regibus sæculi adversus nos invidiose loquimini, si debite digneque respondeam, vereor ne me quoque crimineris regum iracundiam in vos concitare voluisse. Quanquam cum more vestro universaliter in omnes Catholicos hujus invectionis impetu fereris⁴, nec me utique prætermittis. Curabo tamen ostendere, si potuero, te hoc potius fecisse talia dicendo, quam me talibus respondendo. Ac primum vide quemadmodum tibi tu ipse adverseris: certe istum locum sic exorsus es, *Quid autem vobis est cum regibus sæculi, quos nunquam Christianitas nisi invidios sensit?* His verbis prohibes utique nos ad reges sæculi accedere. Et paulo post dicitis: *Ipsosque, id est reges, ne quasi ignari vel nescii persequi cuperent Christianos, his præceptis admonuit, ne perirent: quæ illos præcepta, quia nesciunt, utinam doceremus; aut certe vos illis sine dubio ostenderetis, si velletis ut viverent.* Quomodo igitur nos regum vis esse doctores? Et nostri quidem, si qua eis amicitia est cum regibus christianis, si ea bene utuntur, nihil peccant: si qui vero inde extolluntur, multo levius quam vos peccant. Vobis enim, qui sic nos arguitis, quid fuit cum rege pagano, et, quod est gravius, apostata et christiani nominis hoste Juliano, a quo vobis basilicas quasi vestras reddi deprecantes, hoc in ejus laude posuistis; *quod apud eum sola justitia locum haberet?* Quibus verbis (credo enim vos latine intelligere) et idololatria Juliani, et apostasia justitia est appellata. Tenetur petitio, quam vestri majores dederunt; constitutio⁵, quam impetraverunt; Gesta,

¹ Editi, vos. At MSS., nos.

² Floriacensis codex, *mundaneam*.

³ Am. et MSS., *durus*.

⁴ Sic Am. et MSS. At Er. et Lov., *feraris*.

⁵ Am. et Er., *quam dederunt Constantio*. Sed nullus Constantio imperatori locus in hac Donatistarum historia, nec ab eo Donatistarum nomine petitum quidquam aut impetratum. Quare pro, *Constantio*; restituta est per Lovanienses vox, *constitutio*, quam et nostri habent Gallicani MSS.

(a) Macarii causam copiose defendit Optatus libro 5 contra Parmenianum. De Ursacio etiam ibidem: « Displicent vobis, » ait, « tempora nescio cujus Leontii, Ursacii, Macarii, et cæterorum. » Et Augustinus infra, in libro contra Cresconium tertio, cap. 20, sibi pro Donatistis objectat: « Sed posteaquam Ursacio et Zenophilo persequentibus « communicare nolisset » Silvanus Cirtensis episcopus,

ubi allegaverunt. Evigilate, et attendite : inimico Christi, apostatae, adversario Christianorum, servo daemioniorum, talibus verbis ille, ille, vester ille Pontius supplicavit. Itē nunc, et nobis dicite, *Quid vobis est cum regibus saeculi?* ut surdi surdis populis legatis, quod cum ipsis audire non vultis : *Stipulam in oculo fratris tui vides, trabem in oculo tuo non vides* (Matth. vii, 3).

204. *Quid, inquis, vobis est cum regibus saeculi, quos nunquam Christianitas nisi invidos sensit?* Hoc cum dixisses, enumerare conatus es, quos reges justī senserint inimicos : nec considerasti quod plures enumerari possint, quos habuerint amicos. Pater Abraham a rege divinitus admonito ne attaminaret ejus uxorem, et amicissime habitus est, et munus accepit (Gen. xx). Isaac filius ejus regem similiter amicissimum expertus est (Id. xxvi, 11). Jacob in Ægyptum a rege honorabiliter exceptus, eum etiam benedicit (Id. xlvii). Quid loquar de filio ejus Joseph, qui post carceris tribulationem, quo velut igne sicut aurum castitas ejus probata est, magnis ab eo sublimatus honoribus (Id. xxxix et xli), jurabat etiam per Pharaonis salutem (Id. xlii, 15), non tanquam typho elatus, sed benevolentiae non ingratus. Regis filia Moysen adoptavit (Exod. ii, 10). David ad alienigenam, regis Israel compulsus iniquitate, confugit (I Reg. xxvii). Elias ante currum pessimi regis, non illius imperio, sed suo cucurrit obsequio (III Reg. xviii, 44-46). Elisæus hospitiæ mulieri, si quid sibi forte a rege per ejus intercessionem præstari vellet, etiam ultro offerendum putavit (IV Reg. iv, 13). Sed ad ipsa jam tempora veniam, quando captivus Dei populus habebatur, ubi, ut mitius loquar, mira tibi irrepsit oblivio. Volens enim probare quod reges nunquam Christianitas nisi invidos senserit, commemorasti tres pueros et Danielem, quæ passi sunt a persequentibus regibus, nec rebus, non vicinis¹, sed plane ipsis admoneri potuisti, qualis ipse rex post innocentium flammaram miraculum, sive in Deo laudando atque prædicando, sive in ipsis pueris honorandis exstiterit; qualem rex habuerit Danielem, et non recusantem quibus muneribus exornaverit, cum ille honorem debitum reddens regiae potestati, quod satis in verbis ejus apparet, donum Dei quo præditus erat indicando, interpretando ejus somnium non subtraxit. Unde cum ab invidis sancti viri², sacrilega vesania calumniantibus, invitus eum rex in lacum leonum mittere cogeretur, quanquam tristis id fecerit, præsumpsit eum tamen per auxilium Dei sui salvum futurum. Itaque cum ille refrenata divinitus leonum rabie vixisset illæsus, sollicita et amica voce regis ipsius sibi præmissa, et ipse cum benedictione de lacu respondit, *Rex, in saeculum vive* (Dan. iii-vi). Cur istas regum cum sanctis amicitias, cum sermo tuus

ibidem versaretur, cum istorum famulorum Dei, in quibus hæc acta sunt, tu ipse commemorares exempla, vel non vidisti, vel videre noluit, vel quod nescio quemadmodum excuses, visa notaque tacuisti? Quod si te, sicut causæ pessimæ defensorem, studium falsitatis astruendæ non impediret, et te nolentem vel nescientem¹ a luce veritatis averteret; profecto reges quosdam bonos, quosdam autem malos, et alios sanctorum amicos, alios inimicos sine ulla difficultate recoleres. Et miramur quod se Circumcelliones vestri sic præcipitant. Quis post te currebat, obsecro? te quis Macarius, quis miles insequabatur? Nempe in abruptum falsitatis hujus nullus nostrum te impulit. Cur ergo clausis oculis sic isti præceps, ut cum dixisses, *Quid autem vobis est cum regibus saeculi?* non adjungeres, quos sæpe Christianitas invidos sensit; sed non dubitares dicere, *quos nunquam Christianitas nisi invidos sensit?* Itane vero nec ipse cogitasti, nec eos qui scripta tua legerent, cogituros putasti tot regum exempla tibi reclamantia, Nescit quid loquatur?

205. An quia illi quos commemoravi, veterum temporum fuerunt, ideo tibi eos nihil adversari arbitraris, quia non dixisti, Quos nunquam justitia nisi invidos sensit; sed dixisti, *quos nunquam Christianitas nisi invidos sensit*: ex illo fortasse tempore volens eos intelligi justis invidere, ex quo christiani appellari cœperunt? Quid ergo sibi volunt exempla veterum temporum, quibus hoc quod imprudenter dixisti, imprudentius docere voluisti? Numquid enim Machabæi, vel tres pueri, vel Daniel, non antequam Christus in terra nasceretur, vel egerunt illa vel pertulerunt? Deinde cur, ut paulo ante commemoravi, Juliano vero Christianitatis invidio supplicastis? cur ab eo basilicas petistis? cur apud eum solam justitiam locum habere dixistis? Si Christianitatis invidus hæc audit, quid sunt a quibus hæc audit? At vero Constantinus, nequaquam christiani nominis invidus, sed plane christiano nomine gloriosus, memor spei quam gerebat in Christo, pro ejus unitate justissime judicans, acceptari a vobis nec ad se appellantis meruit. Ambo jam christianis temporibus, sed non fuerunt ambo christiani: quod si ambo Christianitatis invidi, cur ad unum eorum sic appellastis, alteri eorum sic supplicastis²? Petentibus enim majoribus vestris, episcopale judicium dederat Constantinus, et apud Romam, et apud Arelatum: quorum primum apud eum accusastis, ab altero ad eum appellastis. Si autem, quod verum est, unus eorum in Christum crediderat, alter a Christo apostataverat; cur christianus consulens unitati contemnitur, et apostata favens divisioni laudatur? Constantinus vobis basilicas jussit auferri, Julianus restitui. Quid horum christianæ paci conveniat vultis nosse? Illud fecit qui crediderat in Christum, hoc fecit qui dimiserat Christum. O quam velles dicere: Male factum est ut Juliano ita suppli-

¹ In Mss., *et te volentem vel nescientem.*

² Editi post, *sic supplicastis*, prosequerentur sic: *Si autem quod verum est, petentibus tunc (vel, cum) majoribus vestris, etc., rursusque infra repetebant; Si autem (vel, si ergo) quod verum est, unus eorum, etc.* Corriguntur hæc subsidio veterum manuscriptorum.

« actus est in exsilium. » Usuardus falsa aliqua et a Donatistis conficta historia deceptus, pseudomartyrem Donatum sub Ursacio et Marcellino passum scribit in Martyrologio, calendis martiis, in hæc verba: « Eodem die sancti Donati martyris, qui sub iudice (vel duce) Ursacio et Marcellino tribuno passus est. »

¹ Ita manuscripti. At editi, *nec rebus modo vicinis.*

² Editi, *sancto viro.*

caretur, sed hoc quid ad nos pertinet? Quod si diceret, et in his quidem verbis tuis Catholica vinceret, ad cuius sanctos toto orbe diffusos multo minus pertinet quidquid dicitis, de quibus vultis, sicut vultis. Sed non potes dicere, male factum ut Juliano ita supplicaretur: oppilat fauces, premit linguam domestica auctoritas; Pontius fecit, Pontius supplicavit, Pontius apostatam iustissimum dixit, Pontius apud apostatam solam iustitiam locum habere prædicavit. His verbis sibi Pontium supplicasse in eodem rescripto suo nominatim sine ambage ipse Julianus expressit. Exstant allegationes vestræ: non hæc incerta fama, sed publica monumenta testantur. An forte quia contra unitatem Christi, petitioni vestræ aliquid concessit apostata, verum putas esse quod dictum est, apud eum solam locum habere iustitiam? quia vero imperatores christiani, quod valere arbitrantur ad Christi unitatem, contra vestram statuunt voluntatem, Christianitatis invidi appellantur? Sic desipiant omnes hæretici, et resipiant ut non sint hæretici.

206. Et ubi, inquires, impletum est quod Dominus dicit, *Veniet tempus, ut qui vos occiderit, putet se Deo officium facere* (Joan. xvi, 2)? Neque enim hoc de Paganis dici potuit; qui non propter Deum, sed propter idola Christianos persequebantur. Non videtis, si hoc de his imperatoribus dictum esset, qui gaudent de nomine christiano, hoc eos utique præcipue fuisse iussuros, ut occideremini: quod nunquam omnino iusserunt. Sed vestri hostili more legibus repugnando poenas debitas luunt; et voluntarias mortes suas, dum nobis invidiosas putant, sibi perniciosas non putant. Quod si de regibus nomen Christi honorantibus illud a Domino dictum esse arbitrantur, quærant quid Catholica in Oriente perpessa sit, quando Valens imperabat arianus. Ecce haberem, quo intelligerem impletum esse, quod Dominus ait, *Veniet tempus, ut qui vos occiderit, putet se officium Deo facere*: ne sibi ad famæ gloriam hæretici assumerent, si quid adversus eorum errorem imperatores catholici præcepissent. Verumtamen tempus illud post ascensionem Domini completum esse reminiscimur; sancta Scriptura hujus rei testis omnibus nota est. Judæi putabant se officium Deo facere, cum Apostolos occidebant. Inter hos qui officium Deo arbitrabantur se exhibere, etiam Saulus noster, nondum noster, fuit: ita ut hoc inter laudes suas præteritas et obliviscendas enumeret, *Hebræus, inquit, ex Hebræis, secundum legem pharisæus, secundum æmulationem persequens Ecclesiam* (Philipp. iii, 5, 6). Ecce qui putabat officium se Deo facere, cum faciebat quod mox ipse perpessus est. Nam quadraginta Judæi conjuraverant ut interficerent eum, quando fecit hoc tribuno innotescere, ut eorum insidias armato milite septus evaderet (Act. xxiii, 12-35). Sed nondum erat qui ei diceret, Quid tibi est, non cum regibus, sed cum tribunis armisque regalibus? non erat qui ei diceret, Audes per milites quærere tuitionem, cum Dominus tuus per eos ductus sit ad passionem? Nondum erant ista deliramenta, sed contra hæc futura jam tunc illa parabantur exempla.

207. Quin etiam terribiliter proponere ausus es et dicere: *Sed ut cætera taceam, in vestris exemplis advertite, imperatores quamplures ac iudices vestros persecutionem nobis faciendo periisse.* Hoc in epistola tua cum legissem, intentissime expectabam quid dicturus, et quos enumeraturus esses: cum ecce mihi, quasi relinquendo, cœpisti commemorare Neronem, Domitianum, Trajanum, Getam¹, Decium, Valerianum, Diocletianum, Maximianum. Fateor plures esse: sed tu prorsus contra quos loquaris, oblitus es. Nonne isti omnes pagani fuerunt, et universaliter christianum nomen pro suis idolis persecuti sunt? Evigila ergo: nam isti communionis nostræ non fuerunt; unitatem ipsam, vel unde nos, sicut vos putatis, vel unde vós, sicut Christus docet, existis², totam persequebantur. Tu autem proposueras ostendere nostros imperatores ac iudices persecutionem vobis faciendo periisse. An nec tu exigis³ ut istos computemus, quia relinquens eos commemorasti dicens, *Ut relinquam Neronem*: et sub ista relictione per cæteros cucurristi⁴? Quid opus fuit ergo ut commemorarentur ad rem non pertinentes? Sed quid ad me? Jam istos tecum relinquo: nunc saltem procedant isti quos promisisti quam plures. Nisi forte propterea non inveniuntur, quia eos periisse dixisti.

208. Sequeris enim jam, et episcopos nominas, quos de traditione codicum soletis arguere. De quibus et nos solemus respondere: Aut non probatis, et ad neminem pertinet; aut probatis, et ad nos non pertinet. Suam enim sarcinam portaverunt, vel bonam vel malam: et bonam quidem credimus; sed qualemlibet, tamen suam: sicut vestri mali, nec ipsi vestram, nec vos ipsorum; sed vestrum omnium communis pessima sarcina schisma est. Hoc sæpe jam diximus. Exhibe igitur non episcoporum nomina, sed imperatorum ac iudicum nostrorum, qui vos persequendo perierunt. Hoc enim proposueras, hoc promiseras, ad hoc nos intentissimos feceras. *Audi, inquit, periit Macarius, periit Ursacius, cunctique Comites vestri, Dei pariter vindicta perierunt.* Duos solos commemorasti, quorum neuter imperator fuit. Cui hoc placeat, quæso te? tibi ipse nonne displices? Promittis quam plures imperatores ac iudices nostros te commemoraturum, qui vos persequendo perierint, et tacitis imperatoribus nominas duos vel iudices vel Comites. Illud enim quod adjungis, *Cunctique Comites vestri Dei pariter vindicta perierunt*, ad rem non pertinet. Hoc quippe modo jam dudum locum istum finire potuisti, ut omnino neminem nominares. Cur ergo imperatores nostros, id est, nostræ communionis non commemorasti? An timuisti ne reus majestatis accusareris? Ubi est Circumcellionica⁵ foritudo?

¹ Editi hoc rursus loco, *Varium*; cum veteres Mss. constanter ferant, *Getam*.

² Quidam editi, *existitis*. Melius Mss., *existis*: a verbo, *exeo*.

³ Sic Mss. Editi vero, *ac nos tu exigis*.

⁴ Am. et Mss., *cæteros cucurristi*: omissa particula, *per*.

⁵ Floriacensis vetus codex, *Cercicellionica*.

Deinde quid agis ¹ de illis, quos tot superius nominasti, qui rectius tibi possunt dicere : Quid nos quærebas? Causam enim tuam nihil adjuverunt : et tamen nominati sunt. Deinde qualis es, qui eos quos periisse commemoras, nominare formidas? Saltem ipsos iudices vel Comites, quos videris non timuisse, plures nominares. Remansisti autem ad Macarium et Ursacium. Itane quam plures illi, duo isti sunt? An quod pueri didicimus, sapis? Si enim quæras ex me, duo quis numerus sit, singularis, an pluralis; quid esse respondeam, nisi pluralem? Sed adhuc etiam ² non deficit quod dicam. Eximo inde Macarium : neque enim dixisti quomodo perierit. An forte quisquis vos persequitur, nisi in hac terra fuerit immortalis, quando mortuus fuerit, propter vos mortuus existimabitur? Quid, si non in tam longo imperio Constantinus, et tam longa felicitate vixisset, qui primus adversus vestrum errorem multa constituit; et quid, si non Julianus tam cito abreptus esset e vita, qui vobis basilicas dedit (a)? quando ista garriendi finem faceretis ³, cum et modo tacere nolitis? Nec tamen dicimus nos, ideo cito mortuum Julianum, quia vobis basilicas dedit. Possumus enim esse in his pariter copiosi, sed nolumus esse pariter vani. Proinde, ut dicere cœperam, ex illis duobus secerno Macarium ⁴. Cum enim duos proposuisses, ipsum et Ursacium; repetisti nomen Ursacii, ut nobis ostenderes quam mortem meruerit, et dixisti : *Ursacium namque barbarica pugna prostratum, sævis unguibus alites, canumque avidi dentes morsibus discerpserunt*. Unde satis apparet, cum de Macario majorem invidiam facere soleatis, ita ut nos Macarianos, non Ursacianos appelletis; multo maxime te de illo fuisse dicturum, si de morte ejus aliquid tale dicere potuisses. Ex his itaque duobus, ubi pluralem numerum posuisti, sejuncto Macario, remanet Ursacius nomen proprium numeri singularis. Ubi est igitur tam plurium ⁵ illorum tam minax et tremenda promissio?

209. Jam illud quam ridiculum sit, qui quoquo modo loqui noverunt, quantum opinor, intelligunt, quod cum dixisses, *Periit Macarius, periit Ursacius, cunctique Comites vestri, Dei pariter vindicta perierunt*; tanquam exigentibus ut probares, quia revera nihil aliud vel auditor vel lector exigeret, statim connexuisti magnum documentum, quo probares cunctos Comites nostros Dei pariter vindicta periisse. *Ursacium namque barbarica*, inquis, *pugna prostratum, sævis unguibus alites, canumque avidi dentes morsibus discerpserunt*. Hoc modo potest alius similiter nesciens quid loquatur, dicere, omnes episcopos vestros Dei vindi-

¹ Ita Mss. At editi, *quid ais*.

² In Mss.: *sed ad hoc etiam*. Editi tamen non male: *sed adhuc etiam*. At vero postea minus bene ferebant, *non desit quod dicam*. Ex duobus video *Macarium*: et per nos emendantur ex manuscriptis.

³ Am. et omnes Mss., *garrere taceretis*.

⁴ Sic Mss. At editi corrupte, *cerno Macarium*.

⁵ Er. et Lov.: *quam plurium*.

(a) Imperio potius est Constantinus annis fere triginta duobus, auctore Eusebio in ejus Vita. Julianus vero imperii sui, post Constantii patruelis obitum, anno uno et mensibus circiter septem transactis, in prælio contra Persas periit, ætatis anno trigesimo primo.

cta in carcere defecisse : et cum ab eo fuerit flagitatum unde hoc probet, adjungere statim, Opiatus namque de satellitio Gildonis accusatus, tali genere mortis extinctus est. Has nugas audire et discutere et refellere cogimur : tantum timemus infirmis, ne intellectu tardiore in vestros laqueos celeriter currant. Istum autem Ursacium, si forte bene vixit, et vere ita mortuus est, consolabitur promissio Dei dicentis, *Sanguinem animarum vestrarum exquiram de manibus omnium bestiarum* (Gen. ix, 5).

210. Quod autem nobis calumniamini, dicentes, a nobis in vos ad iracundiam reges sæculi concitari, dum eos non docemus divinam Scripturam, sed potius militiam nostram suggerimus : non puto vos usque adeo surdos esse adversus ipsa sanctorum codicum eloquia, ut non potius timeatis ne noverint ea. Sed velitis nolitis, intrant Ecclesiam, et si nos tacemus, lectoribus admovent aurem : atque, ut de cæteris taceam, istum ipsum plerumque psalmum, quem tu commemorasti, intentissime accipiunt. Dixisti enim, quod eos non doceamus, nec eos volentes sinamus ut noverint quod scriptum est, *Et nunc, reges, intelligite; erudimini, qui judicatis terram : servite Domino in timore, et exsultate ei cum tremore : apprehendite disciplinam, nequando irascatur Dominus*, etc. Credite et ista cantari, et illos audire : sed utique audiunt et illud superius in eodem psalmo, quod tu, nisi fallor, propterea præterire noluisti ¹, ne timuisse intelligeretur. Audiunt ergo et illud : *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te : pete a me, et dabo tibi gentes hæreditatem tuam et possessionem tuam terminos terræ* (Psal. 11). Quo audito utique mirantur esse aliquos qui huic hæreditati Christi contradicunt, et eam ad exiguam partem terræ redigere conantur : mirantesque fortasse quærant propter id quod in consequentibus audiunt, *Servite Domino in timore*; in quo illi servire possint, in quantum reges sunt. Omnes enim homines servire Deo debent : aliter communi conditione, qua homines sunt; aliter diversis donis, quod ille aliud agit in rebus humanis, ille aliud. Non enim auferenda idola de terra, quod tanto ante futurum prædictum est (Isai ii, 18, et Zach. xiii, 2), posset quisquam jubere privatus. Habent ergo reges, excepta generis humani societate, eo ipso quo reges sunt, unde sic Domino serviant, quomodo non possunt qui reges non sunt.

211. Ista ergo cum cogitant ², audiunt et illud quod de tribus pueris ipse commemorasti, et audiunt solemnitate mirabili. Tunc enim eadem Scriptura maxime in Ecclesia cantatur, quando ipsa festivitas ferventiores facit etiam eos qui cætero anno pigriores sunt. Quid ergo putatis animi habere christianos imperatores, cum audiunt tres pueros missos in caminum ignis ardentis quia regi ad iniquitatem adorandi simulacri ³ consentire noluerunt; nisi ut cogi-

¹ Editi, *voluisti*. Verius Mss., *noluisti*: ut patet supra ex n. 202.

² In Mss.: *Ista ergo cum cogitent*.

³ Editi, *simulacra*. Verius Mss., *simulacri*; id est statuæ Nabuchodonosor, ex Danielis cap. 3.

tent ipsam libertatem sanctorum nec regia potestate, nec poenae immanitate posse superari? gaudentque se non esse ex numero talium regum, qui contemptores idolorum quasi sacrilegos puniebant. Porro autem cum in consequentibus audiunt, eundem regem, non solum puerorum, sed et flammaram Deo servientium tanto miraculo territum, etiam ipsum coepisse Deo servire in timore, et exsultare cum tremore, et apprehendisse disciplinam; nonne intelligunt ideo ista esse conscripta, et tanta celebritate recitari, ut et servis Dei ne ad sacrilegium regibus cedant, et ipsis regibus ut ad religionem Deo credant, proponantur exempla? Volentes ergo et isti ex ipsius admonitione psalmi, quem tu quoque inseruisti scriptis tuis, intelligere, et erudiri, et servire Domino in timore, et exsultare cum tremore, et apprehendere disciplinam, quam intente audiunt quid ille rex postea dixerit. Dixit enim propositurum se decretum omnibus populis quibus imperitabat, ut quicumque dixissent blasphemiam in Deum Sidrac, Misac, et Abdenago, interirent, et domus eorum dispergerentur. Et si hoc eum decrevisse cognoscunt, ne blasphemaretur Deus temperator ignium, et liberator trium puerorum; profecto cogitant quid decernere debeant in regno suo, ne in suis fidelibus idem ipse Deus exsuffletur remissor peccatorum, et liberator jam totius orbis terrarum.

212. Vide itaque, cum adversus vos aliquid pro unitate catholica reges christiani constituunt, ne forte in labiis vestris tanquam Scripturarum divinarum imperitos eos arguatis, in corde autem vestro satis doctos esse doleatis. Quis enim ferat istam vestram sacrilegam odiosamque fallaciam, in ipso uno Daniele reges accusare, quia in lacum leonum missus est; et reges non laudare, quia sublimer honoratus est; cum etiam quando missus est, magis eum salvum futurum, quam moriturum, ipse rex crederet, et de illo sollicitus non coenaret? Deinde audetis dicere Christianis, *Quid vobis est cum regibus saeculi?* quia Daniel a rege persecutionem passus est; et non respicere ipsum Danielem somnia regibus fideliter interpretantem, dominum regem appellantem, munera et honores accipientem? Itemque et in eisdem tribus pueris, quod recusantes adorare statuum in flammis missi sunt, invidiae flammis de regibus excitare; quod autem a rege sic praedicati et sic honorati sunt, tacere et abscondere? Ecce rex fuerit persecutor, cum objecit leonibus Danielem: quid cum eo salvo recepto gaudens et gratulans inimicos ejus dilaniandos et consumendos eisdem leonibus misit (*Dan. II-VI*), fuit persecutor, an non fuit? Volo respondeas. Si enim fuit, cur ei Daniel ipse non restitit, cum praesertim tanta familiaritate facillime potuisset: et nobis dicitis, ut reges ab hominum persecutione revocemus? Si autem propterea persecutor non fuit, quia scelus in sanctum virum commissum iustissime vindicavit; quomodo vindicandum est a regibus, quod Christi Sacramenta exsufflantur, si Prophetae membra, quia in periculum missa sunt, eis vindicari meruerunt? Item concedo, et manife-

stum est, persecutorem fuisse regem, cum tres pueros, quod simulacrum adorare noluerint, misit in flammam: sed quaero utrum fuerit persecutor, cum illud decretum proposuit, ut interirent et domus eorum vastarentur, qui blasphemarent unum Deum verum? Si enim persecutor fuit, cur ad verba persecutoris respondetis, Amen (a)? Si autem non fuit, cur eos persecutores dicitis, qui vos a blasphemiae furore deterrent? Si enim cogunt vos supplicare idolo, illi sunt similes impio regi, vos tribus pueris: si autem prohibent repugnare Christo, vos estis impii, si hoc facitis. Quid sint autem illi, si hoc terribiliter vetant, ego non dico: tu inveni aliud quod dicas, si pios imperatores non vis dicere.

213. Si haec exempla de Daniele et tribus pueris ego commemorassem, fortasse resisteres, et in haec nostra tempora ex illis temporibus sumi non debuisse clamares: Deo gratias, quod ea ipse posuisti, ad id quidem quod volebas, sed vides ea potius valuisse ad id quod volebas. Annon est ista vestra fallacia; sed error humanus est? Utinam ita sit. Emenda ergo; ne timeas, non inde eris minor: imo vero majoris ingenii est, animositatis flammam confitendo extinguere, quam falsitatis nebulas intelligendo vitare.

CAPUT XCIII. — 214. PETIL. dixit: *Ubi lex Dei, ubi christianitas vestra est, si caedes et mortes facitis ac jubetis?*

215. Aug. respondit: Ad hoc vide quid dicant cohaeredes Christi per totum orbem terrarum. Caedes et mortes nec facimus nec jubemus: et ista facientibus multo sceleratius saevitis, qui haec in hominum mentibus contra vitam aeternam committitis.

CAPUT XCIV. — 216. PETIL. dixit: *Si amicos nos vultis, quare invitos attrahitis? Si autem inimicos fugitis, cur occiditis inimicos?*

217. Aug. respondit: Nec invitos attrahimus, nec occidimus inimicos: sed quaecumque vobiscum agimus, quanquam vobis agamus invitos, ex charitate tamen agimus, ut volentes vos corrigatis, correctique vivatis. Nam nemo vivit invitus: et tamen puer ut hoc volens discat (b), invitus vapulat, et hoc plerumque ab homine charissimo. Et haec quidem vobis reges dicerent, si ferirent; ad hoc enim eorum potestas divinitus ordinata est: sed cum et isti non feriunt, vos clamatis.

CAPUT XCV. — 218. PETIL. dixit: *Quae autem ratio est, quaeve inconstantia vanitatis, quod cum nos falso vocabulo dicatis haereticos, communionem nostram magnopere cupiatis?*

(a) Haec pertinet illud Augustini in Epist. 105, ad Donatistas, n. 7: « An ignoratis verba regis esse, *Signa et ostenta quae fecit mihi Dominus Deus excelsus, placuit mihi in conspectu meo annuntiare, quam magnum et potens sit regnum ejus, regnum sempiternum, et potestas ejus in saecula saeculorum?* An cum hoc audieritis, non respondetis, Amen; et hoc dicto clara voce, ad edictum regis vos in sancta solemnitate signatis? » In Gothico officio dicebantur haec in sabbato sancto, et respondebatur, Amen.

(b) Forte legendum; Nam nemo vult invitus, et tamen puer ut volens discat, etc., expuncta particula hoc, quae a vetere codice Floriacensi aberat.

219. AUG. respondit : Si hæreticorum communionem magnopere cuperemus, corrigi vos ab hæretico errore nollemus : cum autem hoc vobiscum agamus, ne sitis hæretici, quomodo hæreticorum communionem magnopere cupimus? Dissensio quippe vos et divisio facit hæreticos : pax vero et unitas facit catholicos. Cum ergo inde huc venitis, desinitis esse quod odimus, et incipitis esse quod amamus.

CAPUT XCVI.— 220. PETIL. dixit : *Eligite tandem de duobus alterum quid dicatis*¹. *Si innocentia vobis est, cur nos ferro sectamini? aut si reos nos dicitis, quid nos queritis innocentes?*

221. AUG. respondit : O acutissimam complexionem, an potius ineptissimam loquacitatem! Nonne ibi proponi solet ut eligatur alterum de duobus quod respondeatur, ubi utrumque non potest eligi? Nam si mihi proponeres, ut eligerem alterum de duobus quid dicerem, utrum innocentes an nocentes simus, vel rursus ex aliis duobus sive ex istis, non possem nisi unum eligere quod dicerem : nunc vero proponis hæc duo, utrum nos innocentes simus, an vos rei sitis, et vis ut unum ex his duobus eligam quod respondeam. At ego nolo unum dicere; quia utrumque dico, et nos innocentes, et vos reos. Nos esse innocentes dicimus a falsis et calumniosis criminationibus vestris, quicumque in Catholica possumus salva conscientia dicere, nec sanctos codices nos tradidisse, nec idolorum supplicationibus consensisse, nec quemquam occidisse; vel si quid aliud mali soletis obijcere : nec eos qui forte, quod quidem nec de ipsis probastis, ista fecerunt, contra nos regnum cælorum, sed contra se ipsos clausisse : quia unusquisque nostrum sarcinam suam portat (Galat. vi, 5). Ecce habes unum. Et vos omnes nocentes et sceleratos esse, non alios aliorum criminibus quæ apud vos a quibusdam committuntur, et a quibusdam reprehenduntur, sed crimine schismatis, a quo immanissimo sacrilegio nemo vestrum se potest dicere immunem, quamdiu non communicat unitati omnium gentium, nisi cogatur dicere de Ecclesia quæ per omnes gentes diffunditur, incipiens ab Jerusalem, Christum fuisse mentitum (Luc. xxiv, 47). Ecce habes alterum. Ecce reddidi tibi duo, quorum tu volebas ut unum diceremus. Utique attendere debuisti utrumque a nobis posse dici; et saltem, si hoc volebas, rogare nos, ut unum diceremus; cum videres quia utrumque possemus.

222. *Sed si innocentia vobis est, inquis, cur nos ferro sectamini? Respicite paululum catervas vestras, quæ non antiquo more parentum suorum solis fustibus armantur, sed et sæcures et lanceas et gladios addiderunt : et agnoscite quorum potius vox esse debeat, Quid nos ferro sectamini? Aut si reos nos, inquis, dicitis, quid nos queritis innocentes?* Hic breviter respondeo : Ideo querimini rei ab innocentibus, ut desinatis esse rei, et incipiat esse innocentes. Ecce utrumque elegi nostrum, et ad vestrum utrumque respondi : modo tu elige unum de duobus : Innocen-

tes estis, an nocentes? Neque potes utrumque dicere : sed dic utrumque, si hoc placet. Certe enim non potestis in eadem causa esse innocentes, in qua estis nocentes. Si ergo innocentes estis, nolite mirari quod ad pacem querimini a fratribus : si autem nocentes, nolite mirari quod ad poenam querimini a regibus. Sed quia horum duorum alterum vobis usurpatis, alterum a nobis auditis : usurpatis enim vobis innocentiam, a nobis autem auditis quod impie vivatis : accipe iterum de utroque quid dicam. Si innocentes estis, quare Christi testimonio contradicitis? Si autem nocentes, quare ad ejus misericordiam non confugitis? Nam et testimonium ejus est de orbis unitate, et misericordia ejus in fraterna charitate.

CAPUT XCVII.— 223. PETIL. dixit : *Postremo, ut sæpe jam diximus, qualis est vestra præsumptio, ut de regibus præsumatis, dicente David, « Bonum est sperare in Domino, quam sperare in homine : bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus » (Psal. cxvii, 8, 9).*

224. AUG. respondit : Nos non speramus in homine; sed, quantum possumus, homines admonemus ut in Domino sperent : nec speramus in principibus; sed, quantum possumus, principes admonemus ut in Domino sperent, et si aliquid a principibus pro utilitate Ecclesiæ petimus, non in eis tamen speramus. Neque enim et Apostolus in illo tribuno speravit tanquam in principe, a quo sibi egit ut deductores darentur armati; aut in ipsis armatis tanquam in hominibus, quorum multitudine septus evasit insidias perditorum (Act. xxiii, 12-55). Sed nec vos ipsos, quod ab Imperatore basilicæ vobis ut redderentur petistis, arguimus, tanquam in Juliano principe speraveritis : sed arguimus, quod de Christi testimonio desperaveritis, a cujus unitate ipsas basilicas separastis. Eas enim jubente inimico Christi accepistis, in quibus jussa Christi contemneretis, dum validum et verum vobis videtur quod Julianus constituit; dicens, *Hoc quoque supplicantibus Rogatiano, Pontio, Cassiano, et cæteris episcopis, sed et clericis, accedit ad cumulū, ut abolitis quæ adversus eos sine rescripto perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur : invalidum autem et falsum quod Christus constituit, dicens : Eritis mihi testes in Jerusalem, et in totam Judæam et Samariam, et usque in totam terram (Id. i, 8).* Obsecramus vos, corrigimini : redite ad hanc evidentissimam totius orbis unitatem, ut non verbis apostatæ Juliani; sed verbis Salvatoris Christi, in antiquum statum cuncta revocentur. Miseremini animæ vestræ. Non jam Constantinum et Julianum comparamus, ut quam sint impares demonstramus. Non dicimus, Si vos non sperastis in homine et in principe, cum homini imperatori pagano et apostatæ dixistis, quod apud eum solâ justitia locum haberet; quibus precibus et Rescripto, sicut ibi scriptum est, sicut allegationis gesta testantur, pars Donati universaliter usa est : multo minus nos criminari a vobis debemus, tanquam speremus in homine et in principe, si quid a Constantino vel a cæteris christianis imperatoribus, nulla

¹ sola editio Lov., quod dicatis.

sacrilega adulatione petivimus; aut si quid ipsi non petentibus nobis, memores rationis quam Domino reddituri sunt, sub cuius verbis tremunt cum audiunt quæ ipse commemorasti, *Et nunc, reges, intelligite, etc.*, et alia multa, ultro pro Ecclesiæ catholicæ unitate constituunt. Sed taceo de Constantino: Christum et Julianum vobis opponimus; parum dico, Deum et hominem, Filium Dei et filium gehennæ, Salvatorem animarum nostrarum et interfectorem animæ suæ. Cur in basilicis possidendis Juliani Rescriptum tenetis, et in Ecclesiæ pace amplectenda Christi Evangelium non tenetis? Clamamus et nos, *Quæ perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur*. Antiquius est Evangelium Christi, quam Rescriptum Juliani: antiquior est unitas Christi, quam pars Donati: antiquiores sunt Ecclesiæ preces ad Dominum pro unitate Christi, quam Rogatiani et Pontii et Cassiani ad Julianum pro parte Donati. An perperam geritur, cum reges prohibent divisionem; et non perperam geritur, cum episcopi dividunt unitatem? Perperam geritur, cum ad defendendam Ecclesiam, Christi testimonio reges serviunt; et non perperam geritur, cum ad negandam Ecclesiam, Christi testimonio episcopi contradicunt? Obsecramus ergo, ut non contra Evangelium, sed secundum Evangelium etiam verba ipsius Juliani, cui sic supplicastis, audiantur, et ea quæ perperam gesta sunt, in antiquum statum cuncta revocentur.

CAPUT XCVIII. — 225. PETIL. dixit: *Vos, vos, miseri, appello, qui persecutionum metu perterriti, dum vestras divitias, non animas queritis, non tam fidem perfidam traditorum diligitis, quam contra ipsorum malitiam, quorum vobis patrocinia comparastis: non aliter quam ut naufragi in fluctibus fluctus subeunt ruituros, satque in magno vitæ periculo appetunt quod timetur: velut tyrannicus furor ut neminem metuat, vult cum suo periculo-vel timeri: sic, sic ad arcem malitiæ confugitis, innocentium damna vel pœnas sine vestra formidine spectaturi. Si hoc est vitare periculum, fugere sub ruinam; necnon etiam damnabilis fides est, fidem latroni servare. Postremo dementis lucri commercium est, vestras animas perdere, ne divitias amittatis. Dicit enim Dominus Christus: « Si omnem mundum lucrifacias, et animam tuam perdas, quam dabis commutationem pro anima tua » (Matth. xvi, 26)?*

226. AUG. respondit: Utilis esset ista exhortatio, fateor, si ea quisquam in bona causa uteretur. Omnino bene delerruisti homines, divitias præponere animæ suæ. Sed vos qui hæc audistis, et nos paululum audite: hoc enim et nos dicimus, sed attendite quemadmodum. Si vobis minantur reges auferre divitias, quia Judæi secundum carnem non estis, aut quia idola vel dæmonia non colitis, aut quia in nullas hæreses transferimini, sed in unitatē catholica permanetis; eligite potius perire divitias vestras, ne ipsi pereatis: sed nec aliud quidquam, nec ipsam temporalem vitam salutē æternæ quæ in Christo est præferatis. Si autem

reges vobis propterea damna vel damnationem minantur, quia estis hæretici; terrent vos illi, non crudeliter, sed misericorditer: vos autem non fortiter, sed pertinaciter non timetis. Audite ergo Petrum dicentem, *Quæ autem gloria est, si peccantes pœnas patimini* (I Petr. ii, 20)? ut neque hic habeatis terrena solatia, nec in futuro sæculo vitam æternam; sed et hic angustias infelicitum, et ibi gehennas hæreticorum? Vides ergo tu, frater, cum quo mihi nunc res est, prius te debere ostendere utrum teneas veritatem, et tunc exhortari homines, ut pro ea tenenda parati sint carere omnibus quæ temporaliter tenent: cum hoc non ostendas; quia non potes; non quia ingenium deest, sed quia mala causa est; cur festinas exhortationibus tuis facere homines et mendicos¹ et imperitos, et egentes et errantes, et pannosos et contentiosos, et famelicos et hæreticos, et in hoc sæculo bona temporalia perdentes et in Christi iudicio mala æterna invenientes? Cautus autem filius, qui timendo flagellam patris recedit a cubili serpentis, nec vapulat, nec perit. Qui autem dolores disciplinæ præ² sua perniciose voluntate contemnit, et vapulat, et perit. Jam non intelligis, vir diserte, quoniam qui pro pace Christi omnibus terrenis caruerit, Deum habet: qui autem pro parte Donati vel paucos nummos perdidit, cor non habet³.

CAPUT XCIX. — 227. PETIL. dixit: *Nos autem pauperes spiritu* (Matth. v, 3), *non divitiis metuimus*⁴, *sed divitias formidamus. Nos nihil habentes, et omnia possidentes* (II Cor. vi, 10), *censum animam credimus, nostrisque pœnis et sanguine æternas divitias cœli mercamur. Sic idem Dominus dicit, « Qui perdidit substantiam suam, centuplum recipiet eam. »*

228. AUG. respondit: Et hoc ad rem pertinet commonere quemadmodum scriptum est. Nam ubi nihil impedit intentionem meam, si quid de Scripturis fallis aut falleris, nihil curo. Non ergo ita scriptum est, *Qui perdidit substantiam suam; sed, Qui perdidit animam suam propter me* (Matth. xvi, 25). De substantia vero non scriptum est, *Qui perdidit; sed, Qui dimiserit* (Id. xix, 29): nec solam substantiam pecuniæ, sed et multa alia. Tu autem interim non perdidisti substantiam: utrum vero dimiseris, quod sic de paupertate gloriaris, nescio: si forte scit hoc collega meus Fortunatus, quia in eadem civitate estis, nunquam mihi indicavit, quia nunquam quæsieram. Veruntamen etiamsi hoc fecisti, tu ipse contra te in hac ipsa tua epistola commemorasti apostolicum testimonium: *Si distribuero omnia mea pauperibus, et tradidero corpus meum ut ardeam, charitatem autem non habeam, nihil mihi prodest* (I Cor. xiii, 3). Si enim haberetis charitatem, non objiceretis ignaro, et vobis incognito orbi terra-

¹ Editi, *mendaces*: castigandi ex manuscriptis.

² In editis, *pro*.

³ In Ven., *cur non habet?* M.

⁴ Sic omnes Mss. Editi vero, *non divitias amamus*.

⁵ Ita Petilianus in Mss. At in editis, *sicut idem*. — Juxta Morel Elem. Critic., p. 87, *cœli mercamur: siquidem, etc.* M.

¹ Sic Mss. At editi, *sicque*.

² Am. et Er., *artem*.

rum, nec ipsa saltem probata crimina Afrorum¹. Si haberetis charitatem, non in vestris calumniis singeretis, sed in verbis Domini manifestissime expressam, usque in totam terram (Act. I, 8), cognosceretis unitatem. Si autem hoc non fecisti, quid gloriaris quasi feceris? Itane vero divitias formidatis, ut nihil habentes omnia possideatis? Dic ista collegæ tuo Crispino, qui modo juxta Hipponem nostram comparavit fundum, ubi mergeret homines in profundum (a). Unde hoc et ego nimum² novi: tu forte nescis, et ideo securus clamas, *Divitias formidamus*. Unde miror quod ista vox tua, ut ad nos perveniret, ipsum transiliit. Inter Constantinam quippe ubi tu es, et Hipponem ubi ego sum; Calama ubi ille est, vicinior quidem nobis, sed tamen interposita est. Miror ergo quomodo non ille prior excepit hanc vocem, et percussit ne transiret ad nos, et adversus te divitiarum laudes multo copiosius recitavit. Non solum enim non formidat ille divitias, sed et amat. Et certe de cætero priusquam edas, recita illi talia: si non emendaverit, respondemus. Tu autem, si verum est quod pauper sis, ibi habes fratrem meum Fortunatum: facilius inde placere poteris illi collegæ meo, quam huic tuo.

CAPUT C. — 229. PETIL. dixit: *Nos timore Dei quo vivimus, pœnas et mortes quas gladio facitis non timemus: sed id solum denique fugimus, quod communionem nequissima animas jugulatis, Domino ipso dicente, « Nolite timere eos qui corpus occidunt, animam enim occidere non possunt; sed timete potius eum qui habet potestatem³ corpus et animam mittere in gehennam ignis » (Matth. x, 28).*

230. AUG. respondit: Quod dicis, vos facitis non gladio visibili, sed illo de quo dictum est, *Filiî hominum dentes eorum arma et sagittæ, et lingua eorum gladius acutus (Psal. LVI, 5)*. Hoc enim gladio criminatore et calumniatore orbis incogniti, imperitorum animas trucidatis. Si autem communionem nequissimam accusas, ecce ore, non meo, sed tuo, ascendas, descendas, intres, verseris, tergiverseris, talis es qualis Optatus. Si autem redis ad cor, et invenies te non esse talem, non quia tecum Sacramenta non comunicavit, sed quia tibi displicuit; absolves orbem terrarum criminibus alienis, et invenies vos implicatos crimine schismatis.

CAPUT CI. — 231. PETIL. dixit: *Vos ergo qui falsissimo baptismo vultis lavari quam nasci, non solum vestra delicta non ponitis, verum animas vestras reorum criminibus oneratis. Ut enim aqua nocentium a sancto Spiritu vacuata est, ita plane referta est criminibus Traditorum. Quicumque igitur miser ab hujusmodi baptizaris, si mendacio carere volueris, perfunderis falsitate. Si delicta carnis volebas excludere, reorum accedente⁴ conscientia percipies et reatum. Si avaritiæ flammam volebas extinguere, perfunderis fraude, perfunderis*

scelere, perfunderis et furore. Postremo si credis, quia accipientis et dantis est fides, ab eo qui interficit hominem, sanguine perfunderis fratris. Ita agitur, ut qui ad Baptismum innocens veneras, a Baptismo redeas parricida.

232. AUG. respondit: Vellem cum eis sermocinari, qui verbis istis lectis vel auditis acclamaverunt. Tales enim non habent aures in corde, sed cor in auribus. Legant tamen iterum et iterum, et cogitent, et sentiant¹ ea, non quid sonent, sed quid sapiant. Primo ut hoc ultimum excutiam: *Ita ergo fit, inquis, ut qui ad Baptismum innocens veneras, a Baptismo redeas parricida: responde prius, quis ad Baptismum innocens veniat², excepto illo qui non ideo venit baptizari ut ejus ablueretur iniquitas, sed ut nobis humilitatis præberetur auctoritas? Quid enim dimittetur innocenti? Aut vero ita es eloquens³, ut ostendas nobis quamdam innocentiam peccatricem. Nonne audis dicentem Scripturam, *Nemo mundus a peccato in conspectu tuo, nec infans cujus est diei unius vita super terram (Job XIV, sec. LXX)?* Nam unde ad remissionem peccatorum et cum infantibus curritur? Nonne audis aliam: *Ego in iniquitate conceptus sum (Psal. L, 7)?* Deinde si propterea redit parricida qui sine parricidio venerat, quia eum parricida baptizat; quotquot ab Optato baptizati redierunt, Optati facti sunt. Ite nunc, et nobis objicite, quod in vos regum iracundiam concitemus. Non metuitis ne a vobis tot Gildonis satellites inquirantur, quot homines ab Optato baptizari potuerunt? Videsne tandem quemadmodum ista tua sententia, sicut vesica⁴, non solum inani sono, sed etiam in capite vestro crepuerit?*

233. Jam cætera superiora, quæ nunc refellenda proposuimus, talia sunt, ut omnino talis quisque baptizatus redire dicatur, qualis fuerit a quo baptizatur. Sed absit ut quam delirans ista dicis, tam deliri a te redeant quos baptizas. Et quam belle⁵ tibi sonuit quod dixisti, *Perfunderis fraude, perfunderis scelere, perfunderis et furore!* Tu vero nisi furore, non perfusus, sed repletus esses, ista non effunderes. Itane, ut alia taceam, quicumque non avari ad avaros collegas tuos vel presbyteros vestros baptizandi veniunt, avari redeunt; et quicumque sobrii ad illas vini voragine currunt ut baptizentur, ebriosi revertuntur? Ista sentientes et ista suadentes, audetis etiam tanquam adversus nos commemorare, quod paulo ante superius posuisti, *Bonum est sperare in Domino, quam sperare in homine: bonum est sperare in Domino, quam sperare in principibus (Psal. CXVII, 8, 9)*. Quid aliud docetis, quæso, quam non in Domino, sed in homine sperare, quando talem fieri dicitis baptizatum, qualis fuerit baptizator? et quia istum vobis baptizandi assumitis principatum, credant vobis homines; et qui erant in Domino speraturi, sperent in principibus? Imo vero

¹ Sic Mss. At editi, *sentient*.

² Editi, *venerat*. Mss., *veniat*.

³ Am. et Mss.: *Aut non ita es eloquens*.

⁴ Ita Mss. Editi vero, *ista tua non sententia, sed vesica*.

⁵ In ante editis, *bene*.

¹ In editis loco, *Afrorum*, corrupte legebatur, *fratrum*.

² Sic Mss. At editi, *nimirum*.

³ Petilianus in Mss. citat, *habet in potestatem*.

⁴ Floriacensis vetus codex, *accendente*.

(u) Vide supra, cap. 85.

non audiant vos, sed illa potius testimonia quæ posuisti contra nos¹; et aliquid etiam terribilius: quia non solum; *Bonum est sperare in Domino quam sperare in homine*; sed etiam, *Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine* (Jerem. xvii, 5).

CAPUT CII. — 234. PETIL. dixit: *Imitamini saltem Prophetas, qui suas animas sacras falso baptismate decipi timuerunt. Dixit namque prinitus Jeremias, apud impios homines aquam esse mendacem. « Aqua, » inquit, « mendax, non habet fidem. »*

235. AUG. respondit: Qui Scripturarum ignarus hæc audit, nec te credit aut sic errantem ut nescias quid loquaris, aut sic fallentem ut quem fefelleris nesciat quid loquatur, putat Jeremiam prophetam cum baptizari vellet, præcavisse ne ab hominibus impiis baptizaretur, et sic ista dixisse. Quo enim pertinet, quod antequam hoc testimonium poneres dixisti, *Imitamini saltem Prophetas, qui suas animas sacras falso baptismate decipi timuerunt*? Quasi Jeremiæ temporibus quisquam sacramento Baptismi ablueretur, nisi quod se ipsos illis lavacris quæ Dominus redarguit, Pharisei penè per omnia momenta tingebant, et lectos et calices et paropsides, sicut in Evangelio legitur (Matth. xxiii, 25). Quomodo ergo potuit Jeremias tanquam baptismum desiderans, et ab impiis baptizari devitans, ista dixisse? Hoc ergo dixit, cum de populo infideli quereretur, cujus pessimis moribus tribulabatur, non se commiscens factis eorum: qui tamen corporaliter non se ab illo populo segregavit, nec alia sacramenta quæsivit, quam ille populus secundum Legis ordinem illi temporis congrua sumebat. Hunc ergo populum male viventem dixit plagam, quæ cor justum graviter credebatur, sive hoc de se ipso diceret, sive in se ipso figuraret quæ futura cernebat. Sic enim ait: *Domine, memor esto mei, et visita me, et innocentem me fac ab insectantibus me non in longanimitate: scito quomodo acceperim de te improperium ab his qui spernunt sermones tuos. Consumma illos: et erit verbum tuum mihi in jucunditatem et gaudium cordis mei, quoniam vocatum est nomen tuum in me, Domine omnipotens. Non sedi in concilio eorum laudantium, sed timebam a facie manus tuæ: singulariter sedebam, quoniam amaritudine repletus sum. Ut quid qui me contristant, prævalent in me? Plaga mea valida est, unde sanabor? Facta est mihi ut aqua mendax, quæ non habet fidem* (Jerem. xv, 15-18). In his omnibus videtur quid Propheta intelligi voluerit, sed videtur ab eis qui non ad causam suam perversam volunt pervertere quod legunt. Plagam enim suam dixit Jeremias faciam sibi aquam mendacem, quæ non habet fidem: eos autem voluit intelligi plagam suam, qui eum contristabant male vivendo. Unde dicit et Apostolus: *Foris pugnae, intus timores* (II Cor. vii, 5); et iterum, *Quis infirmatur, et ego non infirmor? et quis scandalizatur, et ego non uror* (Id. xi, 29)? Et quia desperabat eos posse corrigi, propterea dixit, *Unde sanabor?* tanquam semper habiturus dolorem, quamdiu illi tales essent, inter quos vivere cogeretur. Populum autem nomine aquæ solere

¹ Cygirannensis vetus codex, vos.

significari, in Apocalypsi manifestatur, ubi aquas multas populos multos non conjectura nostra¹, sed illic enodata interpretatione cognoscimus (Apoc. xvii, 15). Noli ergo per pravum intellectum vel potius errorem, blasphemare sacramentum Baptismi, etiamsi in homine perditissimo fuerit: quia nec in Simone mendace aqua mendax erat Baptisma quod acceperat (Act. viii, 15), nec tot mendaces vestri aquam mendacem dant, cum baptizant in nomine Trinitatis. Nec enim tunc incipiunt esse mendaces, quando proditi atque convicti sua facinora confitentur: sed potius tunc erant mendaces, quando cum essent adulteri et scelerati, castos et innocentes se esse fingebant.

CAPUT CIII. — 236. PETIL. dixit: *Dixit quoque David, « Oleum peccatoris non unguet caput meum. » Quem igitur asserit peccatorem? Me qui tua scelera patior, ante qui persequeris innocentem?*

237. AUG. respondit: Ex persona corporis Christi, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna et firmamentum veritatis, toto terrarum orbe diffusa, propter Evangelium quod prædicatur, sicut dicit Apostolus, *in omni creatura quæ sub cælo est* (Coloss. i, 23): ex persona orbis terræ, de quo idem David, cujus verba non intelligis, dicit, *Confirmavit orbem terræ, qui non commovebitur* (Psal. xcii, 4); quem tu peccatis alienis non commotum esse, sed omnino periisse contendis: ex illius ergo persona respondeo, Ego non persequor innocentem. David autem, *oleum peccatoris* dixit: non dixit, traditoris; non, thurificatoris; non, persecutoris; sed, *peccatoris*. Quid ergo facturus es secundum intellectum suum? Vide primum, utrum non sis ipse peccator. Nolo mihi dicas, Non sum traditor, non sum thurificator, non sum persecutor. Nec ego quidem, si Domino placet, aliquid horum sum; nec orbis terræ qui non commovebitur. Sed dic, si audes, Non sum peccator. Ille quippe ait, *oleum peccatoris*. Quidquid enim in te vel levis peccati fuerit inventum, unde ostendis non pertinere² ad id quod dictum est, *oleum peccatoris*? Quæro enim utrum ores oratione dominica? Si enim non oras ea oratione, qua Dominus orare discipulos docuit, unde aliam didicisti pro majoribus meritis tuis excedentem merita Apostolorum? Si autem sic oras, ut ille magister docere dignatus est, quomodo dicis, *Dimitte nobis debita nostra, sicut et nos dimittimus debitoribus nostris*? Neque enim de illis peccatis hoc petimus, quæ nobis in Baptismo dimissa sunt. Ergo ista verba orationis aut non te permittunt esse Dei deprecatores, aut aperiunt peccatorem. Eant nunc, et osculentur tibi caput qui abs te baptizati sunt, quorum capita oleo tuo perierunt. Sed tu vide quid sis, vel quid de te sentias. Itane vero Optatus, quem Pagani, Judæi, Christiani, nostri, vestri, per Africam totam, furem, raptorem, proditorem, oppressorem, separatorem, et illius (a) quem quidam vestrum ejus dixit Comitem Deum, non amicum, non clientem, sed

¹ Sic Mss. At editi, *vestra*.

² In excusis male transposita negante particula legebatur, *unde non ostendis pertinere*. Emendantur ad manuscriptos.

(a) Gildonis.

satellitum clamant, non fuit vel qualiscumque peccator? Quid ergo facient, quibus unxit capita reus criminis capitalis? Nonne et ipsi vobis capita osculantur, de quorum capitibus per hunc intellectum¹ tam male iudicatis? Saltem prodite illos; et admonete ut sanentur. An vobis potius caput sanandum est ita delirantibus? Quid ergo, inquires, dixit David? Quid me interrogas? Ipsum interroga; superiore versu tibi respondet: *Emendabit, inquit, me justus in misericordia, et arguet me; oleum autem peccatoris non impinguabit caput meum* (Psal. cXL, 5). Quid planius? Quid apertius? Malim, inquit, me misericordie objurgatione sanari, quam blanda adulatione tanquam mihi caput ungatur, decipi atque perverti. Sub aliis verbis ipsa sententia est alibi Scripturarum: *Meliora sunt vulnera amici, quam voluntaria oscula inimici* (Prov. xxvii, 6).

CAPUT CIV. — 258. PETIL. dixit: *Unguentum vero concordiae sic in fratribus laudat: « Ecce quam bonum et quam jucundum, habitare fratres in unum. Tanquam unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron, quod descendit in oram vestimenti ejus: sicut ros Hermon, qui descendit in montem Sion. Quoniam ibi mandavit Dominus benedictionem, et vitam usque in saeculum »* (Psal. cxxxii). Sic, inquit, ungitur unitas, sicut uncti sunt sacerdotes.

259. Aug. respondit: Verum dicis. Nam illud sacerdotium in figura corporis Christi habebat unctionem, quod unitatis compage fit salvum. Nam et ipse Christus a chrismate appellatur, id est, ab unctione. Hunc Hebraei dicunt Messiam, quod verbum punice linguae consonum est, sicut alia hebraea permulta et pene omnia (a). Quid est ergo in illo sacerdotio caput, quid barba, quid ora vestimenti? Quantum donat Dominus ut intelligam, caput est ipse Salvator corporis, de quo Apostolus dicit: *Et ipse est caput corporis Ecclesiae* (Coloss. i, 18). Per barbam non incongrue fortitudo intelligitur. Ergo ad eos qui sunt fortes in Ecclesia ejus, et adherent ori ejus², ut sine timore praedicent veritatem, ab ipso Christo tanquam a capite sanctum descendit unguentum, id est, sanctificatio spiritualis. Ora vestimenti haec datur intelligi, quae in capite vestimenti est, qua vestientis caput ingreditur: per hanc significantur perfecti fideles in Ecclesia. In ora namque perfectio est: et utique meministi dictum esse cuidam diviti, *Si vis esse perfectus, vade, vende omnia quae possides, et da pauperibus, et habebis thesaurum in caelis; et veni, sequere me*. Tristis quidem ille discessit, neglector perfectionis, elector defectionis (Matth. xix, 21, 22): sed numquid ideo defuerunt, in quos unitatis unguentum tali rerum terrenarum dimissione perfectos, tanquam in oram vestimenti a capite descenderet? Nam exceptis Apostolis, et qui cum eis erant praepositis atque doctoribus, quos eminentiores et fortiores in barba intelligimus, lege in Actibus Apo-

stolorum, et vide qui rerum suarum venditarum pretia ad pedes Apostolorum ponebant, et nemo dicebat aliquid proprium, sed erant eis omnia communia, et distribuebatur unicuique sicut cuique opus erat, et erat illis anima una et cor unum in Deum (Act. iv, 52-55). Nempe ita scriptum esse cognoscis. Agnosce ergo bonum et jucundum, fratres habitantes in unum. Agnosce barbam Aaron: agnosce oram vestimenti spiritualis. Interroga ipsam Scripturam, ubi coeperint ista fieri: invenies in Jerusalem. De hac ora vestis per omnes gentes unitas tota contextitur. Hac intravit caput in vestem, ut indueretur Christus varietate orbis terrarum; quia in hac ora vestimenti apparuit varietas ipsa linguarum. Cur ergo ipsi capiti, unde illud unitatis descendit unguentum, id est, amoris fragrantia spiritualis; cur, inquam, ipsi capiti resistitis testanti et dicenti, *Praedicabitur in nomine ejus poenitentia et remissio peccatorum per omnes gentes, incipientibus ab Jerusalem* (Luc. xxiv, 47)? Et in hoc unguento sacramentum Chrismatis vultis³ interpretari: quod quidem in genere visibilium signaculorum sacrosanctum est, sicut ipse Baptismus: sed potest esse et in hominibus pessimis, in operibus carnis vitam consummentibus, et regnum caelorum non possessuris; et ideo nec ad barbam Aaron, nec ad oram vestimenti ejus, nec ad ullam contextionem vestis sacerdotalis pertinentibus. Ubi enim positurus es quae Apostolus enumerat *manifesta opera carnis, quae sunt, inquit, fornicationes, immunditiae, luxuriae, idolorum servitus, veneficia, inimicitiae, contentiones, aemulationes, animositates, dissensiones, haereses, invidiae, ebrietates, comessationes, et his similia: quae praedico vobis, sicut praedixi, quoniam qui talia agunt, regnum Dei non possidebunt* (Galat. v, 19-21)? Sequestro fornicationes, quae latenter admittuntur: immunditias interpretare ut volueris, sequestro et ipsas: illic ponamus et veneficia, quia nemo est palam confector datorque venenorum: sequestro et haereses, quia hoc vultis: idolorum servitutum nescio utrum debeam sequestrare, quandoquidem Apostolus ibi ponit avaritiam, quae publice insanit. His ergo sequestratis, nulline apud vos luxuriosi, nulli avari, nulli pertinaciter inimicitias exercentes, nulli contentiosi, aemuli, animosi, dissensionibus studentes, invidi, ebriosi, comessationibus vacantes? Nulline apud vos tales unguuntur, et in his intus noti manifestique moriuntur? Si nullos dicis; quoniam studio contentionis aperte mentiris, vide ne de talibus ipse sis. Si autem ab hujusmodi remotus es, non corporis separatione, sed vitae dissimilitudine, et tales turbas circum altaria vestra gemens conspicis; quid dicemus, quia oleo sancto uncti sunt, et, sicut Apostolus liquida veritate confirmat, regnum Dei non possidebunt: numquid barbae Aaron et orae vestimenti ejus sacrilega injuria facienda est, ut ibi eos ponendos arbitremur? Absit. Discerne ergo visibile sanctum Sacramentum, quod esse et in bonis et in malis potest, illis ad praemium, illis ad iudicium,

¹ In Mss., per eorum intellectum.

² Apud Er. Lugd. et Ven., ora ejus. M.

(a) Hac de re, Tract. 15 in Joannem, n. 27: « Messias, ait, unctus est; unctus graece Christus est, hebraice Messias est: unde et punice, Messe dicitur unge. Cognatae quippe sunt linguae istae et vicinae, hebraica, punica et syra. »

³ Am. Er. et Mss., vult.

ab invisibili unctione charitatis, quæ propria bonorum est. Discerne ista, discerne : discernat te Deus a parte Donati, et in Catholicam revocet, unde te illi catechumenum abreptum mortiferi honoris vinculo ligaverunt. Jam ros Hermon super montes Sion, quomodolibet abs te accipiatur, non estis in montibus Sion; quia non estis in civitate super montem constituta, quæ certum signum hoc habet, quod abscondi non potest. Nota est ergo omnibus gentibus : pars autem Donati ignota est pluribus gentibus : non est ergo ipsa.

CAPUT CV. — 240. PETIL. dixit : *Væ igitur vobis, qui violando quod sanctum est, rescinditis unitatem, Propheta dicente, « Si peccaverit populus, orabit pro eo sacerdos; si autem peccaverit sacerdos, quis orabit pro eo? »*

241. AUG. respondit : Et videbar paulo ante, cum de oleo peccatoris disputarem, ungeret tibi frontem, ut diceret, si auderes, utrum ipse peccator non esses. Ecce dixisti illud. O scelus! o monstrum! Quia enim te sacerdotem asseris, quid aliud per hoc propheticum testimonium, nisi te omnino sine peccato esse dixisti? Nam si habes peccatum, quis pro te orabit secundum intellectum tuum? Ita enim vos miseris plebibus venditatis, commemorantes ex Propheta, *Si peccaverit populus, orabit pro eo sacerdos; si autem sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo (I Reg. II, 25)*? ut vos sine peccato esse credant, et peccata sua vestris orationibus purganda committant. Magni homines vos, excelsi, cælestes, divini, nec jam homines, sed angeli, qui pro plebibus oratis, et pro vobis plebes orare non vultis! Tune justior Paulo, tu perfectior tanto Apostolo, qui eorum quos docebat orationibus se commendabat? *Orationi, inquit, instate, vigilantes in illa, in gratiarum actione; orantes simul et pro nobis, ut Deus aperiat nobis ostium verbi ad loquendum mysterium Christi, propter quod et vinctus sum, ut manifestem illud, ita ut oportet me loqui (Coloss. IV, 2-4)*. Ecce oratur pro Apostolo, quod fieri non vis pro episcopo. Videsne quam sit ista diabolica superbia? Oratur pro Apostolo, ut manifestet mysterium Christi, sicut oportet loqui. Proinde si pias plebes haberetis, hortari debuisti ut pro te orarent, ne loquereris sicut non oportet. Tu justior Joanne evangelista, qui ait : *Si dixerimus quia peccatum non habemus, nos ipsos decipimus, et veritas in nobis non est (I Joan. I, 8)*? Tu postremo justior Daniele, quem tu ipse in hac ipsa epistola ita commemorasti, ut diceret, *Rex justissimum Danielem serinis morsibus, ut putabat, objecit? Quod ille non putaverat; quandoquidem amicissimo animo, sicut lectionis circumstantia probat, dixit ipsi Danieli, Deus tuus cui deservis assidue, ipse eripiet te (Dan. VI, 16)*. Sed hinc jam multa diximus : nunc quod agitur, nempe justissimus erat Daniel; non testimonio tuo, quanquam hoc mihi ad causam quam tecum ago sufficiat; sed testimonio Spiritus Dei loquentis etiam per Ezechielem, ubi tres eminentissimæ justitiæ nominavit, Noe, Danielem et Job, quos dixit solos a quadam vehementissima ira Dei, quæ cæteris

impenderet, posse liberari (*Ezech. XIV, 14*). Vir ergo justissimus, unus ex tribus memorabilibus orat, et dicit, *Cum orarem et confiterer peccata mea et peccata populi mei in conspectu Domini Dei mei (Dan. IX, 20)*. Et tu te dicis esse sine peccato; quia videlicet sacerdos es, et si peccaverit populus, oras pro eo; si autem tu peccas, quis pro te orabit? Vere quia impietate tantæ arrogantiam indignum te præbes, pro quo sacerdos ille interpellat, quem Propheta his verbis, quæ non intelligis, voluit intelligi. Jam enim ne quis inquirat cur hoc dictum sit, quantum Dominus donat, expediam. Præparabat Deus animos hominum per Prophetam, ut talem desiderarent sacerdotem pro quo nullus posset orare. Ipse figurabatur temporibus primi populi et primi templi, ubi omnia figuræ nostræ fuerunt. Ideo solus summus sacerdos intrabat in sancta sanctorum, ut oraret pro populo, qui cum sacerdote in ipsa interiora sancta non introibat (*Levit. XVI, et Hebr. IX, 7*); sicut ille sacerdos intravit in secreta cælorum, in illa veriora sancta sanctorum, adhuc nobis hic positus pro quibus interpellat. Ideo dixit Propheta, *Si peccaverit populus, orabit pro eo sacerdos; si autem sacerdos peccaverit, quis orabit pro eo?* id est, Talem desiderate sacerdotem, qui peccare non possit, ne indigeat orari pro se. Et ideo pro Apostolis oratur a populis (*Act. XIV, 22*): pro illo autem sacerdote Apostolorum magistro et Domino non oratur. Audi hoc Joannem fatentem, et dicentem : *Fratres, inquit, hæc scribo vobis, ut non peccetis : et si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum; ipse est exoratio pro peccatis nostris (I Joan. II, 1, 2)*. *Habemus, dixit : peccatis nostris, dixit. Disce humilitatem, ne cadas; imo ut aliquando surgas. Neque enim ista dixisses, nisi cecidisses.*

CAPUT CVI. — 242. PETIL. dixit : *Ac ne¹ se vindicet a delicto qui laicus est, hoc interdicto tenetur : « Ne communices peccatis alienis. »*

243. AUG. respondit : Erras, ut dicitur, toto cælo per superbiam, dum non vis communicare orbi terræ per humilitatem. Nam neque hoc laico dictum est, et nescis quemadmodum dictum sit. Ad Timotheum Apostolus cum scriberet, hoc monebat eundem ipsum Timotheum : cui alio loco dicit, *Noli contemnere gratiam quæ in te est, quæ tibi data est per impositionem manuum presbyterii² (I Tim. IV, 14)*. Et multis aliis documentis ostenditur, quod non erat laicus. Quod autem ait, *Ne communices peccatis alienis*; consensu et placito intelligi voluit. Unde statim subjiciens quomodo id agat, *Te ipsum, inquit, castum custodi (Id. V, 22)*. Neque enim et ipse Paulus communicabat peccatis alienis, quia falsos fratres, de quibus gemit, in unitate corporali tolerabat; aut communicaverunt furto et sceleri Judæ præcessores ejus Apostoli, quia cum eo jam Domini venditore, et a Domino demonstrato, sacrosanctam cœnam communicaverunt.

CAPUT CVII. — 244. PETIL. dixit : *Hac iterum*

¹ Sic Mss. Editi vero, *At ne*.

² Editi, *presbyteri*. Castigantur ex manuscriptis.

sententia ¹ ipse Apostolus comparat conscientiae malae consortes. « Et qui faciunt ea, inquit, et qui consentiunt talia facientibus, digni sunt morte » (Rom. I, 52):

245. Aug. respondit: Quomodolibet ea dixeris, non curo; vera sunt haec, et hoc est quod Catholica docet, multum interesse inter consentientes quibus haec placent, et tolerantes quibus haec displicent. Illi enim palea fiunt, dum paleae sequuntur sterilitatem: illi triticum sunt, expectent, ut segregentur, Christum ventilatorem ².

CAPUT CVIII. — 246. PETIL. dixit: Venite ergo ad Ecclesiam, populi, et aufugite traditores, si cum iisdem perire non vultis. Nam ut facile cognoscatis quod cum ipsi sint rei, de fide nostra optime judicent: ego illorum infectos baptizo; illi meos, quod absit, recipiunt baptizatos; quae omnino non facerent, si in Baptismo nostro culpas aliquas agnovissent. Videte ergo, quod damus, quam sit sanctum, quod destruere metuit sacrilegus inimicus.

247. Aug. respondit: Contra istum quidem errorem multa jam diximus, et in hoc opere, et alibi. Sed quia ita magnum firmamentum vanitatis vestrae in hac sententia esse arbitramini, ut ad hoc tibi terminandam putares epistolam, quo quasi recentius in animis legentium remaneret, breviter respondeo. Sic approbamus in haereticis Baptismum, non haereticorum, sed Christi, sicut in fornicatoribus, immundis, luxuriosis, idololatriis, veneficis, inimicitiarum retentoribus, contentiosis, aemulis, animosis, dissensionum studiosis, invidis, ebriosis, comessoribus, et his similibus approbamus Baptismum, non eorum, sed Christi. Omnes enim isti inter quos et haeretici positi sunt, sicut dicit Apostolus, regnum Dei non possidebunt (Galat. v, 19-21); et ideo ad sinistram partem cum diabolo pertinebunt. Nec ideo putandi sunt esse in Christi corpore, quod est Ecclesia, quia Sacramentorum ejus corporaliter participes fiunt. Illa enim et in talibus sancta sunt, et eis indigne tractantibus et sumentibus ad majus iudicium valebunt. Ipsi autem non sunt in illa Ecclesiae compage, quae in membris Christi per connexum et contactum crescit in incrementum Dei. Illa quippe Ecclesia in petra est, sicut Dominus dicit: Super hanc petram aedificabo Ec-

clesiam meam (Matth. xvi, 18). Illi autem in arena aedificant, sicut idem Dominus dicit: Qui audit verba mea et non facit ea, similabo eum viro stulto, qui aedificat domum suam super arenam (Id. vii, 26). Sed ne putes Ecclesiam quae in petra est, in una parte esse terrarum, et non diffundi usque ad fines terrae: audi ejus vocem de Psalmo gementis inter mala peregrinationis suae. Ait enim: A finibus terrae ad te clamavi; clamaverunt cor meum, in petra exaltasti me: deduxisti me, quia factus es spes mea, turris fortitudinis a facie inimici (Psal. lx, 3, 4). Videte quemadmodum a finibus terrae clamat. Non est ergo in sola Africa, vel solis Afris, episcopum Romam paucis Montensibus (a), et in Hispaniam domui unius mulieris (b) ex Africa mittentibus. Videte quemadmodum in petra exaltetur. Non ergo in ea deputandi sunt omnes qui aedificant in arena, id est, qui audiunt verba Christi et non faciunt: qui tamen et apud nos et apud vos habent et tradunt Baptismi sacramentum. Videte quemadmodum spes ejus Deus sit Pater et Filius et Spiritus sanctus, non Petrus, non Paulus; quanto minus Donatus, aut Petilianus? Non ergo vestrum est quod destruere metuimus, sed Christi: quod et in sacrilegis per se sanctum est. Nam venientes a vobis recipere non possumus, nisi quod vestrum est destruamus. Destruimus enim perfidiam desertoris, non destruimus characterem imperatoris. Proinde tu ipse considera, et destrue quod dixisti: Ego, inquis, illorum infectos baptizo; illi meos, quod absit, recipiunt baptizatos. Tu enim non infectos baptizas, sed, ut tui erroris fraude inficias, rebaptizas. Nos autem non tuos recipimus baptizatos, sed destruimus errorem tuum unde sunt tui, et suscipimus Christi Baptismum unde sunt baptizati. Itaque opportune in medio abs te positum est, Quod absit. Dixisti enim, illi meos, quod absit, recipiunt baptizatos. Nam cum tu velles intelligi Quod absit, recipiunt, timens ne tuos recipiamus; ego nescientem dixisse accipio, Meos, quod absit. Revera enim absit ut tui sint, qui jam ad Catholicam transeunt: nec sic transeunt, ut baptizati nostri sint, sed ut socii nostri sint; baptizati autem Christi nobiscum sint.

(a) Donatistas Romae dictos Montenses observavit Augustinus in libro de Haeresibus, cap. 69, et in epist. 53, n. 2, et ante ipsum Optatus, lib. 2. Eisdem etiam vocatos ibi Cutzupitanos, sive Cutzupitas, discimus ex dicta epist. 53, et ex libro de Unitate Ecclesiae, cap. 3.

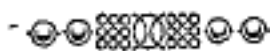
(b) Lucillae.

¹ In Mss.: Hac itemque sententia.

² Sic Mss. At Lov., illi triticum sunt, dum expectant ut segregentur per Christum ventilatorem.

LIBER TERTIUS.

Refellit Augustinus secundas litteras (a) quas in ipsum Petilianus, viso primo superiorum librorum, scripsit maledictis plenas; et neglecta propria sua defensione ostendit Petilianum in causa defecisse, neque ad rem de qua agitur, respondere valuisse.

CAPUT PRIMUM. — 1. Legi, Petiliane, litteras tuas, quando legere potui, quibus te satis indicasti adversus catholicam Ecclesiam, pro parte Donati, nec aliquid valuisse dicere idoneum, nec tacere per-

missum. Quos aestus passus es, quanta cordis tempestate fluctuasti, cum legisses ea quibus parti epistolae tuae, quae in manus meas tunc venerat, quanta potui brevitate ac perspicuitate respondi? Vidisti enim tanta

(a) Possidius in Indiculo, cap. 3, librum hunc tertium verbis illis notat: « Contra secundam Epistolam ejusdem, liber unus. »

firmitate roboratam, tanta luce illustratam, quam tenemus et defendimus veritatem, ut quid contra eam dicendum esset, quo convicta refelleretur, invenire non posses. Attendisti etiam, multorum qui ea legerant, exspectionem in te esse conversam, scire cupientium quid diceres, quid ageres, qua evaderes, quo ex tantis angustiis, quibus te Dei verbum circumvallarat, crumperes. Hic tu, qui debueras, contempta opinione vanorum, pergere in veram sanamque sententiam, fecisti quod de talibus Scriptura prædixit: *Dilexisti malitiam super benignitatem, iniquitatem magis quam loqui æquitatem* (Psal. LI, 5). Proinde si et ego tibi vellem pro maledictis maledicta rependere, quid aliud quam duo maledici essemus, ut ii qui nos legerent, alii detestatos abjicerent sana gravitate, alii suaviter haurirent malevola voluntate¹? Ego quando cuique vel dicendo vel scribendo respondeo, etiam contumeliosis criminationibus lacessitus, quantum mihi Dominus donat, frenatis atque contritis² vanæ indignationis aculeis, auditori lectorive consulens, non ago ut efficiar homini conviciando superior, sed errorem convincendo salubrior.

2. Si enim quaecumque cor habent, qui ea quæ scripsisti considerant; quid tibi profuit ad causam, quæ inter nos de communionem catholicam vel de parte Dorati agitur, quod relicto negotio quodam modo publico, privata quadam similitate hominis unius vitam maledicis opprobriis insectatus es, quasi homo ille sit causa quæ inquiritur? Tam male existimasti, non dicam de Christianis, sed de ipso genere humano, ut non crederes posse tua scripta in manus aliquorum venire prudentium, qui se a personis nostris tollerent, et quæstionem potius quæ inter nos verteretur inquirerent, nec qui vel quales essemus, sed quid pro veritate vel contra errorem diceremus attenderent? Horum iudicium tibi reverendum fuit, horum reprehensio præcavenda, ne te arbitrarentur nihil invenisse quod diceres, nisi tibi proponeres cui quoquo modo malediceres. Sed videlicet quorundam levitate atque vanitate, qui libenter audiunt lites jurgantium³ disertorum, ut cum attendunt quam eloquenter conviciaris, non intueantur⁴ quam veraciter convincaris. Simul et illud opinor egisti, ut occupatus mea defensione susceptam causam etiam ipse desererem; atque ita hominibus, non ad disputantium, sed ad litigantium verba conversis, obscuraretur veritas, quam dilucescere atque innotescere formidatis. Ego itaque contra tale consilium quid agam, nisi mea potius defensione neglecta rem teneam, de qua intentionem meam nullus meus criminator excutiat? Domum Dei mei, cujus decorem dilexi, præconio servientis vocis extollam, me vero humiliabo et abjiciam. Elegi enim abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis hæreticorum (Psal. LXXXIII, 11). A te ergo, Petiliane, sermonem parumper avertam; et ad eos convertam, quos a me male-

dictis tuis es conatus avertere, quasi hoc ego moliar, ut homines ad me convertantur, et non potius mecum ad Deum.

CAPUT II. — 5. Audite ergo, quicumque maledicta legistis, quæ in me iratior quam consideratior Petilianus evomuit. Prius vos apostolicis verbis alloquar; quæ certe, qualiscumque ipse sim, vera sunt. *Sic nos existimet homo quasi ministros Christi, et dispensatores mysteriorum Dei. Hic jam quæritur inter dispensatores ut fidelis quis inveniatur. Mihi autem minimum est ut a vobis dijudicer, aut ab humano die: sed neque ego me ipsum iudico.* Jam quod sequitur, etsi mihi non audeo coaptare, ut dicam, *Nihil enim mihi conscius sum; fidenter¹ tamen in conspectu Dei dico, Nihil eorum, quibus Petilianus tempus vitæ meæ posteaquam in Christo baptizatus sum, criminatus est, mihi conscius sum; nec tamen in hoc justificatus sum: qui autem dijudicat me, Dominus est. Itaque nolite ante tempus quidquam iudicare², donec veniat Dominus, et illuminet abscondita tenebrarum, et manifestabit cogitationes cordis, et tunc laus erit unicuique a Deo. Hæc autem, fratres, transfiguravi in me, ne supra quam scriptum est, unus pro altero infletur adversus alterum* (I Cor. IV, 1-6). *Itaque nemo gloriatur in homine. Omnia enim vestra sunt, vos autem Christi, Christus vero Dei* (Id. III, 21-25). Iterum dico, *Nemo gloriatur in homine: sæpius repeto, Nemo gloriatur in homine.* Si quid in nobis laudabile advertitis, ad illius laudem referte, a quo est omne datum optimum, et omne donum perfectum: desursum est enim descendens a Patre luminum, apud quem non est immutatio, nec momenti obumbratio (Jacobi I, 17). Quid enim habemus quod non accepimus? Si autem accepimus, non gloriemur quasi non acceperimus (I Cor. IV, 7). Et in his omnibus quaecumque in nobis bona nostis, imitatores nostri estote, si tamen nos Christi³ (Ibid., 16): si autem aliqua mala in nobis vel suspicamini vel creditis vel videtis, retinete illud dominicum, quo securi ejus Ecclesiam non propter mala hominum deseratis: *Quæ dicimus, facite; quæ autem mala nos facere putatis aut nostis, nolite facere* (Matth. XXIII, 5). Non enim tempus est purgandi me vobis, cum, mea causa neglecta, rem vobis salubrem commendare suscepim, ut nemo gloriatur in homine. Maledictus enim omnis qui spem suam ponit in homine (Jerem. XVII, 5). Hoc præcepto dominico et apostolico retento atque servato, etiam me in mea causa, sicut inimicus existimari cupit, deficiente et oppresso, victrix erit causa cui servio. Si enim firmissime tenueritis quod exhortor et satago, maledictum esse omnem qui spem suam ponit in homine, ut nemo gloriatur in homine; aream dominicam, propter paleam quæ vel nunc vento superbæ, percussa volat, vel ultima ventilatione separabitur (Matth. III, 12), nullo modo deseretis, nec domum magnam propter vasa facta in contumeliam refugietis (II Tim. II, 20), nec propter malos pisces in

¹ In Mss., *malivola voluptate.*

² Sic Mss. Editi vero, *coercitis.*

³ Editi, *nugantium*: pro quo Mss., *jurgantium.*

⁴ Apud Er. Lugd. Ven. et Lov., *simul non intueantur.* M.

¹ Ita in manuscriptis. At in editis, *fidenter.*

² Editi, *quemquam iudicare.* At Mss., *quidquam iudicare.* Græce est, *ti crimate.*

³ Ita Mss. At editi, *sicut nos Christi.*

littore separandos per disrupta retia exhibitis (*Matth.* XIII, 47, 48), nec propter liædos pastore divisuro ad sinistram ponendos bona unitatis pascua relinquētis (*Id.* XXV, 52, 53), nec propter commixta zizania vos a tritici societate, cui caput est granum illud mortificatum et multiplicatum, et quæ per mundum simul usque ad messem creſcit¹, nefaria discissione separabitis. Ager est enim mundus, non Africa; messis, finis sæculi (*Id.* XIII, 24-40), non tempus Donati.

CAPUT III. — 4. Has certe similitudines evangelicas recognoscitis, ad quid aliud dâtas, nisi ut nemo gloriatur in homine, et ne quis pro altero inflatus adversus alterum dividatur, dicens, *Ego sum Pauli*: cum utique non Paulus crucifixus sit pro vobis, nec in nomine Pauli, quanto minus in nomine Cæciliani vel cujusquam nostrum, baptizati sitis (*I Cor.* I, 12, 13): ut discatis, quamdiu palea cum frumento trituratur, quamdiu pisces mali cum bonis intra retia dominica natant, ante tempus ventilationis tolerare potius propter bonos commixtionem malorum, quam violare propter malos charitatem honorum? Hæc quippe commixtio, non æterna, sed temporalis; nec spiritualis, sed corporalis est. In qua non errabunt Angeli, quando colligent malos de medio justorum, et mittent² in caminum ignis ardentis. Novit enim Dominus qui sunt ejus. Et si ab iniquis ad tempus corporaliter non potest, recedat tamen ab ipsa iniquitate omnis qui nominat nomen Domini (*II Tim.* II, 19). Licet enim a malis interim vita, moribus, corde ac voluntate separari atque discedere: quæ separatio semper oportet custodiatur. Corporalis autem separatio ad sæculi finem fidenter, patienter, fortiter expectetur: propter quam expectationem dictum est, *Sustine Dominum, viriliter age; confortetur cor tuum, et sustine Dominum* (*Psal.* XXVI, 14). Maxima quippe palma tolerantiae est, inter subintroductos falsos fratres, sua quærentes, non quæ Jesu Christi, dilectionem non suam quærentium, sed quæ Jesu Christi, nulla turbulenta et temeraria dissensione turbare, nec unitatem sagne dominicæ ex omni piscium genere congregantis, dum ad littus, id est, ad finem sæculi ducitur, superbe nefaria contentione dirumpere: cum se putat quisque aliquid esse, cum nihil sit, atque ita se ipsum seducit; et sufficere vult ad populorum christianorum separationem, suum vel suorum iudicium³, qui malos quosdam communionem Sacramentorum christianæ religionis indignos se apertissime nosse dicunt: de quibus tamen quidquid nosse se dicunt, universæ Ecclesiæ quæ per omnes gentes sicut est prædicta diffunditur, persuadere non possunt. Et cum istorum, quasi quos neverunt, refugiunt communionem, illius deserunt unitatem: cum potius deberent, si esset in eis charitas omnia sufferens, ne se a bonis dividerent, quos in omnibus gentibus aliena mala docere non poterant, ipsi in una gente tolerare quod noverant. Unde etiam non discussa causa, in qua documentis gravis-

simis vincuntur calumniati innocentibus, probabilius creduntur traditionis crimina falsa finxisse, qui non dubitaverunt longe sceleratius crimen nefariæ divisionis admittere. Quia et si verum esset quidquid de traditione jactarunt; tamen consortium Christianorum quos usque ad extrema terræ divina Scriptura commendat, propter hoc quod ipsi scierunt, illi autem nescierunt, relinquere nullo modo debuerunt.

CAPUT IV. — 5. Neque hoc ideo dixerim ut negligatur ecclesiastica disciplina, et permittatur quisque facere quod velit, sine ulla correptione, et quadam medicinali vindicta, et terribili lenitate, et charitatis severitate. Nam ubi erit illud Apostoli: *Corripite inquietos, consolamini pusillanimes, suscipite infirmos, patientes estote ad omnes. Videte ne quis malum pro malo alicui reddat* (*I Thess.* V, 14, 15)? Cum hoc utique subjecit, *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat*; satis ostendit, non esse mali pro malo redditionem, corripere inquietos, quamvis pro culpa inquietudinis reddatur poena correptionis. Non ergo malum est correptionis poena, cum sit malum culpa. Neque enim ferrum est inimici vulnerantis, sed medici secantis. Fiunt ista in Ecclesia, et ille spiritus interioris lenitatis ardet zelo Dei, ne virgo casta uni viro desponsata Christo in aliquibus suis membris, sicut Eva seducta est serpentis astutia, corrumpatur a castitate quæ est in Christo (*II Cor.* XI, 2, 3). Verumtamen absit a servis patrifamilias, ut immemores sint præcepti Domini sui, et sic adversus zizaniorum multitudinem flagrantia sanctæ indignationis ignescant, et cum ea volunt ante tempus colligere, simul eradicetur et triticum. Cujus peccati isti rei tenerentur, etiamsi vera crimina traditoribus, quos insimulabant, se objecisse monstrarent: quoniam simul non solum ab iniquis, quorum societatem velut evitabant, sed etiam a bonis fidelibus in omnibus gentibus constitutis, quibus ea quæ se nosse dicebant, probare non poterant, impia præsumptione separati sunt, secumque multos, apud quos aliqua auctoritate prævalebant, et qui minus intelligere poterant, unitatem Ecclesiæ toto orbe diffusæ pro alienis peccatis nullo modo esse deserendam, traxerunt in eandem perniciem; ut etiamsi ipsi scirent vera crimina quibusdam se objicere, eo modo periret infirmus in eorum scientia, propter quem Christus mortuus est (*I Cor.* VIII, 11), dum offensus malis alienis, interimebat in se bonum pacis quod habebat cum fratribus bonis, qui partim talia non audierant, partim non discussa et non probata temere credere formidaverant, partim iudicibus ecclesiasticis, ad quos trans mare tota causa perducta est, qualiacumque⁴ illa essent, pacifica humilitate reliquerant.

CAPUT V. — 6. Vos ergo, sancta germina unicæ matris Catholicæ, hujusmodi sceleris et erroris exemplum, subditi Domino, quanta potestis vigilantia præcayete. Quantalibet doctrinæ ac famæ luce præfulgeat, lapidemque se esse jactet pretiosum, quisquis vos

¹ Forte, *creſcunt*.

² Apud Er: Lugd. Ven. Lov., et *mittent eos*. M.

³ Mss. cum Am. et Er., vel *eorum iudicium*.

⁴ Sic Mss. Editi autem, *quantacumque*.

trahere voluerit post se ipsum, mementote quod illa mulier fortis et una uni amabilis viro suo, quam in ultimo Proverbiorum sancta Scriptura describit, pretiosior est lapidibus pretiosis. Nemo dicat, Illum sequar, quoniam ipse me christianum fecit; aut, Illum sequar, quoniam ipse me baptizavit. Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus (I Cor. III, 7). Et Deus charitas est, et qui manet in charitate, in Deo manet, et Deus in illo manet (I Joan. IV, 16). Nullus etiam prædicans nomen Christi, et gestans ac ministrans Sacramentum Christi, sequendus est contra unitatem Christi. Opus suum probet unusquisque; et tunc in se ipso tantum gloriam habebit, et non in altero. Unusquisque enim proprium onus portabit (Galat. VI, 4, 5), onus videlicet reddendæ rationis: quia unusquisque nostrum pro se rationem reddet. Non itaque amplius invicem iudicemus (Rom. XIV, 12, 13). Nam quantum attinet ad onera mutuæ charitatis, invicem onera vestra portate, et sic adimplebitis legem Christi. Qui enim putat se esse aliquid, cum nihil sit, se ipsum seducit (Galat. VI, 2 et 3). Sufferamus ergo invicem in dilectione, satis agentes servare unitatem spiritus in vinculo pacis (Ephes. IV, 2): extra quam quisquis colligit, non cum Christo colligit: quisquis autem non cum Christo colligit, spargit (Matth. XII, 30).

CAPUT VI. — 7. Proinde sive de Christo, sive de ejus Ecclesia, sive de quacumque alia re quæ pertinet ad fidem vitamque vestram¹, non dicam nos, nequaquam comparandi ei qui dixit, *Licet si nos*; sed omnino quod secutus adjecit, *Si angelus de cælo vobis annuntiaverit præter quam quod in Scripturis legalibus et evangelicis accepistis, anathema sit* (Galat. I, 8). Hæc vobiscum, et cum omnibus quos Christo lucrari cupimus, actitantes, atque inter cætera sanctam Ecclesiam quam in Dei Litteris promissam legimus, et sicut promissa est in omnibus gentibus reddi cernimus prædicantes, ab iis quos ad ejus pacificum gremium attrahi cupimus, pro actione gratiarum flammam meruimus odiorum: quasi nos eos in ea parte ligaverimus, pro qua non inveniunt quid loquantur; aut nos mandaverimus tanto ante Prophetis et Apostolis, ut in libris suis nulla testimonia ponerent, quibus pars Donati Ecclesia Christi esse doceatur. Et nos quidem, charissimi, cum falsa crimina audimus ab eis quos offendimus prædicando eloquia veritatis, et erroris vaniloquia convincendo, habemus, sicut nostis, abundantissimam consolationem. Nam si in eis quibus me criminantur, testimonium conscientiæ meæ non stat contra me in conspectu Dei, quo nullus oculus mortalis intenditur; non solum contristari non debeo, verum etiam debeo gaudere et exultare, quia merces mea multa est in cælis. Neque enim intuendum est quam sit amarum, sed quam falsum quod audio, et quam verax pro cuius nomine hoc audio, et cui dicitur, *Unguentum effusum est nomen tuum* (Cant. I, 2). Et merito fragrat in omnibus gentibus, cujus odorem isti, qui nobis maledicunt, in una Africæ

¹ Sic in Mss. At in editis, *nostram*.

particula conantur includere. Cur itaque feramus indigne quod nos infamant, qui gloriæ Christi sic detrahunt, quorum parti contentionique inimicum est, quod de illius ad cælos ascensione, et de nominis ejus tanquam unguenti effusione, tanto ante prædictum est: *Exaltare super cælos, Deus; et super omnem terram gloria tua* (Psal. LVI, 12)?

CAPUT VII. — 8. Hæc et talia divina testimonia nos adversus humana vaniloquia proferentes, ab inimicis gloriæ Christi acerba opprobria sustinemus. Dicant quod volunt, dum ille nos exhortetur, dicens: *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quia ipsorum est regnum cælorum. Beati eritis cum vos persecuti fuerint, et maledixerint vobis, et dixerint omne malum adversum vos, mentientes propter me. Quod ait superius, propter justitiam; hoc repetivit, quod ait postea, propter me: quia factus est nobis sapientia et justitia et sanctificatio et redemptio; ut, quemadmodum scriptum est, Qui gloriatur, in Domino gloriatur* (I Cor. I, 31). Qui cum dicat, *gaudete et exultate, merces enim vestra multa est in cælis* (Matth. V, 10-12); si quod dictum est, *propter justitiam et propter me*, in bona conscientia teneo, quisquis volens detrahit famæ meæ, nolens addit mercedi meæ. Neque enim me ille suo verbo tantummodo edocuit, et non etiam suo firmavit exemplo. Sequere sanctarum Scripturarum fidem, invenies Christum resurrexisse a mortuis, ascendisse in cælum, sedere ad dexteram Patris: Sequere criminationes inimicorum, jam putabis eum de sepulcro furatum esse a discipulis. Quid ergo nos, quantum ipse donat, defendentes domum ejus, ab inimicis ejus aliud sperare debemus? *Si patremfamilias Beelzebub vocaverunt, quanto magis domesticos ejus* (Id. X, 25)? Si ergo toleramus, et conregnabimus. Si autem non aurem solam percutit iracundia criminantis, verum etiam conscientiam mordet veritas criminis, quid mihi prodest si me continuis laudibus totus mundus attollat? Ita nec malam conscientiam sanat laudantis præconium, nec bonam vulnerat conviciantis opprobrium. Nec sic tamen decipitur spes vestra quæ in Domino est, etiamsi forte in occulto tales simus, quales nos putari cupit inimicus: quia non eam posuistis in nobis, nec unquam hoc audistis a nobis. Securi ergo estis, qualescumque nos simus, qui dicere didicistis, *In Domino sperans non movebor*¹ (Psal. XXV, 1)? et, *In Deo sperabo, non timebo quid faciat mihi homo* (Psal. LV, 12). Et eis qui vos ad hominum superbiorum terrenas altitudines seducere moliantur, respondere nostis, *In Domino confido: quomodo dicitis animæ meæ, Transmigra in montem sicut passer* (Psal. X, 2).

CAPUT VIII. — 9. Nec tantum vos, quibus in nobis ipsa Christi veritas placet, quantumcumque per nos et ubicumque prædicatur, et quia eam quantumcumque nostræ linguæ ministerio libenter auditis, etiam de nobis bene benigneque sentitis, securi estis, qualescumque nos simus; quia in illo spes vestra est,

¹ Editi, *non infirmabor*. At Floriacensis vetus codex, *non movebor*. Sic Augustinus, Enarr. in eundem Psalmum 25.

quem vobis ex illius super vos misericordiam prædicamus; verum etiam quicumque nostra dispensatione etiam sacramentum sancti Baptismi percepistis, eadem securitate gaudete; quoniam non in nobis, sed in Christo baptizati estis. Non itaque nos, sed Christum induistis; nec vos interrogavi-utrum ad me converteremini, sed ad Deum-vivum; nec utrum in me credideritis, sed in Patrem et Filium et Spiritum sanctum. Quod si veraci animo respondistis, salvos vos fecit, non carnis depositio sordium, sed conscientiam bonam interrogatio (I Petr. III, 21): non conservus, sed Dominus; non præco, sed iudex. Neque enim vere, sicut Petilianus inconsiderate dixit, *Conscientia dantis, vel quod addidit, Conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis*. Cum enim hoc datur quod Dei est, sanctum dat etiam non sancta conscientia. Quæ certe sive sit sancta, sive non sancta, ab accipiente inspicere non potest; sed plane illud quod datur potest, quod cognitum ei qui semper est sanctus, per qualemlibet ministrum accipiatur, securissime accipitur. Nisi enim sancta verba essent ex cathedra Moysi, non diceret Veritas, *Quæ dicunt, facite*. Si autem ipsi qui verba sancta dabant sancti essent, non diceret, *Quæ faciunt, facere nolite; dicunt enim et non faciunt* (Matth. XXIII, 5). Nullo quippe modo legitur uva de spinis; quia nunquam de spinarum radicibus oritur: sed cum se spinosis sepibus palmes vitis implicuit, non ideo fructus qui illi pendet horretur; sed spina cavetur, uva decerpitur.

CAPUT IX. — 10. Itaque, ut sæpe dixi, et vehementer inculco, qualescumque nos simus, securi estis, qui Deum Patrem et ejus Ecclesiam matrem habetis. Quamvis enim simul hædi cum ovibus pascantur, non stabunt ad dexteram. Quamvis simul palea cum tritico trituratur, non intrabit in horreum. Quamvis simul pisces mali cum bonis intra retia dominica natent, non mittentur in vascula. Nemo gloriatur, nec in homine bono; nemo bona Dei fugiat, nec in homine malo.

CAPUT X. — 11. Hæc vobis, Christiani catholici fratres charissimi, pro negotio præsentis suffecerint: quæ si catholica dilectione retinetis, cum sitis unus grex de uno pastore securus, non nimis curo quod mihi vel congregali vestro, vel certe cani vestro, conviciatur quilibet inimicus; dummodo me magis pro vestra, quam pro mea defensione latrare compellat: qua tamen si opus esset ad causam, brevissima facillimaque uterer, totum scilicet vitæ meæ tempus antequam perciperem Baptismum Christi, quantum ad meas cupiditates erroresque attinet, cum omnibus improbens et detestans, ne in ejus temporis defensione meam gloriam quærere viderer, non illius qui me per gratiam suam et a me ipso liberavit. Unde illam vitam meam cum vituperari audio, quolibet animo id faciat qui hoc facit, non usque adeo sum ingratus ut doleam: quantum quippe ille accusat vitium meum, tantum ego laudo medicum meum. Quid ergo jam de illis præteritis atque abolitis malis meis defendendis laborem, de quibus Petilianus multa qui-

dem falsa dixit, sed pluram vera non dixit? De tempore autem vitæ meæ quod est post Baptismum, vobis quicumque me nostis, superfluo loquor ex iis quæ nota esse hominibus possunt; hi vero qui me non noverunt, non ita iniqui esse debent in me, ut magis de me credant Petiliano quam vobis. Nam si laudanti amico credendum non est, nec inimico detrahenti. Restant ea quæ occulta sunt hominis, ubi sola conscientia testis est¹, quæ testis esse apud homines non potest. In his me Petilianus manichæum esse dicit, loquens de aliena conscientia: hoc ego me non esse dico, loquens de mea conscientia. Eligite cui credatis. Verumtamen quoniam nec ista brevi ac facili mea defensione opus est, ubi quæstio non de qualiscumque unius hominis merito, sed de sanctæ Ecclesiæ veritate² versatur; ad vos etiam mihi plura dicenda sunt, quicumque in parte Donati, Petiliani quæ in me scripsit maledicta legistis, quæ ab illo non audirem, si vestram perditionem contemnerem: sed charitatis christianæ viscera non haberem.

CAPUT XI. — 12. Quid ergo mirum, si cum grana de arca dominica excussa, simul cum terra et palea introrsum traho, injuriam resilientis pulveris suffero: vel cum Domini mei oves perditas diligenter inquiri, spinosarum linguarum vepribus laceror? Obsecro vos, deponite paululum studia partium, atque inter me et Petilianum cum aliqua æquitate judicate. Ego Ecclesiæ causam volo ut noveritis, ille ut meam: ad quid aliud, nisi quia testibus meis, quos in causa Ecclesiæ constanter adhibeo, non audeat dicere ne credatis; Prophetæ enim sunt, et Apostoli, et ipse Prophetarum et Apostolorum Dominus Christus: de me autem quidquid dicere voluerit³, homini adversus hominem, et vestro adversus alienum, facile creditis? Et si quos vitæ meæ testes adhibuero, quid magnum est ut dicat, non eis esse credendum, et hoc vobis cito persuadeat: præsertim quando quisquis pro me ullum verbum fecerit, inimicus parti Donati, ac per hoc vester continuo deputabitur? Regnat itaque Petilianus: quando in me quælibet convicia jaculatur, ei omnes acclamatis et plauditis. Hanc sibi invenit vincibilem causam, sed iudicibus vobis: nec testem nec argumentum requiret, cui hoc solum est probare quod dicit, quia ei quem maxime odistis, copiosissime maledicit. Nam quoniam divinæ Scripturæ testimonia, cum pro Ecclesia catholica tam densa et tam clara recitantur, vobis dolentibus remanet mutus; elegit materiam, ubi vobis faventibus loquatur, et victus verum simulans statum⁴, talia vel etiam scelestiora dicat in me. Mihi sat est (a) ad rem quam

¹ Editi, *talis est*. Melius Mss., *testis est*.

² Er. et Lov., *unitate*. Am. vero et Mss., *veritate*. Favet illud infra, n. 28, « de Ecclesiæ vel Baptismi veritate. » Et lib. de Unico Baptismo, n. 22, « ambulantis in Ecclesiæ veritate. »

³ Apud Er. et Lov., *libuerit*.

⁴ Mss., *similans statum*. Ex his uaus Cygirannensis pro, *statum*, habet, *statim*.

(a) Juxta Morel, Elem. Critic., pgg. 526-528, sic melius legeretur ille locus, *ubi vobis faventibus loquatur et victus*.

nunc ago, quod qualiscumque in ea sim, tamen Ecclesia pro qua loquor invicta est.

CAPUT XII. — 15. Homo sum enim de arca Christi; palea si malus, granum si bonus. Non est hujus arcae ventilabrum lingua Petiliani: ac per hoc quidquid in ejus paleam mali etiam vere dixerit, nullo modo frumentis ejus præjudicat. Quidquid autem in ipsa frumenta maledictorum calumniarumque jactaverit, fides eorum exercetur in terris, merces augetur in cœlis. Sanctis enim Dei servis sancteque Deo militantibus, non adversus Petilianum atque hujusmodi carnem et sanguinem, sed adversus principatus et potestates et rectores talium tenebrarum (*Ephes. vi, 12*), quales sunt omnes adversarii veritatis, quibus utinam dicamus, *Fuistis aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino* (*Id. v, 12*): hanc ergo militiam militantibus servis Dei quæcumque ab inimicis convicia criminosa dicuntur, quæ apud malevolos et temere credulos malam famam faciunt, arma sinistra sunt; etiam his diabolus expugnatur. Cum enim per bonam famam probamur utrum nos in superbiam non extollamus, et per malam famam probamur utrum inimicos eos ipsos a quibus nobis constringitur, diligamus, per arma justitiæ dextera et sinistra¹ diabolum vincimus. Quæ cum Apostolus commemorasset dicens, *Per arma justitiæ dextera et sinistra*; continuo tanquam exponens quid dixerit, *Per gloriam, inquit, et ignobilitatem, per infamiam et bonam famam* (*II Cor. vi, 7, 8*), et cætera talia: gloriam scilicet et bonam famam numerans in armis dexteris, in sinistris autem ignobilitatem et infamiam.

CAPUT XIII. — 14. Si ergo sum Dei servus et miles non reprobus, quamlibet disertus conviciator in me Petilianus existat, numquid moleste ferre debeo, quia mihi armorum sinistrorum faber solertissimus paratus est²? Opus est ut his in adiutorio Domini mei peritissime³ dimicem, et eis illum feriam contra quem invisibiliter pugno, qui perversissima et antiquissima astutia callide intendit et agit, ut propter hæc Petilianum oderim, ac sic præceptum Christi quod ait, *Diligite inimicos vestros* (*Luc. vi, 35*), implere non possim. Quod a me avertat ejus misericordia, qui me dilexit, et tradidit semetipsum pro me, ut pendens in cruce diceret, *Pater, ignosce illis, quia nesciunt quid faciunt* (*Id. xxiii, 34*): meque de Petiliano et talibus inimicis meis dicere doceret, Domine, ignosce illis, quia nesciunt quid loquuntur.

CAPUT XIV. — 13. Proinde si impetravero a vobis, sicut intendi, ut remoto ab animis vestris omni studio partium, inter me et Petilianum æqui judices sitis; ostendam vobis non eum respondisse scriptis meis: ut intelligatis quia veritatis inopia coactus sit causam relinquere, et in hominem qui eam sic egit ut respondere ille non posset, quæ potuit maledicta

Terum si millies tantum talia vel etiam sceleratiora dicat in me, mihi sat est. M.

¹ Editi, *a dextera et a sinistra*. Emendantur ex manuscriptoris.

² In Mss., *procuratus est*.

³ So. editio Lov., *apertissime*.

jactare. Quanquam tanta manifestatione clarent quæ dicturus sum, ut etiamsi studio partium et odio mei vestræ mentes a me alienentur, tantummodo si utraque legatis, certe apud vosmetipsos in cordibus vestris verum me dixisse fateamini.

16. Ego enim res; ostendens primæ parti scriptorum ejus, quæ tunc in manus meas venerat, prætermisso convicioso et sacrilego multiloquio, ubi ait, *Bis Baptisma nobis objiciunt ii, qui sub nomine Baptismi animas suas reo lavacro polluerunt, quibus equidem obscenis sordes cunctæ mundiores sunt; quos perversa cupiditia aqua sua contigit inquinari*: illud quod sequitur tenui discutiendum et refellendum, quod ait, *Conscientiæ namque dantis attendatur, quæ abluat accipientis*. Et quæsi vi unde abluendus sit qui accipit Baptismum, cum dantis polluta conscientia est, et hoc ille qui est accepturus ignorat (*Supra, lib. 1, cap. 1*).

CAPUT XV. — 17. Legite nunc ejus copiosissima maledicta, quæ in me inflatus et iratus effudit; et videte utrum quærenti mihi responderit, unde sit abluendus qui accepit Baptismum, cum dantis polluta conscientia est, et hoc ignorat accipiens. Obsecro vos, quærite attente, omnes executite paginas, omnes dinumerate versiculos, omnia verba versate, omnes syllabas enucleate; et dicite mihi, si invenitis, ubi responderit, cum dantis conscientia polluta est, unde sit ejus abluenda qui hoc accepturus ignorat.

18. Quid enim ad rem pertinet¹, quia verbum addidit, quod a me diceret fuisse subtractum, atque ita se scripsisse contendit: *Conscientiæ namque sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis*. Nam ut noveritis non a me fuisse subtractum, nihil inquisitionem meam impedit additum, nihil ejus sublevat defectionem. Ad ipsa enim verba rursus interrogo, et utrum responderit quæro²: Si *conscientiæ sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis*; unde abluatur accipientis conscientia, quando dantis maculosa conscientia est, et hoc accepturus ignorat? Ad hoc responderi flagitate, neminem relicta causa conviciose alienari permittite: Si *conscientiæ sancte dantis attenditur*: videte quia non dixi, *conscientiæ dantis*; sed addidi, *sancte dantis*: Si *conscientiæ, inquam, sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis*; unde igitur abluendus est, qui accipit Baptismum, cum dantis polluta conscientia est, et hoc ille qui est accepturus ignorat?

CAPUT XVI. — 19. Eat nunc, et anhelis pulmonibus ac turgidis faucibus me tanquam dialecticum criminetur: imo non me, sed ipsam dialecticam velut mentiendi artificem in popolare judicium ream devocet, et in eam quamlibet fragosissimo strepitu advocati forensis ora distendat. Dicat quidquid vult apud imperitos, unde stomachentur docti, illudantur indocti. Me propter rhetoricam, Tertulli oratoris, a quo accusatus est Paulus (*Act. xxiv, 1*), vocabulo denotet: sibi propter advocationem, in qua potentiam quondam suam jactat, Paracliti nomen impo-

¹ Apud Er. Lugd. Ven. Lov., *pertinet*. M.

² Lov., *et iterum quæro*.

nat, atque ob hoc se cognominalem Spiritus sancti, non esse, sed fuisse deliret. Manichæorum immunditias libentissime exaggeret, easque in me laitrando detorquere conetur. Ignotorum mihi et notorum gesta recitet damnatorum, et quod ibi amicus quondam meus magis ad defensionem suam me nominavit absentem, in calumniam præjudicati criminis, nescio quo novo et suo jure, convertat. Titulos epistolarum mearum a se, vel a suis, sicut eis placuit, inscriptos legat, et tanquam me in eis comprehendisse se gestiat: confitentem eulogias panis simpliciter et hilariter datas; ridiculo nomine venenosæ turpitudinis ac furoris infamet, et de vestro¹ corde tam male sentiat, ut amatoria maleficia data mulieri, marito non solum consció, verum etiam favente², credi sibi posse præsumat. Quod de me adhuc presbytero scripsit iratus ordinator futurus episcopatus mei (a), velit valere adversus me: quod autem a sancto concilio de hoc quod in nos ita peccavit, veniam petivit et meruit, nolit valere pro me; ita christianæ mansuetudinis et præcepti evangelici vel nescius vel oblitus, ut etiam quod fratri ut sibi ignosceretur humiliter postulanti clementer ignotum est, criminetur.

CAPUT XVII. — 20. Pergat etiam sermone multiloquo, sed plane vaniloquo, in ea quæ prorsus ignorat, vel in quibus potius abutitur ignorantia plurimorum: et ex confessione cujusdam feminæ, quod catechumenam se dixerit Manichæorum, quæ sanctionalis in³ Catholica fuerit, quod ei placet de illorum baptismo dicat, et scribat, nesciens, aut nescire se fingens, non illic ita⁴ appellari catechumenos tanquam eis baptismus quandoque debeat; sed eos hoc vocari, qui etiam Auditores vocantur, quod videlicet tanquam meliora et majora præcepta observare non possint, quæ observantur ab eis quos Electorum nomine discernendos et honorandos putant. Me etiam presbyterum fuisse Manichæorum, vel falsus vel fallens, mirabili temeritate contendat. Verba tertii libri⁵ Confessionum mearum, quæ per se ipsa, et de multis ante et postea dictis manifestissima sunt legentibus, sub quò ei videtur intellectu proponat atque arguat. Furem me denique verborum suorum, quod duo subtraxerim, tanquam eis repositis victor exsultet.

CAPUT XVIII. — 21. In his certe omnibus, sicut legendò cognoscere vel recognoscere poteritis, impetum quidem linguæ suæ quo libuit ambitu jactationis exercuit: nusquam tamen dixit undè abluatur acci-

¹ Sic Mss. At editi, *et de nostro*.

² Verbum, *favente*, ab omnibus Mss. abest et ab editis Am. et Er. Sed illud Erasmus ad oram libri posuerat, monens videri sibi simile quidpiam deesse.

³ Lov., *et*. Editi alii et Mss., *in*: subauditur, *Ecclesia*.

⁴ Editi, *illicite*: et infra, *tanquam ejus baptismus*: prætereaque loco, *debeat*, Am. et Er. ferebant, *deleatur*: Castigantur ex manuscriptis.

⁵ In omnibus Mss. legitur, *quarti libri*.

(a) Megalium Calamensis episcopus, Numidiæ primas, ordinator fuit Augustini, ex Possidio in hujus Vita, cap. 8. Ad eandem calumniam ex Megalii primatis petitam epistola, respondet rursùm in libro contra Crescadium tertio, cap. 80, n. 92; et libro quarto, cap. 64, nn. 78, 79.

ipientis conscientia, cum maculosam dantis ignorat. At ego inter strepitum vel post strepitum ejus grandem, et nimis ut putat ipse terribilem, lente, ut dicitur, et bene (a) hoc ipsum repeto, et ut respondeatis¹ exposco: Si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis; unde est abluendus, qui maculosam conscientiam dantis ignorat? Et per totam ejus Epistolam ad hoc non inveniò aliquid dictum.

CAPUT XIX. — 22. Nam fortasse dicet mihi aliquis vestrum: Hæc omnia quæ dixit in te, ad hoc valere voluit, ut te deformaret, ac per te illos quibus communicas, ne ulterius alicujus momenti esse te existiment, vel ipsi, vel ii quos ad vestram communionem traducere niteris. Cæterum ex quo proposuit verba Epistolæ tuæ, ex illo considerandum est utrum nihil ad illa responderit. Ita ergo faciamus: ex ipso prorsus loco scripta ejus consideremus. Excepto ergo præmio quo volui animum præparare lectoris, et pauca ejus verba prima² contumeliosa magis quam ad rem pertinentia præterire, Ait, inquam, *Conscientia namque dantis attenditur, quæ abluat accipientis. Quid, si lateat dantis conscientia, et fortasse maculosa sit? quomodo poterit accipientis abluere conscientiam, si, quemadmodum dicit, conscientia dantis attenditur, quæ abluat accipientis? Si enim dixerit ad accipientem non pertinere quidquid mali latuerit in conscientia dantis, ad hoc valebit fortasse illa ignorantia, ut de conscientia baptizatoris sui non possit nesciens maculari. Sufficiat ergo, ut alterius conscientia maculosa, cum ignoratur, non maculet: numquid autem etiam abluere potest? Unde igitur abluendus est qui accipit Baptismum, cum dantis polluta conscientia est, et hoc ille qui est accepturus ignorat; præsertim cum addat et dicat, Nam qui fidem a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum (Supra, lib. 1, cap. 1, nn. 2, 3)?*

CAPUT XX. — 23. Hæc omnia verba Petilianus ex litteris meis refellenda proposuit: videamus ergo utrum refellerit, utrum omnino responderit. Addo enim verba quæ me subtraxisse calumniatur, et eadem ipsa sic repeto, ut etiam brevius. Addendo enim hæc duo verba, etiam ad breviter propositionis hujus me plurimum adjuvit. Si *conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis, et qui fidem sciens a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum*; unde abluatur accipientis conscientia, cum maculosam dantis ignorat; et cum fidem nesciens sumit a perfido? rogo, unde abluatur? Dicat nobis, non eat in aliud, non obtendat nebulas imperitis. Postremo saltem multis et anfractuosus circuitibus interpositis et peractis, tandem aliquando dicat nobis unde abluatur accipientis conscientia, quando maculosa perfidi baptizantis occulta est, si *conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis, et qui fidem sciens a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum*. Nesciens enim sumit a perfido non habente conscien-

¹ Forte, *respondeat*.

² Editi, *prævia*. At manuscripti, *prima*.

(a) Melius, juxta Morel, *et lenè*. Vide Element. Critic., pagg. 140, 141. M.

tiam sancte dantis, sed maculosam et occultam : unde ergo abluitur? unde ergo percipit fidem? Si enim nec tunc abluitur, nec tunc percipit fidem, cum baptizator perfidus et maculosus occultus est; cur eo postea prodito atque damnato, non denuo baptizatur, ut abluatur fidemque percipiat? Si autem illo perfido et maculoso occulto iste abluitur et percipit fidem; unde abluitur, unde percipit, ubi non est conscientia sancte dantis, quæ abluat accipientis? Hoc dicat, ad hoc respondeat : Unde abluitur, unde percipit, si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis; et hæc ibi non est, quando baptizator maculosus et perfidus latuit? Nihil ad hoc responsum¹ est omnino.

CAPUT XXI. — 24. Sed ecce angustatus in causa, rursus in me impetum facit nebulosum atque ventosum, ut veritatis serenitas obscuretur; et sit summa inopia copiosus, non vera dicendo, sed maledicta inania non emendo². Tenete sane intentissime atque fortissime quid debeat³ respondere, id est, unde abluatur accipientis conscientia, cum maculosa dantis occulta est : ne forte hoc vobis e manibus flatus ejus excutiat, vosque ipsi sermonis turbidi caliginosa tempestate rapiamini, ut vel discessum vel quo red-eundum sit omnino nesciatis. Et videte hominem vagari qua potest, dum pro negotio quod suscepit, stare non potest. Videte quam multa dicat, non habendo quod dicat. Dicit *me labi lubricum, sed teneri : nec destruere, nec confirmare quod objicio, incerta pro certis excogitare, non permittere legentes quæ vera sunt credere, sed facere ut altius dubia suspicentur*. Dicit *me Academici damnabile ingenium habere Carneadis* (a). Conatur etiam insinuare quid Academici sentiant de falsitate vel fallacia sensus humani, etiam in his omnino quid loquatur ignorans. *Dici ab eis asserit, nives nigras esse cum albæ sint, nigrumque argentum, turrem rotundam vel teretem videri cum angulosa sit⁴, remum in aqua fractum cum sit integer*. Et hoc totum propterea, quoniam cum dixisset, *Conscientia dantis vel sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis*; contra ego dixi, *Quid, si lateat dantis conscientia, et fortasse maculosa sit?* Istæ sunt nives nigræ, et argentum nigrum, et turris rotunda pro angulosa, et remus in aqua fractus pro integro! rem quippe dixi quæ putari possit, et esse non possit, ut lateat dantis conscientia, et fortasse maculosa sit.

25. Et sequitur se, et clamat : *Quid est, Quid si; quid est, Fortassis? nisi incerta et inconstans hæsitatio dubitantis, de qua ille tuus ait :*

« Quid si nunc⁵ redeo ad illos qui aiunt, Quid si nunc cœlum ruat? »
(Terent. Heaut. act. 4, scen. 5, vers. 41).

¹ Am. Er. et nostri Mss., *respondendum*.

² Sic Mss. Al editi, *non emendando* : minus recte.

³ Am. et Er., *debeat*. Lov., *habeatis*. Gallicani Mss., *debeat*.

⁴ Am. Er. et Mss., *cum longa sit*. Et infra, *et turris rotunda pro longa*.

⁵ Terentius non fert, *nunc*, et merito. M.

(a) De Carneadis ingenio Lactantius, lib. 5, cap. 14, qui legatum eum Romam ab Atheniensibus missum, ibi pro justitia primum, tum postera die contra justitiam dixisse memorat, sicque in utramque partem disserere solitum, ut alios quilibet asserentes posset refutare.

Hocine quod dixi, *Quid si lateat dantis conscientia, et fortassis maculosa sit*; tale est ac si dixerim, *Quid si nunc cœlum ruat?* Dictum est utique, *Quid si*; quia fieri potest ut lateat, fieri potest ut non lateat : nam quando ignoratur quid cogitet, vel quid admiserit, latet utique accipientem dantis conscientia; quando autem peccatum ejus manifestatur, non latet. Dictum est, *et fortasse maculosa sit*; quia fieri potest ut lateat et munda sit, et rursus fieri potest, ut lateat et maculosa sit. Ideo, *Quid si*; ideo, *Fortasse*. Numquid huic simile est, *Quid si nunc cœlum ruat?* O quoties et convicti et confessi sunt homines se maculosas et adulterinas habuisse conscientias, cum ab eis baptizarentur ignari, posteaquam manifestato scelere degradati sunt, et tamen cœlum non ruit! Quid hic facit Pilus et Furius (a), qui contra justitiam injustitiam defenderunt? Quid hic facit atheus Diagoras¹, qui esse Deum negavit, ut de illo videatur prædixisse propheta, *Dixit stultus in corde suo, Non est Deus* (Psal. xiii, 1)? Quid hic isti faciunt? Ut quid nominati sunt, nisi ut intervenirent pro homine non habentem quid dicat; ut dum de his saltem aliquid sine causa dicitur, agi causa videatur, et ad quod non responsum est, responsum esse credatur?

CAPUT XXII. — 26. Postremo si duo vel tria verba ista, *Quid si*, et *Fortasse*, usque adeo sunt intolerabilia, ut propter illa excitarentur olim dormientes Academici, et Carneades, et Pilus, et Furius, et Diagoras, et nives nigræ, et ruina cœli, et cætera similiter insana et absurda; removeantur de medio. Neque enim revera sine his non potest dici quod volumus. Ecce sufficit quod paulo post ita positum est, et ab ipso ex meis litteris interpositum : *Unde igitur abluendus est qui accipit Baptismum, cum dantis polluta conscientia est, et hoc ille qui est accepturus ignorat* (Supra, lib. 1, cap. 2, n. 5)? Nempe hic non est? *Quid si*, et *Fortasse*. Respondeatur ergo. Attendite, ne forte in eo quod sequitur, ad hoc respondeat. *Sed ego te; inquit, cavillantem ad fidem credendi constringo, ne ulterius evageris. Quid argumentis stultitiæ avertis erroribus vitam? quid fidei rationem de rebus irrationalibus turbas? Hoc uno verbo te teneo et convinco*. Hæc Petilianus dixit, non ego. Ista ex epistola Petiliani sunt; sed cui verba² jam duo illa, quæ me abstulisse insinulat, addidi, et nihilominus ostendi inquisitionis meæ, cui non respondet, multo brevius et enodatus fixam stare sententiam. Certe hæc illa duo sunt, *sancte*, et *sciens* : ut non sit videlicet *conscientia dantis*, sed *conscientia sancte dantis*; et non sit, qui *fidem a perfido sumpserit, sed qui fidem sciens a perfido sumpserit*. Quæ quidem verba non subtraxeram, sed in codice qui mihi datus erat non inveneram. Fieri autem potest ut mendosus fuerit : neque enim et hoc in-

¹ In Mss., hic et infra, loco, *Diagoras*, legitur, *Protagoras*. Uterque atheus fuit, teste Cicerone in libro de Natura Deorum; et Lactantio, lib. 1, cap. 1.

² Lov. ad marginem : « Forte, *viam*. » M.

³ Sic Mss. Al editi, *sed tantum verba*.

(a) Confer lib. 2 de Civitate Dei, cap. 21, quo loco Ludovicus Vives ex Pilo et Furio unum hominem facit.

credibile est, ut etiam hinc mihi Academica exci-
tetur invidia, et tale asseratur esse quod dixi, codi-
cem fuisse mendosum, quale si dicerem nives nigras.
Utquid enim ei rependo temerariam suspicionem, ut
dicam quod ipse post addiderit, qui me subtraxisse
confinxit; cum possit istam mendositatis notam sine
mea maledica temeritate codex qui non irascitur sus-
linere?

CAPUT XXIII. — 27. Et illud quidem primum, id
est, *sancte dantis*, omnino non impedit inquisitionem
meam, qua ille vehementer urgetur; utrum ita dicam,
Si conscientia dantis attenditur: an vero ita, Si con-
scientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipien-
tis; unde igitur abluendus est qui accipit Baptismum,
si dantis polluta conscientia est, et hoc ille qui est
accepturus ignorat? Illud autem alterum quod addi-
tur, *sciens*, ut non dicatur, *Qui fidem a perfido sumpserit*;
sed, *Qui fidem sciens a perfido sumpserit, non
fidem percipit, sed reatum*: fateor, tanquam deesset,
me nonnulla dixisse, quorum jacturam facile patior;
quoniam magis moram meæ facilitati afferbant, quam
adjutorium facultati. Quanto enim expeditius, quanto
planius et brevius sic interrogo: Si conscientia sancte
dantis attenditur, quæ abluat accipientis; et, qui fidem
sciens a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed rea-
tum; unde abluatur, quem latet non sancte dantis
maculosa conscientia, et unde veram percipit fidem,
qui nesciens baptizatur a perfido? Dicatur unde, et
ibi omnis causa Baptismi patebit, ibi totum quod
queritur elucebit; sed si dicatur, non si tempus ma-
ledicendo finiatur.

CAPUT XXIV. — 28. Quidquid ergo de duobus
istis verbis vel detractis calumniatur, vel additis glo-
riatur, nihil interrogationem meam impedire perspi-
citis: cui quid respondeat ille non inveniens, ne
tamen taceat, irruit identidem in personam meam;
dicere, recedens a causa, si omnino accessisset ad
causam: Quippe quasi de me agatur, et non de Eccle-
siæ¹ vel Baptismi veritate, ideo me dicit *subtractis
illis duobus verbis argumentatum, ut quasi conscientia
meæ non obsit, quod inquinatoris, ut dicit, mei sacrile-
gam ignoravi conscientiam*. Quod si ita esset; verbum
illud quod positum est, *sciens*, additum mihi potius
prodesset, et obesset ablatum. Si enim me ita defendi²
voluissem, ut baptizatoris mei putarer ignorasse
conscientiam; pro me locutum acciperem Petilianum:
quando non utcumque ait, *Qui fidem a perfido sumpserit*;
sed, *Qui fidem sciens a perfido sumpserit, non
fidem percipit, sed reatum*: ut hinc ego non me reatum,
sed fidem percepisse jactarem, quia dicerem, Non
ego sciens a perfido accepi, sed homo conscientiam
dantis hominis ignoravi. Videte itaque, et numerate,
si potestis, quanta superflua loquatur ad unum *Ignora-
ravi*, quod me proponit dixisse, cum hoc omnino non
dixerim: quia nec de me agebatur, ut dicerem, nec
aliquid criminis in eo qui me baptizavit apparuit, ut

ejus me ignorasse conscientiam, pro mea defensione
cogerer dicere.

CAPUT XXV. — 29. Et tamen iste, ne respondeat
ad ea quæ dixi, proponit sibi quod non dixi; et avocatur
homines ab intentione debiti sui, ne id quod respon-
dendum¹ est exigatur; interponit sæpe, *Ignoravi*,
inquam: et respondet, *Sed si ignorares*: et quasi con-
vincit, ne mihi liceat dicere, *Ignoravi*. Commemorat
*Mensurium, Cæcilianum, Macarium, Taurinum, Roma-
num, et eos contra Ecclesiam Dei fecisse* affirmat, quæ
*ignorare non possem, eo quod Afer sim, et ætate pene
jam senex*: cum, sicut audio, Mensurius in commu-
nionis unitate defunctus sit, antequam se scinderet
pars Donati: causam vero Cæciliani legerim, quod ad
Constantinum ipsi detulerint, et ab episcopis quos ille
imperator iudices dederat, et semel et iterum, et²
ab ipso rege illis ad eum appellantibus etiam tertio
fuerit absolutus. Macarius vero et Taurinus et Roma-
nus, quidquid vel iudiciaria vel exsecutoria potestate
adversus eorum obstinatum furorē pro unitate fece-
runt, secundum leges eos fecisse constat; quās iidem
ipsi, causam Cæciliani ad Imperatoris iudicium de-
ferendo, contra se ferri exserique coegerunt.

30. Inter multa etiam prorsus ad rem non perti-
nentia dicit, *Messiani proconsulis sententia me fuisse
percussum, ut ex Africa fugerem*: et propter hoc
falsum (quod si non ipse confinxit, certe malevolis
fingentibus malevole credidit) quam multa alia falsa
consequenter, non utcumque dicere, sed etiam scri-
bere mira temeritate non timuit: cum ego Mediola-
num ante Bautonem consulem venerim, eique consuli
calendis januariis laudem in tanto conventu conspe-
ctuque hominum, pro mea tunc rhetorica professione
recitaverim, et ex illa peregrinatione jam post Maximi
tyranni mortem Africam repetiverim; Manichæos au-
tem Messianus proconsul audierit post consulatum
Bautonis, sicut dies Gesforū ab eodem Petiliano in-
sertus ostendit. Quæ si dubitantibus vel contra cre-
dentibus³ probare necesse esset, multos possem
claros in sæculo viros testes locupletissimos adhibere
totius illius temporis vitæ meæ.

CAPUT XXVI. — 31. Sed quid ista requirimus?
quid et patimur superfluas moras, et facimus? Num-
quid hinc inventuri sumus unde sit accipientis
abluenda conscientia, qui maculosam dantis ignorat;
fidemque unde percipiat, qui nesciens baptizatur a
perfido? quod sibi Petilianus cum ex Epistola mea
tanquam ad respondendum proposuisset, quidquid
voluit aliud locutus est, quam id quod causa posce-
bat. Quoties dixit, *Si ignorares*; quasi ego dixerim,
quod nunquam dixi, mei baptizatoris me ignorasse
conscientiam? Et aliud nihil egisse visus est ore ma-
ledico, quam ut me mala eorum apud quos baptiza-

¹ Editi, *responsum*. Emendantur ex manuscriptis.

² In editis exciderat particula, *et*, quæ huc revocatur
ex Mss., ut quod præmittitur, *et semel et iterum*, referatur
ad iudices episcopos, a quibus in Romano primum, ac
postea in Arelatensi concilio Cæcilianus est absolutus.

³ Editi, *contradictentibus*.

¹ Editi, *de Ecclesia*. Melius Mss., *de Ecclesiæ*, scilicet *ve-
ritate*; ut supra, n. 11.

² In Mss.: *Qui enim me ita defendi*.

tus, et quorum communione sociatus sum, non ignorasse, convincere videretur: satis utique intelligens quia ignorantia me non faceret reum. Ecce ergo si ignorarem, sicut toties repetivit, procul dubio ab eis omnibus malis innocens essem. Unde ergo abluerem, qui conscientiam non sancte dantis ignorans criminibus ejus impediri minime possem? Unde perciperem fidem, qui nesciens a perfido baptizarer? Non enim frustra, *Si ignorares*, toties repetivit, nisi ne me putari sineret innocentem: procul dubio iudicans quod nullius innocentia violatur, si nesciens fidem sumit a perfido, et maculosam conscientiam non sancte dantis ignorat. Dicat ergo unde tales abluantur, unde fidem percipiant, non reatum? Sed non vos fallat: dicat; non multa dicendo nil dicat, aut nil dicendo potius multa dicat. Deinde, quod in mentem venit, et prætereundum non est, si ego propterea reus sum, quia non ignoravi, ut secundum ipsum loquar; ideo autem non ignoravi, quia et Afer sum, et ætate pene jam senex: saltem pueri cæterarum toto orbe terrarum non sint rei, qui nec gente nec ætate ista vestra¹, objecta seu vera seu falsa nosse potuerant; qui tamen, si in vos inciderint, sine ullo respectu rebaptizantur.

CAPUT XXVII. — 52. Sed nunc ista non quaerimus: illud potius respondeat (quod ne respondere cogatur copiosissime alienatur²), unde abluatur accipientis conscientia, qui maculosam dantis ignorat, si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis; et unde percipit fidem, qui nesciens baptizatur a perfido, si quisquis fidem sciens a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum. Omissis ergo ejus maledictis, quæ in me sine ulla sana consideratione jactavit, adhuc attendamus ne forte hoc quod exposcimus in consequentibus dicat. Libet autem intueri quam garrulus ea proposuerit, quasi facillime convulsurus et eversurus. *Sed ad illud*, inquit, *tui phantasmatis argumentum, quo quemcumque baptizans verbis tibi pingere visus es, redeamus. Imaginari enim te verisimilia decuit, qui non vides veritatem.* Hæc verba sua prolocutus est Petilianus, verba mea propositurus. Deinde subjunxit: *Ecce, inquis, stat perfidus baptizaturus, at ille qui baptizandus est, perfidiam ejus ignorat* (Supra, lib. 1, cap. 2 n. 3). Non totam dixit propositionem atque interrogationem meam, et mox ipse interrogare me coepit, dicens: *Quis est iste, aut unde prosiluit quem proponis? Cur tibi videris videre quem simulas, ne videas eum quem videre ac discutere diligentissime debeas et probare? Sed quia intelligo te ignorare ordinem Sacramenti, hoc tibi breviter dico: et tu baptistam discutere, et ab eo discuti debuisti.* Quid est quod expectabamus? Ut diceret, unde abluatur accipientis conscientia, qui maculosam non sancte dantis ignorat, et unde fidem, non reatum percipiat, qui Baptismum nesciens a perfido sumpserit. Ecce audivimus baptistam debere diligentissime discuti ab eo

qui vult fidem percipere, non reatum, ut inveniat conscientiam sancte dantis, quæ abluat accipientis. Nam qui non discussit, et nesciens a perfido accepit, eo ipso quod non discussit, maculosamque dantis ignoravit conscientiam, non fuit unde fidem perciperet, non reatum¹. Quid ergo adjuvit, quod pro magno addidit, sciens, quod me subtraxisse calumniatus est? Cum enim noluit ita dici, *Qui fidem a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum*; videtur aliquam spem reliquisse nescienti. Nunc vero cum interrogatur, unde percipiat fidem, qui nesciens baptizatur a perfido; respondit eum discutere debuisse baptistam: procul dubio miserum nec ignorare permittit, non inveniendo unde fidem possit accipere, nisi spem suam in homine baptizante posuerit.

CAPUT XXVIII. — 53. Hoc est quod exhorremus in vobis, hoc est quod damnat divina sententia, veracissime ac manifestissime clamans: *Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine* (Jerem. xvii, 5). Hoc est quod aperissime prohibet sancta humilitas et charitas apostolica, clamante Paulo: *Nemo gloriatur in homine* (I Cor. iii, 21). Hoc est quod in nos inanium calumniarum et acerrimorum maledictorum crebrescit impetus, ut quasi everso homine nulla spes remaneat eorum, quibus verbum Dei et sacramentum pro dispensatione nobis credita ministramus. Respondemus eis: Quousque apponitis super hominem? Respondet eis catholica veneranda societas: *Nonne Deo subjicietur anima mea? ab ipso enim salutare meum. Etenim ipse est Deus meus, susceptor meus; non emigrabo* (Psal. lxi, 2, 3). Nam quæ alia causa fuit istis emigrandi de domo Dei, nisi quia vasa facta in contumeliam, sine quibus illa usque ad diem judicii non erit, sinxerunt se ferre non posse; cum tamen hoc magis ipsi fuisse, et aliis calumniose objecisse, gestis atque conscriptis tunc rebus appareant²; de quibus in contumeliam factis, ne propter illa de domo magna³, quæ magno patrifamilias una est, perturbatus emigret, dicit Dei servus, et bonus fidelis vel fidem in Baptismo percepturus, quod paulo ante commemoravi: *Nonne Deo subjicietur anima mea? Deo utique, non homini. Ab ipso enim salutare meum, non ab homine.* Iste autem non saltem tunc Deo daret abluendum mundandumque hominem, quando maculosa conscientia non sancte dantis occulta est, et fidem nesciens quisquis sumit a perfido. *Hoc, inquit, tibi breviter dico, et tu baptistam discutere, et ab eo discuti debuisti.*

CAPUT XXIX. — 54. Obsecro vos, huic advertite⁴: ego quero unde abluatur accipientis conscientia, cum maculosam non sancte dantis ignorat, si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis; et unde accipiat fidem, qui nesciens a perfido baptizatur, si quisquis fidem sciens a perfido sumpserit, non

¹ Er. et Lov., *nostra*. Melius Am. et Mss., *vestra*.

² Er. et Lov. substituunt, *altercatur*. Sed Mss. cum editione Am. habent, *alienatur*; id est in aliena vagatur extra causam: quo sensu supra, n. 48, dicit: « Neminem relicta causa conviciose alienari permittite. »

¹ Sic Mss. At editi, *sed reatum*.

² Er. et Lov., *appareat*. Concinnius Am. et Mss., *appareant*.

³ Inexcusis, *domo Dei*. Abest, *Dei*; a manuscriptis.

⁴ Apud Er. Lugd. Ven. Lov., *hic advertite*: N.

fidem percipit, sed reatum: et ille mihi respondet discutendum esse et baptizatorem et baptizandum. Et ad hoc probandum, unde quæstio nulla est, adhibet exemplum Joannis, quod eum discussissent, qui ab eo quæsierunt quem se esse diceret (*Joan. i, 22*); quod ipse quoque discussisset eos quibus ait, *Generatio viperarum, quis vobis ostendit fugere ab ira venturâ (Matth. iii, 7)?* Quid hoc ad rem? quid hoc ad causam? Deus Joanni perhibuerat testimonium excellentissimæ sanctitatis propheta præclarissima præcedente, et quando conceptus, et quando natus est. Quærebant autem illi jam credentes esse sanctum, quem nam se diceret esse sanctorum, vel utrum ipse esset sanctus sanctorum quod est Christus Jesus. Tanta quippe gratia¹ illi habebatur, ut continuo crederetur quidquid de se ipse dixisset. Si autem hoc exemplo asseritur quilibet nunc discutendus esse baptista, quidquid de se quisque dixerit, credendus erit. Quis est autem fictus, quem fugit utique, sicut scriptum est, Spiritus sanctus (*Sap. i, 5*), quin de se optimè credi velit, atque id agat quibus verbis potuerit? Jam ergo cum fuerit interrogatus quisnam sit, et responderit se esse Dei fidelem dispensatorem, nec cuiusquam criminis macula pollutam habere conscientiam; hæc erit tota discussio, an etiam mores ejus et vita diligentius intuenda est? Ita sane: sed non hoc² scriptum est fecisse illos, qui Joannem in deserto Jordanis interrogaverunt quis esset.

CAPUT XXX. — 55. Unde hoc exemplum ad rem de qua agitur omnino non pertinet. Magis apostolica illa sententia satis hanc inculcit curam; ubi ait: *Proventur primum, et sic ministrent nullum crimen habentes (I Tim. iii, 10)*. Quod cum sollicitè ac de more utrobique pene ab omnibus fiat; unde tam multi reprobi post tempus gestæ dispensationis hujus inventi sunt, nisi quia et humana diligentia plerumque fallitur, et nonnulli primum boni in deterius commutantur? Quæ cum tam crebro accidant, ut dissimulare aut oblivisci neminem sinant; quid est quod contumeliose nos breviter docet Petilianus, a baptizando discutendum esse baptistam, quoniam quærimus unde sit accipientis abluenda conscientia, cum maculosa non sancte dantis occulta est, si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis? *Quia intelligo te, inquit, ignorare ordinem Sacramenti, hoc tibi breviter dico, et tu baptistam discutere, et ab eo discuti debuisti. O respondere!* Circumstat eum³ in tam multis locis tanta hominum multitudo, quæ baptizata est ab eis qui cum prius justi et casti viderentur, postea nudatis criminibus convicti atque dejecti sunt; et se putat evadere hujus interrogationis violentiam, qua quærimus unde abluatur accipientis conscientia, quando maculosam non sancte dantis ignorat, si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat acci-

ipientis; quia breviter discutendus esset baptista. Nihil infelicius, quam non consentire veritati, qua illi quisque concluditur, ut exitum invenire non possit. Quærimus a quo accipiat fidem, qui nesciens a perfido baptizatur. Respondetur, *Discutere debuit baptizatorem suum*. Ergo quia non discutit eum et fidem etiam nesciens sumit a perfido, non fidem percipit, sed reatum? Cur itaque non denuo baptizantur, quos a proditis atque convictis, cum adhuc laterent, baptizatos esse constiterit?

CAPUT XXXI. — 56. *Et ubi est, inquit, quod addidi, sciens; ut non dicerem, Qui fidem a perfido sumpserit: sed, Qui fidem sciens a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum?* Percepit ergo fidem, non reatum, qui nesciens sumpsit a perfido: et ideo quæro unde perceperit. Ubi coarctatus respondet, *Discutere debuit. Esto, debuit: non fecit, aut non valuit; quid de illo censetis? Ablutus est, an non? Si ablutus est, quæro unde? Non enim eum maculosa non sancte dantis conscientia, quam nescivit, abluere potuit. Si autem non est ablutus, jubete ut abluatur. Non jubetis: ergo ablutus est. Dicite, unde? Dicite saltem vos, quod ille non dixit. Eadem quippe verba propono, quibus respondere non potuit. Ecce stat perfidus baptizaturus; at ille qui baptizandus est, perfidiam ejus ignorat: quid eum accepturum esse arbitramini, utrum fidem, an reatum (Supra, lib. 1, cap. 2, n. 2)? Sufficiunt huc usque proposita¹: respondete, aut quærite diligenter quid ille responderit. Invenietis etiam convicta convicia². Culpas enim me, quasi deridens, quod verisimilia proponam, qui non videam veritatem. Repetitis etiam verbis meis et dimidiata sententia; *Dicis, inquit, Ecce stat perfidus baptizaturus, at ille qui baptizandus est perfidiam ejus ignorat.* Deinde subjungit, *Quis est iste, aut unde prosiluit?* Quasi unus sit aut duo, et non talibus utrobique plena sint omnia. Quid ex me quærit quisnam sit iste, aut unde prosiluit; ac non potius circumspicit, et videt raras esse Ecclesias, vel in urbibus, vel in ruribus, quæ non habeant in criminibus detectos, et a clericatu dejectos homines? Cum laterent, bonosque se videri vellet cum mali essent, et castos putari cum essent adulteri, nempe ficti erant; nempe Spiritus sanctus eos, sicut scriptum est, fugiebat. Ex istorum ergo adhuc latentium turba prosiluit ille perfidus quem proposui: quid ex me quærit unde prosiluerit, claudens oculos adversus tantam turbam, unde si soli considerentur qui convicti de jure potuerunt, sonitus eorum sufficit cæcis?*

CAPUT XXXII. — 57. Quid, quod etiam ipse posuit in Epistola sua, *Quodvult deum de duobus adulteris apud vos convictum et abjectum, a nostris esse susceptum (a)?* Quid ergo (sine hujus præjudicio dixerim, qui causam suam bonam vel probavit, vel persuasit), tales apud vos nondum detecti, cum

¹ Optimè notæ Floriacensis codex caret voce, *gratia*: cuius loco forte legendum, *fides*.

² Editi: *Ita sane non hoc*; omisso, *sed*.

³ AM. et ER.: *O mihi responde. Lov.: Hoc mihi responde: circumstat enim in tam multis, etc.* Castigantur ex manu scriptis.

¹ Sic Mss. At editi, *adhuc proposita*.

² In Mss.: *Invenietis ejus convicta convicia*.

(a) De recipiendis Donatistarum clericis servato suo cuique honore egit Carthag. concilium die 15 septembris anni 401.

baptizant, quid ab eis accipitur, fides, an reatus? Non utique fides; quia non habent conscientiam sancte dantis, quæ abluat accipientis. Sed nec reatus, propter illud additum verbum: *Nam qui fidem sciens a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum.* Ab istis autem cum baptizarentur homines, quales fuissent utique nescierunt. Proinde non ab eis accipiendo fidem, quia non habebant conscientiam sancte dantis; non accipiendo etiam reatum, quia non scientes, sed nescientes eorum crimina; baptizati sunt, sine fide et sine reatu remanserunt. Non sunt ergo in numero talium flagitiosorum. Sed nec in numero possunt esse fidelium; quia sicut nec reatum, ita nec fidem ab eis accipere potuerunt. At eos in numero fidelium a vobis cernimus deputari, nec censere quemquam vestrum ut baptizentur, sed ratum¹ habere quod baptizati sunt. Acceperunt itaque fidem; nec tamen ab eis acceperunt, qui non habebant conscientiam sancte dantis, quæ ablueret accipientis. Unde ergo acceperunt? Hinc satago, hoc urgeret interrogatio, hoc ut respondeatur vehementissime flagito.

CAPUT XXXIII. — 58. Inspicite nunc Petilianum, ne hoc respondeat, vel ne hoc respondere non potuisse deprehensus appareat, per nostras contumelias inaniter evagari, erimantem, et nihil probantem; et ubi forte conatur pro causa quasi pugnaciter resistere, ubique facillime superari: ad hoc tamen unum omnino nihil respondere quod querimus, *Si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis; unde abluendus sit qui accipiebat Baptismum, cum dantis polluta conscientia est, et hoc ille qui est accepturus ignorat.* His enim verbis ex Epistola mea commemoratis, proposuit me interrogantem, et se ostendit nihil respondentem. Cum enim dixisset ea quæ jam recolui, et in quibus eum ostendi ad id quod interrogavi non respondisse; cumque magnis angustiis coarctatus, coactus esset dicere discutendum esse baptistam a baptizando, baptizandum a baptista; cumque id exemplo Joannis, si forte inveniret negligentissimos vel imperitissimos auditores, astruere tentavisset; adhibuit alia testimonia de Scripturis ad rem non pertinentia, quod Philippo Eunuchus dixerit, *Ecce aqua, quis prohibet me baptizari (Act. viii, 36)? quia sciebat, inquit, perditos prohiberi: et quod ideo Philippus eum baptizari non vetuit, quia eum legentem probaverat quomodo crederet Christum: quasi prohibuerit Simonem Magum. Et quod Prophetæ falso baptismate decipi timuerunt: et ideo dixerit Isaias, *Aqua mendax, non habens fidem (Jerem. xv, 18)*, velut ostendens apud perfidos homines aquam esse mendacem: cum hoc non Isaias, sed Jeremias de hominibus mendacibus dixerit, figurate aquam populum appellans, quod in Apocalypsi manifestissime demonstratur (Apoc. xvii, 15). Et quod David dixerit, *Oleum peccatoris non unget caput meum: cum ille hoc dixerit de adulatione assentatoris fallaci laude decipientis, unde laudati caput in superbiam crescat. Quem intellectum aperiunt**

Editi Am. Er. et Lov., *sed reatum*: manifesto errore.

verba in eodem psalmo præmissa superius. Sic enim ait: *Emendabit me justus in misericordia, et arguet me; oleum autem peccatoris non impinguet caput meum (Psal. cxi, 5)*. Quid hac sententia clarius? quid evidentius? Mavult enim se aspera emendatione justis argui misericorditer ut sanetur, quam lenibus blanditiis adulatoris ungi ut inflatur¹.

CAPUT XXXIV. — 59. Commemorat Petilianus et apostolum Joannem monuisse, ne omni spiritui credatur, sed probentur spiritus, si ex Deo sunt (I Joan. iv, 1): quasi ad hoc adhibeatur ista diligentia, ut nunc ante tempus frumentum a palea separetur, ac non potius ne frumentum a palea decipiatur: aut vero etiam spiritus mendax si aliquid veri dixerit, ideo negandum est, quia hoc detestandus spiritus dixit. Quod quisquis arbitratur, tam demens est, ut forte contendat Petrum non debuisse dicere, *Tu es Christus Filius Dei vivi (Matth. xvi, 16)*: quia tale aliquid jam demones dixerant (Id. viii, 29, Marc. i, 24, et Luc. viii, 28). Cum ergo Baptismus Christi, sive per iniquum sive per justum ministratus, nihil aliud sit quam Baptismus Christi; ab homine cauto et bono fidei iniquitas hominis est vitanda, non Dei Sacramenta damnanda.

40. In his certe omnibus non respondet Petilianus, si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis, unde sit abluendus qui accipit Baptismum, cum dantis polluta conscientia est, et hoc ille qui est accepturus ignorat? Collega ejus a Thubursicubure quidam Cyprianus cum turpissima femina in lupanari deprehensus, et Primitiano Carthaginiensi oblatus atque damnatus est. Iste quando² baptizabat, antequam detectus et abjectus esset, non utique habebat conscientiam sancte dantis, quæ ablueret accipientis. Unde igitur abluti sunt, qui hodie illo damnato non utique rursus abluuntur? Non erat necesse ut hominem nominarem, nisi ne Petilianus iterum diceret³, *Quis est iste, aut unde prosiluit?* Cur istum baptistam vestri non discussissent, sicut Joannes Petiliano ita sentiente discussus est? An et discussissent quantum homines hominem potuerunt, sed astuta fictione latitantem diu non invenerunt?

CAPUT XXXV. — Hujusne aqua non erat mendax, aut oleum fornicatoris non est oleum peccatoris? An quod Catholica dicit, et verum est, et illa aqua et illud oleum non ejus erat a quo ministrabatur, sed cujus ibi nomen invocabatur? Cur illi qui ab isto ficto et occulto baptizabantur, non probabant spiritum, quia ex Deo non erat? Spiritus enim sanctus disciplinæ fictum fugiebat (Sap. i, 5)? An et illum fugiebat, et sua Sacramenta quamvis per eum ministrata non deserebat? Postremo quoniam illos non negatis ablutos, quos illo damnato non curatis abluendos; videte si tot nebulis multipliciter offusis, ullo

¹ Mss., *ne inflatur*.

² Editi, *quanquam*. Melius Mss., *quando*.

³ Editi, *nisi Petilianus iterum diceret*; omisso, *ne*, quod ex manuscriptis restituitur.

loco Petilianus respondet unde isti abluti sint, si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis, quam latens immundus habere non potuit.

41. Nihil ergo ad hoc respondens, quod ab eo tam instanter inquiritur; deinceps etiam sibi loquendi latitudinem comparans, *Cum hæc, inquit, et Prophetæ et Apostolus caute timuerint, qua fronte tu dicis quod bene credentibus sanctum est Baptisma peccatoris?* Quasi ego vel quisquam catholicus, peccatoris Baptisma esse dicat, quod peccatore ministraute traditur vel accipitur, et non illius in eujus credens nomine baptizatur. Inde jam excurrit in Judam traditorem, et dicit in eum quidquid potest, adhibens testimonia prophetica, quæ de illo tanto ante præmissa sunt: tanquam Ecclesiam Christi toto orbe diffusam, eujus causa in hac quæstione versatur, Judæ traditoris impietate perfundat: non considerans quod vel hinc debuit admoneri, tam non esse dubitandum illam esse Ecclesiam Christi quæ in omnibus gentibus dilatatur, quoniam hoc tanto ante veraciter prophetatum est, quam non est dubitandum ab uno ex discipulis tradi oportuisse Christum, quoniam et hoc similiter prophetatum est.

CAPUT XXXVI. — 42. Sed plane post hæc Petilianus ubi ad nostrum illud venit objectum, quod Maximianistarum Baptisma quos damnaverant susceperunt (*Supra, lib. 2, cap. 10, nn. 11, 12*): quamvis in hujus quæstionis propositione suis verbis quam meis uti maluerit: neque enim nos dicimus, prodesse nobis debere Baptisma peccatorum, quem non solum peccatorum, sed nullorum omnino hominum dicimus, quia eum Christi esse cognoscimus: ita quippe proposuit: *At enim pertinaciter asseveras, inquit, quia debet vobis prodesse Baptisma peccatorum, propterea quia et nos, ut dixisti, reorum quos justè damnavimus Baptisma conservamus.* Ubi ad hanc quæstionem venit, ut dixi, omnis eum etiam simulata pugna defecit. Quo iret, qua exiret, quo aditu perscrutato aut molito vel clanculo evaderet, vel vi erumperet, non invenit. *Licet hoc, inquit, secundo libro demonstrarem, quantum inter nostros intersit et vestros quos dicitis innocentes: tamen interim vos prius a collegarum vestrorum criminibus quæ nostis eripite, et sic de iis quos abjicimus¹ exquirite rationem.* Sic respondeat quisquam hominum, sic respondeat, nisi qui veritati adversatur, contra quam non invenit quid respondeatur²? Si ergo et nos eadem verba dicamus, Interim vos prius a collegarum vestrorum criminibus quæ nostis eripite, et sic nobis de his quos putatis apud nos malos ullum crimen objicite: utriusque vicimus, an utriusque victi sumus?

¹ Editi, *objicimus*: pro quo Lovanienses monent videri sibi legendum, *objicitis*. In Gallicanis Mss. est, *abjicimus*.

² Manuscripti, *sic respondeat quis, quisnam hominum sic respondeat, nisi qui veritati adversatur, contra quam non invenit quid respondeatur*. Editi, *Sic respondeat quisquam hominum, sic respondeat, nisi qui veritati adversatur, contra quem non invenit quid respondeat?* Prætulimus lectionem Ms. Cygirannensis. — Morel, Elem. Crit., pgg. 353, 356, manuscriptoris adslipulatur, phrasis punctatione sic mutata: *Sic respondeat quis? Quisnam hominum sic respondeat, nisi qui veritati adversatur, contra quam non invenit quid respondeatur?* M.

Imo vero ille vicit pro Ecclesia sua et in Ecclesia sua, qui nos docuit in Scriptura sua, ut nemo gloriatur in homine, et ut qui gloriatur, in Domino gloriatur (I Cor. m, 21, et i, 31). Ecce enim nos, qui cum veritatis eloquio dicimus, non justificari credentem ab homine a quo baptizatur, sed ab illo de quo scriptum est, *Credenti in eum qui justificat impium, deputatur fides ad justitiam* (Rom. iv, 5); quoniam non gloriamur in homine, nitimurque donante ipso, cum gloriamur, in Domino gloriari; quam securi sumus, quidquid de quibusdam nostræ communionis hominibus erroris aut criminis probare potuerit? Apud nos enim quicumque mali vel penitus latent, vel quibusdam noti propter bonos quibus ignoti sunt, et apud quos convinci non possunt, propter unitatis et pacis vinculum tolerantur, ne cum zizaniis eradicetur et triticum; ita suæ malitiæ sarcinam portant, ut eam cum eis nemo communicet, nisi quibus eorum iniquitas placet. Neque enim metuimus, ne quos baptizant justificari non possint; cum illi in eum credant qui justificat impios, ut deputetur fides eorum ad justitiam (*Ibid.*, 5).

CAPUT XXXVII. — 43. Proinde apud nos, nec ille quem dixit a nobis¹ propter Sodomitarum crimen abjectum, et in locum ejus alterum constitutum, et rursus ipsi nostro collegio redditum, nesciens quid loquatur; nec ille quem apud vos poenitentem fuisse commemorat, quocumque modo eorum causæ defendi sive possint sive non possint, aliquid præjudicant Ecclesie Dei, quæ per omnes gentes diffunditur, et crescit in mundo usque ad messem: in qua si vere mali sunt quos accusatis, non jam in illa, sed in paleis ejus sunt; si autem boni sunt, cum eos iniquis criminationibus infamatis, ipsi velut aurum probantur, vobis in paleæ similitudinem ardentibus; alienis tamen peccatis non maculatur Ecclesia, quæ secundum fidelissimas prophetias toto terrarum orbe dilatata, finem sæculi tanquam littus expectat, quo perducta careat piscibus malis, cum quibus intra eadem dominica retia, quamdiu separari ab eis impatienter non debuit, naturæ incommoditas ferri potuit innocenter. Nec propterea tamen ecclesiastica disciplina negligitur a constantibus et diligentibus et prudentibus dispensatoribus Christi, ubi crimina ita manifestantur, ut nulla possint probabili ratione defendi. Exstant innumerabilia documenta in eis qui vel episcopi vel alterius hujuscemodi gradus clerici fuerunt, et nunc degradati vel pudore in alias terras abierunt, vel ad vos ipsos aut ad alias hæreses transierunt, vel in suis regionibus noti sunt: quorum tantâ est multitudo dispersa per terras, ut si eam Petilianus refrenata paululum maledicendi temeritate cogitaret, nequam caderet in tam aperte falsam vanamque sententiam, qua dicendum nobis putaret: *Nemo vestrum est innocens, ubi reus nemo damnatur.*

CAPUT XXXVIII. — 44. Ut enim alios omittam in diversis terris habitantes; vix enim alicubi deest hoc

¹ Editi, *a vobis*: et paulo post, *nec ille quem apud nos poenitentem*. Utroque loco Gallicos veteres codices sequimur.

genus hominum, quo appareat iniquos prepositos ac ministros, et in catholica Ecclesia solere damnari: Milevitanum Honorium de proximo potuit intueri. De Splendonio vero, quem diaconum in Catholica damnatum, et a se rebaptizatum presbyterum fecit, cujus in Gallia damnationem ad nos a fratribus missam collega noster Fortunatus ibidem apud Constantinam publice legendam proposuit, et quem postea idem Petilianus horrendas ejus insidias expertus abiecit: de hoc ergo Splendonio quando non potuit commoveri quemadmodum mali et in Catholica degradentur? Miror in quo temeritatis precipitio cor habebat, cum ista dictaret, ubi ausus est dicere: *Nemo vestrum est innocens, ubi reus nemo damnatur*. Quamobrem permixti corporaliter, separati spiritualiter in catholica Ecclesia mali, et quando humana conditione ignorantur, et quando disciplinæ consideratione damnantur, suas sarcinas portant. Ac per hoc illi securi sunt, si eorum peccatis imitatione et consensione non communicant, quicumque per eos Christi Baptismo baptizantur: quia et si per optimos baptizarentur, non nisi ab illo qui justificat impium justificarentur. Credentibus quippe in eum qui justificat impium, deputatur fides ad justitiam.

CAPUT XXXIX. — 45. Vos autem, cum objiciuntur vobis Maximianistæ, trecentorum et decem concilij (a) sententia damnati; eodem concilio tot proconsulibus, tot Gestis municipalibus allegato oppugnati¹; de basilicis quas tenebant, per jussa judicum et civitatum auxilia proturbati²; rursus a vobis cum eis quos extra communionem vestram baptizaverant, sine ulla Baptismi questione suscepti et honorati; quid respondeatis non invenitis. Sententia quippe vicinij, non vera, sed vestra, qua contenditis in eadem communionem Sacramentorum, alios aliorum perire criminibus, et talem quemque esse, qualis est homo a quo fuerit baptizatus; si nocens, nocentem; si innocens, innocentem. Quæ si vera sunt, ut alios innumerabiles omittam, Maximianistarum certe, quorum scelus usque ad illorum similitudinem quos vivos terra sorbuit, in tam numeroso concilio vestri exaggerarunt, vos crimina perdiderunt. Si autem Maximianistarum crimina vos non perdiderunt; falsa sunt quæ ita sentitis, et multo minus nescio quæ non probata crimina Afrorum orbem terrarum perdere poterunt. Ac per hoc, sicut scribit Apostolus, *Unusquisque suam sarcinam portat* (Galat. vi, 5): et nullus est Baptismus Christi, nisi Christi: et frustra promittit Petilianus ex hoc quod de Maximianistis intendimus, in secundo libro esse dicturum, nimis male sentiens de cordibus humanis, quasi non intelligant eum non habere quid dicat.

CAPUT XL. — 46. Nam si Baptismus, quem Prætextatus et Felicianus in Maximiani communionem mi-

nistraverunt, illorum fuit; cur a vobis, in eis quos baptizaverunt, tanquam Christi susceptus est? Si autem vere Christi est, sicut est, nec eis prodesse posset, qui eum cum scelere schismatis habuissent; quid vos potuisse dicitis præstare illis, quos cum eodem Baptismo suscepistis, nisi ut per vinculum pacis deleto crimine sceleratæ divisionis, non cogentur sancti lavacri Sacramentum accipere quasi non haberent, sed sicut erat antea perniciosum; ita illis jam utile esse inciperet quod haberent? Aut si hoc eis in vestra communionem præstitum non est, quia nec præstari schismaticis apud schismaticos posset; hoc tamen vobis in catholica communionem præstatum, non ut Baptismus accipiatis quasi desit vobis, sed ut ipse quem accepistis prosit vobis. Omnia quippe Sacramenta Christi, non ad salutem, sed ad judicium habentur sine charitate unitatis Christi. Sed quia, non vera, sed vestra sententia est, *per nescio quorum*¹ Baptismus traditorum periisse Christi Baptismus de orbe terrarum; merito non invenitis quid respondeatis de recepto Baptismo Maximianistarum.

47. Videte itaque et vigilantissime mementote, quemadmodum Petilianus nec ad ea ipsa responderit, quæ sibi ita proponit, unde aliquid loqui videatur. Illud autem olim dimisit omnino, nec nobis dicere voluit, quia utique non potuit, nec usque ad finem voluminis sui aliquando dicturus est, quod ex primis partibus Epistolæ meæ, quasi refellendum commemoravit. Additis quippe etiam duobus verbis, quæ me subtraxisse, quasi fortissima sua munimenta jactavit, nihilominus immunus, jacens, non inveniens quid respondeat, cum quaeritur, *Si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis, unde sit ejus abluenda conscientia, qui pollutam conscientiam non sancte dantis ignorat; et si quis fidem sciens a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum, unde fidem accepturus sit, non reatum, qui nesciens baptizatur a perfido*: ad hoc eum jam diu ex quo loquitur, nihil respondisse manifestum est.

48. Deinceps perrexit ore maledico in vituperationem monasteriorum et monachorum, arguens etiam me, quod hoc genus vitæ a me fuerit institutum (a). Quod genus vitæ omnino quale sit, nescit; vel potius toto orbe notissimum nescire se fingit. Inde asserens me dixisse, Christum esse baptistam; subiecit etiam quædam verba ex Epistola mea, quasi hoc ex mea sententia dixerim, quod ex vestra et ipsius dixi, et copiosissima atrocitate invectus est, quasi in me qui hoc dixerim; cum illa quam reprehendit, non sit mea, sed ipsius et vestra sententia; quod paulo post dilucide, quantum valuero, demonstrabo (b). Deinde conatus est nos docere multis et superfluis verbis, quod non Christus baptizet, sed in ejus nomine baptizetur, simul et Patris et Filii et Spiritus sancti, de qua ipsa Trinitate dixit vel quod voluit vel quod potuit, *Christum esse medium Trinitatis*. Inde de

¹ Fr. Lugd. Ven. Lov. sic legunt hunc locum: *Eodem concilio tot proconsulibus et tot Gestis municipalibus allegato oppugnati*. M.

² Editi, *perturbati*. Castigantur ex manuscriptis.

(a) Bagaitani.

¹ Sic Mss. At editi, *nescio per quorum*.

(a) Vide Possidium in Vita Augustini, cap. 5, 11.

(b) Vide infra, cap. 45, n. 54.

nomine Simonis et Barjesu¹ magorum ingessit nobis quas eum libuit contumelias. Inde Optati Thamugadensis causam pedetentim suspendens, ne illius perfunderetur invidia, non se, nec suos de illo judicare potuisse; et in eo ipso nos insimulans, quod meis ille suggestionibus pressus sit.

CAPUT XLI. — 49. Postremo conclusit Epistolam suos exhortans et monens ne decipiantur a nobis, et nostros dolens quod eos peiores quam fuerant fecerimus. His igitur diligenter consideratis atque discussis, quod ex ea ipsa Epistola quam scripsit, satis dilucide apparet, Petilianus non respondit omnino ad hoc quod in Epistola mea primitus posui, si quemadmodum dicit, *conscientia dantis*, vel potius, ut addam quod magnum firmamentum putat, *si conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis*, unde abluendus sit qui accipit Baptismum, cum si dantis conscientia polluta est, accepturus ignorat. Unde non mirandum est hominem pro falsitate resistentem, pressum contravenientis veritatis angustiis, insana potius anhelasse convicia, quam cum illa quæ vinci non potest ambulare voluisse.

50. Nunc jam, obsecro, paucis animum intendite, ut vobis quid timuerit, ut ad hoc non responderet, evidenter ostendam, ei quod obscurare conatus est, in lucem proferam. Poterat utique nobis quærentibus, unde abluendus sit qui accipit Baptismum cum dantis polluta conscientia est, et hoc ille qui est accepturus ignorat, facillime respondere, A Domino Deo; et omnino fidentissime dicere, Prorsus Deus abluit accipientis conscientiam, quando maculosam non sancte dantis ignorat. Sed homo qui jam sectæ vestræ intentione coactus fuerat mundationem accipientis in conscientia dantis ponere; quippe qui dixerat, *Conscientia namque dantis, vel sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis*; timuit ne melius homo baptizari videretur ab occulto homine malo, quam a manifesto homine bono: tunc enim non a conscientia sancte dantis hominis, sed ab ipsa excellentissima Dei sanctitate esset abluendus. Hoc ergo metuens, ne tanta eum sequeretur absurditas, vel potius dementia, ut quia fugeret nesciret, noluit dicere unde sit accipientis abluenda conscientia, quando maculosam conscientiam non sancte dantis ignorat; et litigioso strepitu cuncta perturbans occultare maluit quid ab eo quæreretur, quam hoc respondere quærenti, unde statim suffocaretur: nunquam tamen putans ab hominibus bene cordatis legi posse litteras nostras, aut ab eis legi suas qui legissent et meas, quibus respondere se finxit.

CAPUT XLII. — 51. Nam hoc quod modo dixi, in illa ipsa Epistola mea, contra quam scribendo nihil dixit, evidentissime positum est: et quid ibi egerit, quæso, parumper advertite; et quamvis illi favēatis, nosque oderitis, si potestis æquo animo tolerate. Quia enim in priori Epistola sua; cujus primis partibus

¹ Non dubitavimus hic restituere nomen, *Barjesu*; pro quo in antiquis codicibus manifesto librariorum lapsu scriptum reperimus, *Variæ suæ*, in excusis, *Variæ*; omisso, *suæ*.

quæ solæ in manus nostras tunc venerant, primo responderam, ita spem baptizandi hominis in homine baptizante posuerat, ut diceret, *Omnis res enim origine et radice consistit, et si caput non habet aliquid, nihil est* (Supra, lib. 1, cap. 4, n. 5, sqq.; et lib. 2, cap. 5, nn. 10, 11): quia ergo hoc Petilianus dixerat, non aliud volens intelligi originem et radicem et caput baptizandi hominis, nisi hominem a quo baptizaretur, subjeci ego et dixi: *Querimus itaque nos, cum ille baptizator perfidus latet, si tunc ille quem baptizat, fidem percipit, non reatum; si tunc ei non est baptizator ejus origo et radix et caput, quis est a quo accipit fidem? Ubi est origo de qua oritur? ubi radix unde germinat? ubi caput unde incipit? An forte cum baptizantem perfidum ille qui baptizatur ignorat, tunc Christus dat fidem, tunc Christus est origo et radix et caput?* Hoc ergo et nunc dico et exclamo, sicut etiam illic exclamavi: *O humanam temeritas et superbia! cur non sinis potius ut semper Christus det fidem, christianum dando facturum? cur non sinis ut semper sit Christus origo christiani, in Christo radicem christianus infigat, Christus christiani sit caput? Neque enim etiam cum per sanctum et fidelem dispensatorem gratia spiritualis credentibus impertitur, dispensator ipse justificat, ac non ille unus de quo dictum est, quod « justificat impium » (Rom. iv, 5). Aut vero apostolus Paulus erat caput et origo eorum quos plantaverat, aut Apollo radix eorum quos rigaverat, ac non ille qui eis incrementum dederat: cum idem dicat, « Ego plantavi, Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit: itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat; sed qui incrementum dat Deus » (1 Cor. iii, 6, 7)? Nec radix eorum erat ipse, sed ille potius qui ait, « Ego sum vitis, vos estis sarmenta » (Joan. xv, 5). Caput etiam eorum quomodo esse poterat, cum dicat, nos multos unum esse corpus in Christo, ipsamque Christum caput esse universi corporis, pluribus locis apertissime prædicet? Quapropter sive a fidei sive a perfido dispensatore sacramentum Baptismi quisque percipiat, spes ei omnis in Christo sit, ne sit maledictus qui spem suam ponit in homine (Supra, lib. 1, cap. 5, nn. 6, 7).*

CAPUT XLIII. — 52. Hæc ego in Epistola priorè, cum Petiliano responderem, puto quia et dilucide et veraciter posui. Hæc etiam nunc commemoravi, illud insinuans atque commendans, ut omnino spes nostra non sit in homine, Deumque Christum mundatorem, justificatorem hominum esse credamus, credentium in eum qui justificat impium, ut deputetur fides eorum ad justitiam, sive ille homo sit sanctus qui ministrat Baptismum, sive impius et fictus quem fugiat Spiritus sanctus. Tum deinde subdidi, si aliter esset, quanta consequeretur absurditas, et dixi quod et nunc dico: *Alioquin si talis quisque in gratia spirituali renascitur, qualis est ille a quo baptizatur, et cum manifestus est qui baptizat homo bonus, ipse dat fidem, ipse origo et radix caputque nascentis est; cum autem latet perfidus baptizator, tunc quisque a Christo percipit fidem, tunc a Christo ducit originem, tunc in Christo radicalatur, tunc Christo capite gloriatur: optandum est ab omnibus qui*

baptizantur, ut baptizatores perfidos habeant et ignorent eos. Quamlibet enim bonos habuerint, Christus est utique incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator. Quod si dementissimum est credere (semper enim Christus justificat impium, faciendo ex impio christianum, semper a Christo percipitur fides, semper Christus est origo regeneratorum et caput Ecclesiae), quid habent ponderis illa verba, quæ vani lectores non attendunt quid intus habeant, sed tantum quemadmodum sonent (Supra, lib. 1, cap. 6, m. 6, 7)? Hæc tunc dixi, hæc in illa mea Epistola scripta sunt.

CAPUT XLIV. — 53. Deinde paulo post, quoniam ille dixerat, *Quæ cum ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem, dicente Domino Jesu Christo, « Arbor bona, bonos fructus facit; arbor mala, malos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas » (Matth. VII, 17, 16)? et iterum, « Omnis homo bonus de bono thesauro cordis sui profert bona, et omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala » (Id. XII, 35)?* quibus verbis Petilianus satis apertissime ostendit, tanquam arborem accipiendum cum hominem qui baptizat, et tanquam fructum eum qui baptizatur: ad hæc ego responderam, *Si arbor bona bonus baptizator est, ut fructus ejus bonus sit ille quem baptizaverit; quisquis ab homine malo etiam non manifesto fuerit baptizatus, bonus esse non poterit: de mala quippe arbore exortus est. Aliud est enim arbor bona, aliud arbor occulta, sed tamen mala. Quid aliud his verbis intelligi volui, nisi quod paulo superius posueram, arborem et fructum ejus, non eum qui baptizat et eum qui baptizatur; sed hominem arborem, fructum vero ejus opus ac vitam ejus accipi debere, quam semper habet bonam bonus, et malam malus: ne illa sequatur absurditas, ut malus sit homo etiam ab occulto malo homine baptizatus, tanquam fructus arboris quamvis occultæ, sed tamen malæ? contra quod ille nihil omnino respondit.*

CAPUT XLV. — 54. Sed ne diceret, sive ille, sive aliquis vestrum, cum quisque occultus malus est qui baptizat, tunc non esse fructum ejus illum quem baptizat, sed fructum Christi; continuo subjeci quam vesanus error etiam istam sententiam consequatur, et repetivi illud, licet aliis verbis, quod paulo ante dixeram: *Si cum occulta est arbor mala, quicumque ab illa fuerit baptizatus, non de illa, sed de Christo nascitur; sanctius justificantur, qui baptizantur ab occultis malis, quam qui baptizantur a manifestis bonis* (Supra, lib. 1, capp. 7, 8, m. 8, 9). Petilianus ergo his tam vehementibus coarctatus angustiis, tacuit superiora ex quibus ista pendebant, et hæc absurda quæ illius consequuntur errorem, ita commemoravit in responsione sua, quasi hæc ego ex mea sententia dixerim; quæ ideo dicta sunt, ut attenderet quantum mali sequeretur ejus sententiam, et eam mutare cogeretur. Hanc ergo fraudem audientibus vel legentibus faciens, et omnino desperans legi posse quæ scripsimus, cepit in me graviter et petulanter invehi, tanquam ego sen-

sissimè optandum esse omnibus qui baptizantur, ut baptizatores perfidos habeant et ignorent eos, quoniam quamlibet bonos habuerint, Christus est incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator. Item tanquam ego sensissimè, sanctius justificari eos qui baptizantur ab occultis malis, quam qui baptizantur a manifestis bonis: cum hæc mirabilis insania ideo a me commemorata sit, quia illos necessario sequitur qui cum Petiliano sentiunt, sic esse hominem baptizatum ad baptizatorem suum, quemadmodum est fructus ad arborem de qua nascitur, bonus de bona, malus de mala: quibus cum dixerimus ut respondeant, cujus arbitrentur fructum esse hominem baptizatum, quando ab occulto malo baptizatur, quoniam non audent eum rebaptizare, coguntur respondere, tunc eum non esse fructum occulti illius mali, sed esse fructum Christi: ac per hoc sequitur eos quod nolunt, et quod sentire dementis est; quia si homo tunc est fructus hominis baptizatoris sui, quando a manifesto bono baptizatur, cum vero baptizatur ab occulto homine malo, tunc non ipsius fructus, sed Christi est, sanctius justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quam qui baptizantur a manifestis bonis.

CAPUT XLVI. — 55. Quod cum mihi tribuens Petilianus tanquam hoc ego senserim, satis in me graviter ac vehementer invehitur, ipse utique demonstrat, ea ipsa gravissima invectione sua, quantum nefas sit ista sentire: ac per hoc quidquid propter hanc sententiam in me dixisse videri voluit, in se ipsum dixisse invenitur, qui talia sentire convincitur. Ibi enim ostendit, quanta vi veritatis superatus sit, ubi alium exitum non invenit, nisi ut me sensisse fingeret, quod ipse sentit. Quemadmodum si illi quos Apostolus arguit, quia dicebant non esse resurrectionem mortuorum, eundem apostolum accusare vellent, quoniam dixit, *Neque Christus resurrexit, et inanem esse predicationem Apostolorum, inanem etiam fidem credentium, falsosque inveniri testes adversus Deum, qui dixissent quod suscitaverit Christum.* Hoc mihi Petilianus facere voluit, desperans legi posse quæ scripsi, quibus respondere non potuit, et putari se respondiisse magnopere concupivit. Sed quemadmodum si quisquam illud fecisset Apostolo, recitato universo ipso loco ex ejus Epistola, redditisque superioribus verbis ex quibus ista pendere quisquis legit intelligit, omnis illa calumniosa reprehensio in frontem reprehendentium relideretur: sic redditis ex Epistola mea superioribus, dum me Petilianus accusat, in ejus faciem, unde illa remove conatus est, majore impetu retorquentur.

56. Apostolus enim redarguens eos qui negabant resurrectionem mortuorum, ista absurditate corrigit quæ invitos sequitur talia sentientes, ut dum exhorrent quod nefas est dicere, corrigant quod ausi sunt credere. Proinde ita dicit: *Si resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit: si autem Christus non resurrexit, inanis est prædicationis nostra, vanâ est et fides vestra; invenimur autem et falsi testes Dei,*

quoniam testimonium diximus adversus Deum, quia suscitavit Christum, quem non suscitavit (I Cor. xv, 13-15) : ut dum timent dicere Christum non resurrexisse, et cætera mala ac nefaria quæ sequuntur, corrigant quod stulte infideliterque dixerunt, non esse resurrectionem mortuorum. Si ergo tollas quod in capite ratiocinationis hujus est positum, *Si resurrectio mortuorum non est*; male cætera dicta sunt, et Apostolo tribuenda sunt. Si autem reddas unde pendent, et in exordio constituas, *Resurrectio mortuorum non est*; recte consequentur, *Neque Christus resurrexit*, et, *inanis est prædicatio nostra, inanis est et fides vestra*, et cætera quæ connexa sunt : et hæc omnia ab Apostolo bene et prudenter dicta sunt, quoniam quidquid mali habent, illis imputandum est qui negabant resurrectionem mortuorum. Sic etiam in Epistola mea, tolle quod positum est, *Si talis quisque in gratia spirituali renascitur, qualis est ille a quo baptizatur, et cum manifestus est qui baptizat homo bonus, ipse dat fidem, ipse origo et radix caputque nascentis est; cum autem latet perfidus baptizator, tunc quisque a Christo percipit fidem, tunc a Christo ducit originem, tunc in Christo radicatur, tunc Christo capite gloriatur*: tolle ista unde pendet quod sequitur, et valde pessime dictum mihi-que tribuendum est, *Optandum est omnibus qui baptizantur, ut baptizatores perfidos habeant et ignorent eos. Quamlibet enim bonos habuerint, Christus est utique incomparabiliter melior, qui tunc erit baptizati caput, si perfidus lateat baptizator* (Supra, lib. 1, cap. 6, n. 7). Reddantur autem illa quæ vos dicitis, tunc jam hoc quod inde pendet et religatum sequitur, non a me sentiri invenitur, et quidquid mali habet, in vestram sententiam retorquetur. Item tolle quod positum est, *Si arbor bona bonus baptizator est, ut fructus ejus bonus sit ille quem baptizaverit, et si cum occulta est arbor mala, quicumque ab illa fuerit baptizatus, non de illa, sed de Christo nascitur*: tolle ista, quæ cogimini et ex vestra secta et ex Petiliani Epistola confiteri, et meum erit ac mihi imputandum illud insanum quod sequitur, *Sanctius justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quam qui baptizantur a manifestis bonis* (Ibid., cap. 8, n. 9). Redde autem illa ex quibus hoc pendet, continuo videbis et me hoc ad vos corrigendos recte posuisse, et totum quod vobis in hac sententia merito displicet, in vestram faciem recidisse.

CAPUT XLVII. — 57. Proinde quemadmodum illi qui resurrectionem mortuorum negabant, nullo modo se defenderent a tantis malis quæ ad eos redarguendos connexuit Apostolus dicens, *Neque Christus resurrexit*, et nefanda similiter cætera, nisi mutarent sententiam, et faterentur esse resurrectionem mortuorum: sic etiam vos si non vultis vobis imputari quod ad vos convincendos et corrigendos dicimus, sanctius justificari eos qui baptizantur ab occultis malis, quam qui baptizantur a manifestis bonis; mutate sententiam, et eorum spem qui baptizantur nolite in homine ponere. Nam si ponitis, videte quid

dicant, ne hoc aliquis iterum supprimat, et dicat me sensisse quod ad vos redarguendos corrigendosque commemoro. Videte quid dicam, unde pendeat quod dicturus sum: Si eorum spem qui baptizandi sunt, in homine a quo baptizantur ponitis; si baptizatores hominem, sicut scripsit Petilianus, originem et radicem et caput ejus qui baptizatur constituitis; si arborem bonam bonum hominem baptizantem, fructum autem ejus bonum eum qui fuerit ab ipso baptizatus accipitis; admonetis ut quæramus a vobis, qua origine oriatur, qua radice pullulet; cui capiti subnectatur, de qua arbore nascatur quem malus baptizat occultus. Ad hanc quippe inquisitionem pertinet etiam illud, cui non respondisse Petilianum sæpissime commendavi: Unde abluatur qui accipit Baptismum, cum maculosam conscientiam non sancte dantis ignorat: hanc enim ¹ conscientiam dantis vel sancte dantis vult esse originem, radicem, caput, semen, arborem, unde existat, unde propagetur, unde incipiat, unde germinet, unde nascatur sanctificatio baptizati.

CAPUT XLVIII. — 58. Cum ergo quærimus unde ablatus sit, quem in vestra communione non rebaptizatis, etiam cum eum constiterit ab aliquo baptizatum, qui propter occultam nequitiam jam sancte dantis conscientiam non habebat; quid responsuri estis, nisi a Christo aut a Deo, quamvis et Christus Deus super omnia sit benedictus in sæcula (Rom. ix, 5); aut ab Spiritu sancto, cum et ipse sit Deus, quia hæc Trinitas unus Deus ²? Unde Petrus cum dixisset homini, *Ausus es mentiri Spiritui sancto*; continuo secutus adjunxit quid esset Spiritus sanctus, et ait: *Non es mentitus hominibus, sed Deo* (Act. v, 3, 4). Postremo etiamsi dicatis cum ab angelo abluatur atque mundari, quando pollutam conscientiam non sancte dantis ignorat; videte quia sancti homines cum in æternam vitam resurrexerint, tunc de illis dictum est quod erunt æquales Angelis Dei (Matth. xxii, 30). Quisquis ergo et ab angelo abluatur, sanctius abluatur quam si abluatur ab hominis qualicumque ³ conscientia. Cur ergo non vultis ut dicatur vobis, Si tunc abluit homo quando manifestus bonus est; cum autem occultus homo malus est, quoniam non habet conscientiam sancte dantis, non jam ipse, sed Deus aut angelus abluit, sanctius justificantur qui baptizantur ab occultis malis, quam qui baptizantur a manifestis bonis? Quæ sententia si vobis displicet, quoniam revera displicere omnibus debet; illa tollite unde nascitur, illa corrigite unde religatur: illa enim non præcedant, et ista non sequitur.

CAPUT XLIX. — 59. Nolite itaque dicere, *Conscientia sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis*: ne dicatur vobis, Quando latet dantis polluta conscientia, quis abluit accipientis conscientiam? Et cum responderitis, Vel Deus, vel angelus (quoniam

¹ Omnes libri habebant, *hanc etiam*. Lovanienses putarunt legendum, *hanc enim*.

² In Mss., *quia hæc Trinitas unus Deus*.

³ Mss., *hominis qualiscumque*.

¹ Apud Am. Er. et Mss., *habent*: non recte, nisi referatur ad, *illa quæ vos dicitis*.

quid respondeatis aliud non habetis); sequatur vos unde confundamini: Sanctius justificantur qui baptizantur ab occultis malis, ut vel a Deo vel ab angelo abluantur, quam qui baptizantur a manifestis bonis, qui Deo vel angelis non comparantur. Sed dicite quod dicit Veritas et catholica Ecclesia, quia non solum cum malus est minister Baptismi, verum etiam cum sanctus et bonus est, non est in homine spes ponenda, sed in illo qui justificat impium, in quem credentibus fides ad justitiam deputatur (Rom. iv, 5). Cum enim dicimus, Christus baptizat, non visibili ministerio dicimus, sicut putat vel putari cupit nos dicere Petilianus; sed occulta gratia, occulta potentia in Spiritu sancto, sicut de illo dictum est a Joanne Baptista, *Hic est qui baptizat in Spiritu sancto* (Joan. i, 33). Nec, sicut Petilianus dicit, jam baptizare cessavit: sed adhuc id agit, non ministerio corporis, sed invisibili opere majestatis. Quod enim dicimus, Ipse baptizat, non dicimus, Ipse tenet, et in aqua corpus credentium tingit: sed, Ipse invisibiliter mundat, et hoc universam prorsus Ecclesiam. Neque enim apostolo Paulo non est credendum, qui de illo dixit: *Viri, diligite uxores vestras, sicut et Christus dilexit Ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo*¹ (Ephes. v, 25, 26). Ecce quia Christus sanctificat; ecce quia Christus etiam ipso lavacro aquæ in verbo, ubi ministri corporaliter videntur operari, ipse abluit, ipse mundat. Nemo ergo sibi arroget quod Dei est: sic certa spes hominum, cum in illo figitur² qui fallere non potest: quoniam, *Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine* (Jerem. xvii, 5); et, *Beatus cujus est Dominus Deus spes ipsius* (Psal. xxxix, 5). Nam dispensator fidelis mercedem accipiet vitam æternam: dispensator autem infidelis, cum cibaria dominica distribuit conservis, absit ut per suam infidelitatem cibaria inutilia faciat. Quoniam, *quæ dicunt, inquit, facite; quæ autem faciunt, facere nolite* (Matth. xxiii, 5). Quod ideo contra malos dispensatores præceptum est, ut bona Dei per ipsos accipiantur, mala autem ipsorum vita ex dissimilitudine caveatur.

CAPUT L. — 60. Si autem ad ista prima verba Epistolæ meæ Petilianum non respondisse manifestum est, et ubi respondere conatus est, magis ostendit quod non potuerit respondere: quid de illis partibus meorum scriptorum loquar, quibus nec respondere tentavit, quæ omnino non attingit? quæ tamen qualia sint si recensere quisque voluerit, qui et mea et ipsius habet scripta, puto quod intelligat quantam firmitate roborata sint. Quod ut vobis breviter ostendam, ipsa testimonia de Scripturis sanctis prolata recolite, vel legendo recensete, quæ posuit velut adversus nos, et in mea responsione quæ posui etiam ego adversus vos: et videte quemadmodum ego illa quæ ipse posuit, ostendi non nobis, sed potius vobis esse contraria; ipse autem illa quæ posui maxime necessaria,

¹ In excusis, *in verbo vitæ*. Abest, *vitæ*, a manuscriptis et a græco textu Apostoli.

² Excusi, *si certa spes hominum cum illo figitur*. Eminentur ex manuscriptis.

omnino non attingit, et in illo uno Apostoli, quod tanquam pro se pertractare conatus est; videbitis quam nullum exitum invenerit.

61. Pars quippe Epistolæ quam scripsit ad suos, a capite usque ad eum locum ubi dicit, *Hoc nobis Dominus imperat: « Cum vos persecuti fuerint homines in civitate ista, fugite in aliam; quod si et in ea vos persequuntur, fugite in aliam »* (Matth. x, 23); primum venit in manus nostras; huic respondimus: quæ nostra responsio cum etiam in illius venisset manus, scripsit hanc contra, quam nunc refellimus, et eum nostræ non respondisse monstramus. In illa ergo prima parte scriptorum ejus quibus primum respondimus, hæc sunt testimonia Scripturarum, quæ nobis putavit adversa: *Arbor bona bonos fructus facit, et arbor mala malos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas* (Id. vii, 17, 16)? et iterum, *Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona, et omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala* (Id. xii, 35): et iterum, *Qui baptizatur a mortuo, non ei prodest lavatio ejus* (Eccli. xxxiv, 50). His testimoniis volens ostendere talem fieri eum qui baptizatur, qualis fuerit a quo baptizatur. Ego contra quemadmodum accipienda essent hæc testimonia, et quod ejus intentionem nihil adjuvarent ostendi. Cætera vero quæ posuit dicta in malos et sceleratos homines, non esse adversus frumenta dominica, sicut prædicta et promissa sunt, toto orbe diffusa, et potius a nobis contra vos posse dici satis edocui. Recensete, et inveniētis.

62. At vero ego quæ posui pro Ecclesiæ catholice assertionē, ista sunt: quod ad Baptismum attinet, ne id quod gratia Dei regeneramur, mundamur, justificamur, danti homini tribuatur: *Bonum est confidere in Domino, quam confidere in homine* (Psal. cxvii, 8): et, *Maledictus omnis qui spem suam ponit in homine* (Jerem. xvii, 5): et quia, *Dominus est salus hominis* (Psal. iii, 9): et, *Vana salus hominis* (Psal. lxxix, 15): et quia, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus* (I Cor. iii, 7): et quia ille in quem creditur justificat impium, ut depleteur fides ejus ad justitiam (Rom. iv, 5). Propter ipsius vero Ecclesiæ unitatem quæ in omnibus gentibus dilatatur, cui vos non communicatis, hæc testimonia posui de Christo esse prædicta, quia *Dominabitur a mari usque ad mare, et a flumine usque ad terminos orbis terræ* (Psal. lxxi, 8): et, *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, et possessionem tuam terminos terræ* (Psal. ii, 8). Et quod testamentum Dei factum ad Abraham pro nostra, hæc est, catholica communione recitetur, ubi scriptum est, *In semine tuo benedicentur omnes gentes* (Gen. xxii, 18): quod semen interpretatur Apostolus dicens, *Et semini tuo, quod est Christus* (Galat. iii, 16). Unde apparet in Christo, non solum Afros aut Africam, sed omnes gentes habituras benedictionem, per quas catholica dilatatur Ecclesia, tanto ante promissam¹. Et quod palea cum frumentis sit usque ad ultimam ventilationem, ne quisquam per calumnias cri-

¹ Editi, *promissa*. At Mss., *promissam*: refer ad, *benedictionem*.

minum alienorum sacrilegium suæ separationis excuset, quod reliquerit vel deseruerit omnium gentium communionem. Et ne propter malos dispensatores, hoc est præpositos, societas christiana dividatur, etiam illud testimonium posui, *Quæ dicunt, facite; quæ autem faciunt, facere nolite: dicunt enim et non faciunt* (Matth. xxiii, 5). Hæc ille testimonia de Scripturis sanctis a me posita, nec ostendit quemadmodum aliter accipi deberent, ut non ea pro nobis neque contra vos¹ esse ostenderet, nec omnino attingere voluit: imo id egit tumultu conyiciorum suorum, ut si fieri posset, hæc a me dicta nulli omnino veniret in mentem, qui post Epistolam meam lectam, etiam ipsius legere voluisset.

CAPUT LI. — 65. Quod vero ex apostoli Pauli scriptis a me positum pro se tractare conatus est, quale sit parumper attendite. *Dixisti enim, inquit, Apostolus Paulus, eos qui dicebant se apostoli Pauli esse, objurgat, et dicit, « Numquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis »* (I Cor. i, 15)? Quapropter si errabant illi, et nisi corrigerentur perirent; qui volebant esse Pauli; quæ tandem spes eorum est, qui voluerunt esse Donati? Id enim agunt isti, ut origo et radix et caput baptizati, non nisi ille sit a quo baptizatur (Supra, lib. 1, capp. 3, 4, m. 4, 5). Hæc verba et hoc Apostoli testimonium ex Epistola mea commemoravit, et sibi proposuit refellendum. Proinde videte si ad propositum respondit. Ait enim: *Inane hoc dictum est, inflatum et puerile et insipiens, et quod longe sit penitus a fidei nostræ ratione. Tunc enim recte hoc diceretis, si nos diceremus, In nomine Donati baptizati sumus: aut, Donatus crucifixus est pro vobis: aut, In nostro nomine baptizati sumus. At cum hæc a nobis nec dicta sint nec dicantur, quia formam divinæ sequimur Trinitatis; te, qui nobis talia objicis, certum est insanire. Aut si putas quia in Donati, vel in nostro nomine baptizati sumus, falleris perditæ, simulque de vobis² sacrilege confiteris quia vos in nomine Cæcilianus miseris inquinatis.* Hæc Petilianus contra illa mea respondit, non intendens, vel potius ne ab aliquo intendatur, obstrepens, omnino nihil se respondisse, quod ad rem de qua agitur pertineret. Quis enim non videat, ideo magis a nobis recte positum hoc Apostoli testimonium, quia non vos dicitis in Donati nomine baptizatos, neque Donatum crucifixum esse pro vobis, et tamen propter partem Donati vos ab Ecclesiæ catholicæ communionem separatis; sicut etiam illi quos Paulus arguebat, non utique dicebant in nomine Pauli se fuisse baptizatos, aut Paulum pro se esse crucifixum, et tamen de Pauli nomine schisma faciebant. Sicut ergo illis, pro quibus Christus, non Paulus, crucifixus est, et qui in nomine Christi, non in nomine Pauli, fuerunt baptizati, et tamen dicebant, *Ego sum Pauli*, propter hoc rectius dicitur, *Numquid Paulus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Pauli baptizati estis?* ut hæreant ei qui pro

ipsis crucifixus est, et in ejus nomine baptizati sunt, et non ad nomen Pauli dividantur: sic et vobis multo magis quia non dicitis, *In nomine Donati baptizati sumus, et tamen vultis esse de parte Donati, congruenter dicitur, Numquid Donatus pro vobis crucifixus est? aut in nomine Donati baptizati estis?* Scitis enim Christum pro vobis esse crucifixum, et in nomine Christi vos baptizatos, et tamen propter nomen et partem Donati unitati Christi, qui pro vobis crucifixus est, et in ejus nomine baptizati estis, tanta pertinacia repugnatis.

CAPUT LI. — 64. Quia vero id egit Petilianus scriptis suis, *ut origo et radix et caput baptizati non nisi ille sit a quo baptizatur, et hoc a me non inaniter, nec pueriliter, nec insipienter dictum est, primordia Epistolæ ipsius quibus tunc respondi, recensete, et videbitis, imo vero me commemorante diligenter advertite. Conscientia, inquit, sancte dantis attenditur, quæ abluat accipientis: nam qui fidem sciens a perfido sumpserit, non fidem percipit, sed reatum. Et tanquam diceretur ei, Unde hoc probas? Omnis res enim origine, inquit, et radice consistit; et si caput non habet aliquid, nihil est; nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur¹. Quæ cum ita sint; fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus reus est, alium faciat innocentem, dicente Domino Jesu Christo, « Arbor bonâ bonos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas? » et iterum, « Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona, et omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala: » et iterum, « Qui baptizatur a mortuo, non ei prodest lavatio ejus. » Hæc omnia quo pertineant videtis, ut scilicet sancte dantis conscientia (ne quisquam fidem sumens a perfido, non fidem percipiat, sed reatum) ipsa sit origo, et radix, et caput, et semen baptizati. Volens enim probare conscientiam sancte dantis attendi, quæ abluat accipientis; et non fidem percipere, sed reatum, qui fidem sciens sumit a perfido; continuo subjecit, *Omnis res enim origine et radice consistit; et si caput non habet aliquid, nihil est; nec quidquam bene regenerat, nisi bono semine regeneretur.* Et ne quisquam tam tardus esset, ut adhuc non intelligeret de illo eum dicere a quo quisque baptizatur, explanat hoc subsequenter, et dicit: *Quæ cum ita sint, fratres, quæ potest esse perversitas, ut qui suis criminibus est reus, alium faciat innocentem, dicente Domino Jesu Christo, « Arbor bonâ bonos fructus facit: numquid colligunt de spinis uvas? »* Et ne adhuc incredibilem obtusitate² cordis cæcus auditor vel lector non videat de homine baptizante dicere; adjungit aliud ubi et hominem nominat: *Et iterum, inquit, « Omnis homo bonus de thesauro cordis sui profert bona, et omnis homo malus de thesauro cordis sui profert mala: »* et iterum, « *Qui baptizatur a mortuo, non ei prodest lavatio ejus.* » Certe jam manifestum est, certe jam non indiget interprete nec disputatore aut demon-*

¹ Sic manuscrip. ti. At editi, *contra nos*: minus bene.

² Male item hic editi, *de nobis*. Castigantur ex manuscrip. tibus.

¹ Mss. hic et infra constanter, *generetur*.

² In Mss., *obtusitate*.

stratore, id agere istos, ut origo et radix et caput baptizati nomen ille sit a quo baptizatur: et tamen vi veritatis oppressus, et quasi quæ dixisset oblitus, concedit mihi postea Petilianus, ut Christus sit origo et radix regenerantium et caput Ecclesie, non quisquam homo dispensator ministerque Baptismatis. Cum enim dixisset quia in nomine Christi baptizabant Apostoli, et Christum fundamentum ponebant, ut facerent Christianos, et hoc Scripturarum sanctarum testimoniis et exemplis, tanquam nos hoc negaremus, probaret: *Ubi est nunc, inquit, illa vox, qua minutis et crebris quæstionibus crepitas¹, multa involuta de Christo et pro Christo et in Christo, contra humanam temeritatem et superbiam invidiose et elate dixisti? Ecce Christus est origo christiani, Christus est caput, Christus est radix.* His ergo auditis, quid nisi ipsi Christo gratias agam, qui coegit hominem confiteri? Falsa ergo sunt illa quæ in Epistolæ suæ dixit exordio, cum vellet persuadere conscientiam sancte dantis attendi, quæ abluat accipientis; et cum quis sciens fidem a perfido sumpserit, non fidem percipere, sed reatum. Hoc enim volens velut ostendere, quantum sit in homine baptizante, tanquam magna documenta subiecerat dicens, *Omnia enim res, origine et radice consistit; et si caput non habet aliquid, nihil est.* Postea vero cum dicit quod et nos dicimus, *Ecce Christus est origo christiani, Christus est caput, Christus est radix;* delet quod antea dixerat, *quia conscientia sancte dantis est origo et radix et caput accipientis.* Vicit ergo veritas, ut homo qui Baptismum Christi desiderat, non in homine ministro spem ponat, sed ad ipsum Christum tanquam ad originem quæ non mutatur, ad radicem quæ non evellitur, ad caput quod non dejicitur, securus accedat.

CAPUT LIV. — 65. Jam illud quis non advertat, de qua inflata vena veniat, quod cum Apostoli sententiam velut exponeret, ait, *Qui dixit, « Ego plantavi; Apollo rigavit; sed Deus incrementum dedit: » quid aliud dixit, nisi, Ego hominem in Christo catechumenum feci, Apollo baptizavit; Deus quod fecimus confirmavit?* Quare ergo non addidit Petilianus quod Apostolus addidit, et ego maxime commendavi, ut etiam hoc nobis exponeret, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus* (I Cor. III, 6, 7)? Quod si velit exponere secundum eam quæ supra posuit, sine dubio sequitur ut neque qui baptizat² aliquid sit, sed Deus qui incrementum dat. Quid enim ad rem nunc pertinet quomodo dictum sit, *Ego plantavi, Apollo rigavit:* utrum revera ita accipiendum sit tanquam dixerit, *Ego catechumenum feci, Apollo baptizavit;* an sit alius verior et congruentior intellectus? Ecce interim secundum ipsius expositionem, neque qui catechumenum facit, neque qui baptizat est aliquid, sed qui incrementum dat Deus. Multum autem interest inter confirmare quod alius facit, et facere. Qui enim dat incrementum, non arborem vel vitem confirmat, sed creat.

Illo quippe incremento fit, ut etiam lignum plantatum radicem producat et figat: illo incremento fit, ut semen jactum germen emittat. Sed quid hinc diutius disseramus? Sufficit quod secundum ipsum, neque qui catechumenum facit, neque qui baptizat, aliquid est, sed qui incrementum dat Deus. Quando autem hoc diceret Petilianus, ut eum dicere intelligeremus, Neque Donatus Carthaginis est aliquid, neque Januarius¹, neque Petilianus? Quando hoc tumor ille pateretur, quo se putat homo aliquid esse cum nihil sit, et se ipsum seducit. (Galat. VI, 3).

CAPUT LIV. — 66. Denique etiam paulo post cum institueret, et intenderet tanquam ea verba Apostoli, quæ nos objeceramus, iterum retractare, noluit hæc ponere quæ dixeram ego, sed alia in quibus posset utcumque humana inflatio respirare. Nam ut ejus², inquit, *Apostoli dicta, quæ nobis objecerat, iterum replicemus, dixit, « Quid est enim Apollo, quidve Paulus? Ministri ejus cui credidistis »* (I Cor. III, 4, 5). *Quid aliud, verbi gratia, dicit omnibus nostris, nisi, Quid est Donatus Carthaginis, quid Januarius, quid Petilianus, nisi ministri ejus cui credidistis?* Hoc ego Apostoli testimonium non posui: sed illud quod commemorare noluit, posui, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus.* Iste autem ea verba Apostoli inserere voluit, ubi interrogat quid sit Paulus, vel quid sit Apollo; et respondet, *Ministri ejus cui credidistis.* Hoc aliquo modo ferre potuit torus cervicis hæreticæ: illud autem ubi non interrogavit, et respondit quid esset, sed dixit non esse aliquid, ferre omnino non potuit. Sed jam volo quærere utrum non sit aliquid minister Christi? Quis hoc dixerit? Quomodo ergo verum est, *Neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus;* nisi quia ad aliud aliquid est, ad aliud non est aliquid? Ad ministrandum et dispensandum verbum ac Sacramentum aliquid est: ad mundandum autem et justificandum non est aliquid; quia hoc non operatur in interiore homine, nisi per quem creatus est totus homo, et qui Deus manens factus est homo, ille scilicet de quo dictum est, *Fide mundans corda eorum* (Act. XV, 9); et, *Credenti in eum qui justificat impium* (Rom. IV, 5). Quod testimonium in verbis meis Petilianus ponere voluit, in suis autem nec tractavit, nec attigit.

CAPUT LV. — 67. Minister ergo, id est, dispensator verbi et Sacramenti evangelici, si bonus est, consocius sit Evangelii: si autem malus est, non ideo dispensator non est Evangelii. Si enim bonus est, volens hoc facit: si autem malus, hoc est sua quærens non quæ Jesu Christi, invitus hoc facit propter alia quæ requirit. Vide tamen quid idem apostolus dixerit: *Si ergo volens hoc facio, inquit, mercedem habeo; si autem invitus, dispensatio mihi credita est* (I Cor. IX, 17). Tanquam diceret: Si bonus bonum annuntio, etiam ipse pervenio; si autem malus, bonum an-

¹ In Mss., *trepidans*.

² Mss. habent, *baptizatur*.

¹ In Mss. est, *Januarius*.

² Lov., *nam ut ea*. Nistri vero manuscripti cum aliis ante editis, *nam ut ejus*.

nantiæ Numquid enim dixit, Si invitus facio, dispensator non ero? Annuntiavit Petrus et cæteri boni, invitus Judas, tamen cum ipsis missus annuntiavit. Illi mercedem habent, huic dispensatio credita est. Qui autem omnibus illis annuntiantibus Evangelium perceperunt, non à plantatore vel rigatore, sed ab eo qui incrementum dat, mundari potuerunt et justificari. Neque enim dicturi sumus Judam non baptizasse, cum adhuc inter discipulos fuerit, quando fiebat quod scriptum est, *Ipse non baptizabat, sed discipuli ejus* (Joan. iv, 2). An quia nondum Christum tradiderat, qui loculos habebat, et ea quæ mittebantur auferbat (*Id.* xii, 6), et qui pecuniæ custos innocens esse non potuit, dispensator tamen gratiæ sine accipientium damno fuit? Aut si non baptizavit, certe fateamini quia evangelizavit. Quod si hoc minimum et leve ducitis, videte quid de ipso Paulo apostolo sentiatis, qui dixit, *Non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare* (I Cor. i, 17). Huc accedit, quia incipit esse potior Apollo, qui baptizando rigavit, quam Paulus, qui evangelizando plantavit, cum sibi officium patris erga Corinthios ob hoc vindicet, nec eis qui post illum ad eos venerant, hoc nomen concedat. Ait enim: *Si decem millia pædagogos habeatis in Christo, sed non multos patres: in Christo enim Jesu per Evangelium ego vos genui* (*Id.* iv, 15). Eis dicit, *Ego vos genui*: quibus alio loco dicit, *Gratias Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum et Gaium¹ et Stephanæ domum* (*Id.* i, 14). Genuerat itaque illos, non per se, sed per Evangelium. Qui etiamsi sua quæreret, non quæ Jesu Christi, et invitus hoc faceret sine sua mercede, tamen pecuniam dominicam dispensaret: quam, licet malus, non malam nec inutilem bene accipientibus faceret.

CAPUT LVI. — 68. Et si hoc de Evangelio recte dicitur, quanto magis de Baptismo dicendum est, quod ita pertinet ad Evangelium, ut sine illo quidem ad regnum cælorum nemo perveniat, sed si accedat Sacramento justitia? Qui enim dixit, *Nisi quis renatus fuerit ex aqua et Spiritu, non intrabit in regnum cælorum* (Joan. iii, 5); idem ipse dixit, *Nisi abundaverit justitia vestra super Scribarum et Phariseorum, non intrabitis in regnum cælorum* (Matth. v, 20). Forma Sacramenti datur per Baptismum, forma justitiæ per Evangelium. Alterum sine altero non perducit ad regnum cælorum. Verum tamen perfecte baptizare etiam minus docti possunt, perfecte autem evangelizare multo difficilioris et rario-
ris est operis. Ideo doctor Gentium plurimis excellentior evangelizare missus est, non baptizare: quoniam hoc per multos fieri poterat, illud per paucos, inter quos eminebat. Et tamen legimus² cum aliquibus locis dixisse, *Evangelium meum* (II Tim. ii, 8): Baptismum autem meum nunquam dixit, sed nec cujusquam per quem ministratus est. Nam solus ille baptismus quem dedit Joannes, dictus est baptismus Joannis (Act. xix, 5). Hoc præcipuum vir ille dispensationis

sua munus accepit, ut lavaeri præcursorium sacramentum etiam illius diceretur, per quem dispensabatur: Baptismus autem quem ministraverunt discipuli Christi, nullius eorum dictus est; ut illius esse intelligeretur, de quo dictum est, *Christus dilexit Ecclesiam, et se ipsum tradidit pro ea, ut eam sanctificaret, mundans eam lavacro aquæ in verbo* (Ephes. v, 25, 26). Si ergo Evangelium, quod ita Christi est; ut possit et minister propter munus dispensationis dicere suum, potest homo etiam per malum dispensatorem sine periculo accipere, faciens quod dicit, quod autem facit non faciens: quanto magis Baptismum Christi, quem nemo Apostolorum ita ministravit, ut auderet dicere suum, potest quisque sine contagione mali ministri percipere, qui bona fide accedit ad Christum?

CAPUT LVII. — 69. Proinde si Petilianus, cum ego quæ posuit de Scripturis testimonia, quam contra nos non essent, non prætermiserim demonstrare; ipse quæ posui, partim omnino non attingit, partim quæ tractare voluit, nihil aliud se quam exire inde non potuisse monstravit: non diu hortandi estis vel admonendi, ut videatis quid tenere, quid cavere debeatis. Sed forte in sanctarum Scripturarum testimoniis talis apparuit, in his vero documentis, quæ inter homines de ipso schismate gesta sunt aliquid valuit? Imo vero et in his, quanquam post divina testimonia superfluo requirantur, quid commemoravit aut quid probavit? Qui cum fuisset graviter in traditores in-
jectus, et multa in eos etiam de sanctis Libris testimonia proclamasset, nihil tamen dixit unde eos ostenderet traditores¹. Ego autem commemoravi Silvanum Cirtensem, cui quibusdam interpositis etiam ipse successit, cum adhuc esset subdiaconus Gestis municipalibus expressum esse traditorem. Contra hoc ille mutire nil ausus est. Et profecto videtis quanta eum necessitudo compellebat ad respondendum, ut videlicet prædecessorem suum, et non solum consocium, sed, ut ita dicam, etiam concathedra-
neum innocentem a crimine traditionis ostenderet, præsertim cum totam causam vestram ibi constituatis, ut traditores appelletis eos quos traditoribus communionis tramite successisse vel fingitis vel putatis. Qui ergo ipsius causæ vestræ necessitate, etiam Rusiccadiensem vel Calamensem vel cujuslibet alterius civitatis aliquem de parte vestra, Gestis municipalibus demonstratum dicerem traditorem, omni modo eum defendere cogetur, de suo prædecessore conticuit. Unde, nisi quia hic non invenit quam caliginem offunderet, unde saltem homines mente tardissimos et somnolentissimos falleret? Quid enim diceret, nisi falsa de Silvano ista jactari? Sed recitamus Gesta, et quando factum sit, et quando etiam Zenophilo consulari allegatum sit (a). Quibus quomodo ille resisteret, septus undique optima causa Catholice, vestra autem pessima? Unde ista verba commemoro ex illa Epistola mea, cui per hanc quam nunc refello, videri voluit respon-

¹ Lov. cum Vulgata, *Caium*. Er. Lugd. et Ven. *Gaium*. Græce, *Gaiôn*. M.

² Sic MSS. At editi, *Et cum legimus*.

¹ In Cygirannensi Ms., *nos ostenderet traditores*.

(a) Vide lib. 3 contra Cresconium, capp. 27, 28, nn. 30, 32.

di-se : utique ut videatis quam invicte positum sit, contra quod ille nihil tutius invenire potuit quam silentium.

CAPUT LVIII. — 70. Cum enim ex Evangelio velut contra nos testimonium posuisset, ubi Dominus ait, *Venient ad vos in vestitu ovium, intrinsecus autem sunt lupi rapaces; ex fructibus eorum cognoscetis eos*; ego respondi, et dixi, *Ergo fructus consideremus*: tum continuo subjeci, et adjuñxi, *Objicitis traditionem; hanc ipsam multo probabilius nos vobis objicimus. Et ne per multa curramus, in eadem Constantiniensi civitate Silvanum episcopum majores vestri in ipso exordio sui schismatis ordinaverunt. Iste cum adhuc esset subdiaconus, manifestissimus traditor municipalibus Gestis expressus est. Si et vos adversus majores nostros aliqua documenta profertis, æqua conditio postulatur, ut utraque vera aut utraque falsa credamus. Si utraque vera sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui crimina vos fugere in totius orbis communionem finxistis, quæ in ipsa particula vestrae concisionis habebatis. Sin autem utraque falsa sunt, vos estis sine dubio schismatis rei, qui propter falsa crimina traditorum immani separationis crimine maculamini. Quod si a nobis aliqua et a vobis nulla, vel a nobis vera et a vobis falsa proferuntur, non est discutendum quam penitus vestra ora claudantur. Quid, si vos sancta et vera Christi Ecclesia convinceret atque superaret, etiamsi nos nulla vel falsa, vos autem aliqua et vera traditionis documenta teneretis; quid jam vobis restet, nisi ut, si vultis, pacem diligatis; si autem non vultis, saltem obmutescatis? Etenim quæcumque modo proferretis, facillime et verissime dicerem, tunc Ecclesie plenarie et catholice unitati jam per tot gentes diffusæ atque firmatæ vos ea probare debuisset, ut vos intus essetis, illi autem quos convinceretis pellerentur foras. Quod si conati estis facere, procul dubio probare non potuistis; et victi, vel irati, vos ab innocentibus, qui damnare incerta non possent, inmani sacrilegio separastis. Si autem nec conati estis id agere, nimis execrabili et impia cæcitate vos a frumentis Christi, quæ per totum agrum, id est, mundum usque ad finem crescunt, paucis in Africa zizanibus offensi præcidistis (Supra, lib. 1, capp. 21, 22, nr. 23, 24). Ad hæc, quæ ex illa priore mea Epistola commemoravi, Petilianus nihil respondit omnino. Et utique videtis his paucis verbis totam causam quæ inter nos agitur contineri. Quid enim dicere conaretur; ubi quidquid eligeret vinceretur?*

71. Cum enim de traditoribus et a nobis contra vestros, et a vobis contra nostros documenta proferuntur (si tamen et a vobis aliqua proferuntur, quæ usque ad hunc diem omnino nescimus; neque enim ea Petilianus suis litteris inserere prætermitteret, qui tam diligenter contra me partes Gestorum, quæ ad causam pertinent, commemorandas inserendasque curavit): verumtamen, ut jam dicere cœperam, si et a

nobis et a vobis alia proferuntur, quæ usque ad hunc diem omnino nescimus; profecto aut utraque vera sunt, aut utraque falsa, aut nostra vera et vestra falsa, aut nostra falsa et vestra vera: plus quid dicatur, non invenitur.

CAPUT LIX. — At in omnibus his quatuor sententiis veritas pro communiione Catholice est. Quia si utraque vera sunt, propter homines, quales et vos habebatis, communionem orbis terrarum deserere minime debebatis. Si utraque falsa sunt, propter nulla crimina traditionis, cavendum erat crimen atrocissimum divisionis. Si nostra vera et vestra falsa sunt, olim quid diceretis non habetis. Si vestra vera et nostra falsa sunt, falli potuimus cum orbe terrarum de hominum iniquitate, non fidei veritate. Non enim debuit attendere semen Abraham in omni gente diffusum, quid vos nosse diceretis, sed quid iudicibus probaretis. Unde scimus quid egerint, quos vestri majores accusaverunt, etiamsi vera eis objiciebantur, cum vel cognitoribus¹ causæ vel certe Ecclesie ubique diffusæ, quæ non nisi cognitorum sententias debebat attendere, non illa vera; sed falsa putarentur? Non ideo Deus absolvit, quidquid hominum sceleris ut homines nosse non possint: neminem tamen recte iudicari puto nocentem, qui hominem non convictum crediderit innocentem. Unde ergo nocens orbis terrarum, si nosse non potuit, etiam verum fortasse crimen Afrorum: et hoc aut ideo nosse non potuit, quia nemo ad eum detulit; aut ideo quia in eo quod delatum est, cognitoribus potius iudicantibus, quam victis murmurantibus credidit? Hinc ergo laudandus est Petilianus, quod hoc cum omnino invictissimum cerneret, silentio prætermisit. Non plane laudandus, quod cætera similiter invicta, quæ tamen putavit posse obscurari, verborum nebulis operire conatus est, et quod me fecit causam, cum defecisset in causa: de me quoque ipso nihil dicens, nisi quod aut omnino falsum esset, aut culpandum non esset, aut ad me jam non pertineret. Sed interea vos, quos inter me, et illum iudices posui, sapitisne aliquid inter verum falsumve discernere? inter inflatum et solidum, inter turbidum et tranquillum, inter tumidum et sanum, inter divina prædicta et humana præsumpta, inter probationes et criminationes, inter documenta et figmenta, inter causæ actionem et causæ aversionem? Si sapitis, bene et recte: si autem non sapitis, nos vestri curam gessisse non poenitebit; quia etsi cor vestrum ad pacem non convertitur, pax nostra tamen ad nos revertetur.

¹ Miss., ut vel cognitoribus. Am. et Er., vel ut cognitoribus; omisso, cum.

